

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Odsun – vyhnání českých Němců z Kaplicka pohledem pamětníků

Vypracovala: Tereza Musilová
Vedoucí práce: PhDr. Salim Murad, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne _____ Podpis _____

Tereza Musilová

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Salimu Muradovi, Ph.D. za jeho odborné vedení práce, cenné rady, ochotu a čas, který mi věnoval. Dále děkuji Bernhardu Rieplovi za zprostředkování několika setkání a rozhovorů s pamětníky a děkuji i jim za jejich vstřícnost, přátelské přijetí a ochotu podělit se o své vzpomínky. A především děkuji mé mamince za podporu a pomoc s tlumočením a překladem rozhovorů s pamětníky.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje tématu odsunu – vyhnání českých Němců z českého pohraničí, ke kterému došlo po druhé světové válce, a mapuje průběh nuceného vysídlování v Kaplici a jejím okolí v jižních Čechách nejen skrze dostupná data, ale především skrze konkrétní příběhy. *Teoretická část* práce se zabývá společným soužitím Čechů a Němců na českém území a historickými okolnostmi, jež vedly k jeho hořkému konci, a dále nastiňuje průběh odsunu i jeho dopady pro celé Československo. *Praktická část* tyto informace rozšiřuje o konkrétnější poznatky o průběhu i důsledcích vázaných k jihočeskému pohraničí a doplňuje je pamětmi těch, kteří byli k odchodu donuceni, přičemž se pokouší postihnout především to, jakým způsobem o této události dnes smýšlí.

Klíčová slova: Češi, Němci, odsun, transfer, vyhnání, nucené vysídlení, druhá světová válka, Konrad Henlein, Edvard Beneš, Sudety, pohraničí

Annotation

This thesis follows up the topic of removal – expulsion of Czech Germans living in Czech borderland after the Second World War and it surveys the process of forced displacement in Kaplice and its surroundings in South Bohemia not only with provided data, but mainly with concrete stories. The *Theoretical part* focuses on the coexistence of Czechs and Germans in Czech territory and describes given historic circumstances which led to its bitter end. It endeavours to outline the process of removal and its consequences for Czechoslovakia. In the *Practical part*, the concrete stories of contemporary witnesses of the forced displacement complement the information about the process and consequences related to South Bohemian borderland. The main aim of this thesis is to ascertain what the contemporary witnesses think of this affair today.

Key words: Czechs, Germans, removal, transfer, expulsion, forced displacement, Second World War, Konrad Henlein, Edvard Benes, Sudetenland, borderland

Obsah

Úvod	6
Metodika.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 Společné soužití Čechů a Němců na českém území.....	11
1.1 Z etnik národy	11
1.2 Společný život v nově vzniklém Československu.....	12
1.3 Definitivní rozchod: cesta k Mnichovu.....	13
2 Osud Československa do počátku druhé světové války	15
3 Zrod ideje odsunu.....	18
4 Průběh odsunu.....	20
4.1 Rozhodnutí o transferu.....	21
4.2 Fáze odsunu.....	21
4.2.1 Divoký odsun.....	22
4.2.2 Organizovaný odsun.....	24
4.3 K postavení německého obyvatelstva v průběhu odsunu.....	26
5 Důsledky odsunu – vyhnání	28
PRAKTICKÁ ČÁST	32
6 Kaplice a politický okres Kaplice.....	32
7 Průběh odsunu – vyhnání z Kaplicka	36
7.1 Elfriede Weismann.....	39
7.2 Alois Harasko	42
7.3 Josef Schicho.....	45
7.4 Maria Schartmüller.....	52
7.5 Další zajímavé příběhy	61
7.6 Porovnání příběhů pamětníků	65
8 Důsledky odsunu – vyhnání v jihočeském pohraničí	70
Závěr.....	75
Bibliografické údaje	78
Příloha.....	1

Úvod

Dějiny 20. století jsou pro naši společnost tím nejalživějším a nejbolestnějším obdobím, a to nejen proto, že dvě světové války a události s nimi spojené byly skutečně asi těmi nejhoršími událostmi, jež náš svět zažil, ale především proto, že se mezi námi najdou tací, kteří tyto bolestné momenty sami prožili a mají je stále v živé paměti. Ke konkrétním osudům se ale studenti ve školách někdy nedostanou, přestože z nich vyplývají tak důležitá poučení.

Například že nikdy nesmíme zapomenout, jaké „maličkosti“ k těmto hrůzným činům vedly. Často se ptáme, jestli ti lidé tehdy opravdu neměli potuchy, co může přijít, protože my těch varovných signálů vidíme zpětně příliš mnoho. Myslím ale, že stejně slepí můžeme být zase a znovu i my. A protože ti, kteří neznají historii, jsou odsouzeni k jejímu opakování – alespoň to tvrdil Edmund Burke¹ a já s ním souhlasím – myslím, že je nesmírně důležité, abychom si neustále připomínali a měli na paměti, kam vede touha po pomstě a silná populistická hesla, jak rychle a nepozorovaně mizí demokracie a s ní i lidská práva, jak rychle může stát jeden muž proti muži, jak rychle můžou být miliony lidí zavražděny a jak rychle můžou lidé zapomenout na to, že vedle sebe vlastně žili po staletí.

Právě ono zapomenutí na společné soužití jsem si zvolila jako téma své bakalářské práce. Odsun – vyhnání Němců z českého pohraničí po druhé světové válce je podle mne událostí, o které se tolik nemluví, přinejmenším ne tak, jak by se mělo. Ve vzduchu tehdy visela otázka, jak se vypořádat s německým obyvatelstvem na území, které bylo německými nacisty okupované dlouhých 6 let; dospělo se k radikálnímu závěru, že soužití není možné a že Československo, rozbité částečně i jejich přičiněním, musí být nyní skutečně jen státem Čechů a Slováků (viz prohlášení Beneše a Gottwalda na s. 25).

Jaký odsun vlastně byl? Nebylo to spíše vyhnání? Jak se ti lidé cítili, když museli opustit své rodné město, rodnou zemi? Nebo se snad v Rakousku a Německu cítili jako doma, když je s ostatními spojoval jazyk? A jsme tím skutečně tak nepoznamenaní, jak si myslíme? Copak se to neprojevílo ve městech a nenarušilo přirozenou kontinuitu v kraji? Jak se s tím vyrovnáváme, když se tváříme, že se tu lidé neotočili zády ke svým sousedům? Nekoření právě v tom ta naše nepřátelskost vůči ostatním a jiným, nemyslí si právě proto dodnes tolik z nás, že není možné, aby vedle sebe žily dvě různé skupiny, menšiny, a měly se třeba i rády?

Otázka soužití menšin je totiž, jak nám ukázala migrační krize roku 2015 a vzedmutá vlna populismu, v české společnosti skutečně palčivá. Kdysi rozmanité Československo se dnes nedokáže nedívat skrze prsty na někoho, kdo je trošku „jiný“. Lidé neohroženě vykřikují, že ti „jiní“ tu nemají právo žít. Neodešla s Němci tehdy i naše solidarita a tolerance?

¹ Z anglického originálu: *“Those who don't know history are doomed to repeat it.”* (Goodreads.com Goodreads: Meet your next favorite book [online]. Dostupné zde: <https://www.goodreads.com/quotes/111024-those-who-don-t-know-history-are-doomed-to-repeat-it>).

To vše se mi honí hlavou, když si uvědomím, že ve městě, kde celý život žiji, žilo před druhou světovou válkou téměř 90 procent Němců. Kolik mých přátel to ví? Kdo z místních si to dnes uvědomuje? A jak to tu vlastně probíhalo?

Cílem mé bakalářské práce je najít odpověď především na poslední otázku, a to díky pamětníkům, kteří odtud museli odejít. Zároveň doufám, že mi jejich příběhy zahrnující život v Československu před válkou a bezprostředně po ní spolu s dalšími informacemi pomohou alespoň částečně zodpovědět i ty ostatní.

V *Teoretické části* se zaměřím na kořeny česko-německého soužití a pokusím se nastínit sled událostí, jež nakonec vyústily v nucené vysídlení obyvatel Sudet. Pojem „Sudety“ v této práci používám ve stejném významu jako autoři projektu a knihy *Zmizelé Sudety*; „Sudety“ jako jednoduché označení oblasti, kterou spojuje mnohé z předválečného i poválečného období, nikoli však jako pojem politický a geografický². Tyto kapitoly pak doplním ještě o vznik ideje odsunu a o dospění k rozhodnutí jej skutečně provést. Na závěr této části shrnu poznatky o jeho obecném průběhu a obecných důsledcích platných pro celé Československo.

V *Praktické části* se budu věnovat odsunu – vyhnání z Kaplice, odkud pocházím, ale také z jejího okolí. Toto území, které ve své práci mapuji, spadalo v roce 1945 do politického okresu Kaplice. Úvodem seznámím s historií zdejšího kraje a s průběhem událostí na základě zápisů z kroniky a z archivu. Tyto poznatky pak rozšířím o skutečné příběhy místních obyvatel, kteří museli po válce odejít. Především mě bude zajímat jejich dětství a vzpomínky na česko-německé soužití před válkou a během ní a jeho proměnu po osvobození, vzpomínky na jejich odchod a nový začátek v nové zemi a dále to, jak zpětně hodnotí a vnímají tehdejší události a jejich spravedlnost vzhledem ke své identitě.

² Politicky byl tento pojem ve 30.–40. letech 20. století nástrojem manipulace. Geograficky je také nepřesný, protože tím bychom hovořili jen o severních Čechách, do Sudet totiž nespadal například Český les nebo Novohradsko, a tedy ani Kaplicko (Antikomplex a kolektiv, 2006, s. 20).

Metodika

V první části mé bakalářské práce jsem vycházela ze sekundární literatury od renomovaných historiků, kteří se tématu nuceného vysídlení Němců po druhé světové válce věnují. Kniha *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948* od kolektivu autorů mi posloužila jako odrazový můstek. Získala jsem díky ní větší přehled o historických událostech, které sice sahají hluboko do minulosti, ale právě i v nich leží kořeny problémů česko-německého soužití. Dále jsem čerpala z prvního dílu edice Adriana von Arburga a Tomáše Staňka *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*. To mi společně s dílem Jana Němečka *Cesta k dekretům a odsunu Němců*, Detlefa Brandese *Cesta k vyhnání 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, Václava Kurala *Místo společenství – konflikt!* osvětlilo vývoj ideje odsunu během druhé světové války. *Pravda o Československu 1945–1948* z pera Karla Kaplana a *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)* Tomáše Staňka mi byly zdrojem informací především o průběhu vysídlování, ale také o jeho důsledcích, jimž se věnuje i Matěj Spurný ve své disertační práci *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)* a občanské sdružení Antikomplex v projektu *Zmizelé Sudety*.

V *Praktické části* jsem analýzu sekundárních zdrojů doplnila o zdroje primární. Čerpala jsem nejen z výše uvedených publikací, internetových stránek města Kaplice a Českého statistického úřadu, ale také z *Kroniky města Kaplice 1945–1968* uložené v třeboňském archivu³. Snažila jsem se navazovat na informace podané v *Teoretické části* a doplnit je o dění v jihočeském pohraničí, na které se zaměřuji.

Nejsem první, kdo se rozhodl o odsunu z Kaplice psát, tudíž jsem řadu informací k průběhu i důsledkům odsunu převzala z bakalářské práce Tomáše Kysely *Odsun Němců z Kaplicka v roce 1945 a 1946*, který ji sepsal mimo jiné na základě informací z periodik a textů zaměřených na jižní Čechy a také z dat ze Státního okresního archivu v Českém Krumlově.

Tyto informace jsem přejímala proto, že cílem mé práce není podat vyčerpávající statistický přehled o všech Němcích, kteří byli nuceně vysídleni ze svých domovů a nahrazeni nově příchozími Čechy, ani přehled o všech událostech a důsledcích, které tento transfer obyvatelstva v prvních poválečných letech doprovázely. Myslím, že tyto poznatky jsou velice cenné, ale čísla a bezejmenné události člověka nikdy nedovedou k ucelenému poznání historie a minulosti vlastního regionu. O to důležitější pro mne tedy bylo seznámit se s lidmi, kteří zde před více než 70 lety žili a měli domov tam, kde ho mám já dnes, nezatížený historickými zvraty a takto vážnými událostmi.

Mým záměrem je představit jejich příběhy a životní osudy odehrávající se na pozadí druhé světové války, jejich vnímání tehdejších událostí a to, jak se k daným událostem stavějí po tolika letech. Ačkoli byli tehdy ještě dětmi, které mnohdy netušily, co se kolem nich odehrává, ztráta domova a nucený odchod z krajiny, k níž měli vztah, se zajisté vryl hluboko do jejich paměti. Příběhy

³ Někteří pamětníci nepocházejí přímo z Kaplice, ale jejich obce nemají kroniky dostupné.

a zkušenosti mnohdy sdělí víc, než jen fakt, že z tohoto okresu „najednou zmizela“ naprostá většina obyvatel.

Stěžejním bodem této práce jsou tedy jejich paměti získané metodou orální historie. Touto metodou se badatel v oblasti humanitních a společenských věd snaží dobrat nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež se účastnily nebo byly svědky dané události, procesu nebo doby, jež badatel zkoumá, a jejich individuální prožitky, postoje a názory mohou badatelovo poznání obohatit. Metodu orální historie lze charakterizovat jako nahrávaný rozhovor ve formátu otázka – odpověď, přičemž je důležité, aby si výzkumník v procesu přípravy uvědomil svou subjektivitu, předsudky a různá očekávání, protože jedině tak může být dané problematice otevřen. Aby byl příběh kvalitní, je důležitým předpokladem důvěra mezi tazatelem a narátorem. Rozhovor se má vyznačovat spontaneitou a má být odrazem osobnosti svého vyprávěče, který má reflektovat sociokulturní aspekty, do nichž jsou vyprávění zařazena, a to na základě svých autentických hodnotových kritérií, zásad, pocitů a vlastností. Kvalitní interview se má co nejvíce přibližovat nenucenému rozhovoru (Vaněk & Mücke & Pelikánová, 2007, s. 11–12, 84–85).

Na základě tipů z *Metodiky záznamu rozhovorů s pamětníky* Paměti národa⁴ každý rozhovor začínal otázkou na dětství, které je často bezkonfliktním obdobím, a většina lidí na něj ráda vzpomíná. Poté následovala otázka na soužití Čechů a Němců před válkou a během ní – jakým způsobem se tyto dvě skupiny obyvatel vnímaly, jaké byly jejich vztahy a vztahy s dětmi ve škole, zda se objevovaly určité spory, diskriminace a zda jako děti nějakým způsobem vnímali politickou situaci. Další otázka směřovala ke konci války a proměně česko-německého soužití, kterou přinesla, resp. k odsunu – vyhnání; zda pocítovali nějaké obavy a starosti, co s nimi teď bude, zda tuto situaci očekávali, jak to probíhalo, kdy museli odejít a kam a co jim nejvíce utkvělo v paměti. Tím se nabízela otázka, jaký byl jejich život v nové zemi, zda se tam cítili „jako doma“, když mluvili tímž jazykem, anebo spíše jako cizinci, jaké byly začátky a zda se jim stýskalo. Poslední otázky pak směřovaly k problematickým aspektům nuceného vysídlení, a tedy k jejich identitě – ztotožňovali se s tím, že jsou Němci, vnímali, že jsou „oni“ a „my“, anebo pro ně i za války a po ní existovalo jen „my“, jaký vztah mají k Česku nyní; a dále ke spravedlnosti činu – byl to odsun nebo vyhnání, jak vnímají uplatnění kolektivní viny; někdy došlo i na otázku současnosti a soužití různých menšin. Všechny otázky jsou k nalezení v *Příloze* (Příloha č. 1).

Setkala jsem se s celkem 8 pamětníky, kteří patřili k německy mluvícímu obyvatelstvu, žili v politickém okrese Kaplice⁵ a po druhé světové válce museli Československo opustit. První setkání proběhlo v Linci v lednu 2019 s 5 dámami, přičemž nejvíce času bylo věnováno paní Elfriedě Weismann. Ostatní dámy její vyprávění doplňovaly a to nejzajímavější jsem vložila do kapitoly 7.5 *Další zajímavé příběhy*. Paní Anna Gollitscher sice pocházela ze Světlíku u Českého Krumlova, který tedy nespadal do politického okresu Kaplice, přesto mi bylo líto tento – pro mne silný – příběh

⁴ Dostupné online zde: http://www.pribehy20stoleti.cz/doc/metodika_pametnici.pdf.

⁵ Najít pamětníky, kteří žili pouze ve městě Kaplice by bylo o trochu obtížnější.

nezaznamenat. Paní Käthe Leisch vzhledem ke svému úctyhodnému věku na tomto setkání příliš nehovořila, a tak se v této práci nakonec objevuje pamětníků pouze 7 (příčemž pouze 6 příběhů se vztahuje ke Kaplici a jejímu okolí). S panem Aloisem Haraskem a Josefem Schichem jsem se potkala uprostřed léta, když pan Harasko navštívil Kaplici, a pana Schicha jsme navštívili nedaleko Freistadtu. Povídání Marie Schartmüller jsem poprvé zaznamenala v Horním Dvořišti, kde svůj příběh vyprávěla místním obyvatelům, a v únoru 2020 jsem ji navštívila v Linci.

Většina pamětníků žije v Rakousku, pouze pan Harasko v Německu. Najít je a domluvit si s nimi setkání nebylo vůbec těžké, protože v Kaplici žije Rakušan Bernhard Riepl, který se o tuto regionální historii zajímá a má kontakty jak na české, tak rakouské a německé straně. Zná mnoho lidí, kteří mají k jihočeskému pohraničí vazby, a tak se hledání pamětníků obešlo bez problémů.

Jedinou komplikací bylo, že ani jeden z pamětníků nehovoří česky, a proto byly všechny rozhovory vedeny v němčině. Z tohoto důvodu mi s nimi pomáhala maminka, protože já němčinu na obstojné komunikativní úrovni neovládám. Rozhovor s panem Schichem byl o něco náročnější vzhledem k jeho silnému hornorakouskému dialektu, tudíž byla k překladu jeho vyprávění využita i jeho kniha *Heimat: verloren – gefunden*, v níž svůj život popisuje velmi podobně.

Příběhy pamětníků jsou sepsány na základě rozhovorů dostupných v *Příloze*. Některé pasáže jsem přepsala do vyprávění ve třetí osobě, což mi dalo možnost jej uvést do kontextu, nicméně ty nejdůležitější a nejzajímavější jsem ponechala v přímé řeči vyznačené kurzívou. Vypravování pamětníků nebylo pochopitelně tematicky ucelené, někteří při vzpomínání přeskakovali více, jiní méně. Proto jsem se snažila dát vyprávění určitý řád a nějaké pasáže přesouvala tam, kam se hodily více, nikdy však nedošlo k takové manipulaci s příběhem, že by vyzníval docela jinak než na nahrávce.

Pamětníci byli o nahrávání jejich příběhu informováni před začátkem rozhovoru a podepsali souhlas s jeho zpracováním a s použitím osobních údajů a fotografií. Tyto souhlasy jsou, stejně jako nahrávky (a jejich přepisy), dostupné u mě coby autorky této bakalářské práce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Společné soužití Čechů a Němců na českém území

Česko-německé vztahy budí dodnes velký zájem u historiků, politiků, spisovatelů a dalších. Není divu; po staletí trávající soužití, klidné či neklidné, příjemné či nepříjemné, vyústilo ve velmi hořký konec – v nucené vysídlení poměrně velké části obyvatelstva z jedné země do druhé, aby byl po dvou světových válkách konečně zajištěn mír. Stalo se tak i navzdory tomu, že soužití Čechů a Němců datujeme již od samých počátků českého státu; i prvním pražským biskupem byl Sas jménem Dětmar. Během středověké kolonizace přicházelo na české území stále více Němců, její druhá etapa se někdy označuje jako „vnější“, „velká“ nebo právě „německá“. Němci začali být ale záhy vnímáni jako nepřátelé, což se projevovalo řadou sporů (např. o přijetí učení Johna Wycliffa⁶). Po nástupu Habsburků na trůn a po bitvě na Bílé hoře se zrodil mýtus porážky, která údajně přinesla konec české samostatnosti. Jenže tato bitva nebyla střetem Čechů a Němců, jako spíše střetem dvou státních principů (absolutistického a stavovského). V 17. století docházelo v evropských zemích k budování absolutismu a centralizaci států, čímž se vytvořil požadavek na jednotnou státní správu a řeč. V habsburské monarchii se za vlády Josefa II. jednotnou řečí stala němčina, nicméně se zde mluvilo i česky, italsky a latinsky (Beneš, 2002, s. 12–24).

1.1 Z etnik národy

Další proměnu přineslo 18. a 19. století svými revolucemi a panovnickými reformami. Tradiční feudální pospolitosti se začaly rozkládat. Osvícenství dovedlo lidi k uvědomění sebe sama. Z poddaných se pomalu stávali občané. Nabourání tradičních jistot vedlo k novému hledání identity a vzrůstající role státu, vzdělání a zvyšující se požadavky na pracovní sílu zdůraznily význam jazyka, a tak začalo docházet ke sporům mezi jednotlivými jazykovými skupinami. V habsburské monarchii dominující němčina byla také podmínkou sociálního vzestupu. Tím se cítily ostatní skupiny ohroženy, a jejich jazykem definovaná identita se dostala poměrně rychle z kulturního, vědeckého a historického zájmu i do toho sociálního a politického. České obyvatelstvo vzdorovalo tlaku germanizace a organizovalo se do skupin s emancipačním a demokratickým nábojem, nicméně obě etnika byla prostoupena silným nacionalismem. Němcům se snahy o zvětšení české autonomie (např. zavedení češtiny jako vyučovacího jazyka na středních a vyšších školách) nelíbily, přestože Češi byli početnější skupinou. A ačkoli bylo patrné, že obě národnostní skupiny sledují zcela odlišné a vzájemně neslučitelné cíle, ještě v první světové válce bojovali za společnou věc, za Rakousko-Uhersko⁷. Ale už v té době osnovali Češi i Němci plány na poválečné uspořádání, přičemž to, zda je prosadí, záviselo

⁶ Tento spor vedl roku 1409 k vydání *Dekretu kutnohorského* (Beneš, 2002, s. 20), který měnil poměr hlasů na univerzitě ve prospěch českého národa, jenž měl doposud jen 1 hlas, zatímco národ německý (vnímán jako národ cizinců) měl hlasy 3 (dějepis.com [online], dostupné online zde: <http://www.dejepis.com/dokument/dekret-kutnohorsky/>).

⁷ Rakousko-uherská armáda měla asi milion vojáků, zatímco v československých legiích bojovalo proti Centrálním mocnostem přibližně jen sto tisíc mužů (Arburg & Staněk, 2010, s. 76).

na tom, která strana zvítězí. Koncem války si získali přízeň strůjci velkých změn (Arburg & Staněk, 2010, s. 71–77).

A protože Rakousko-Uhersko porážku v první světové válce neuneslo, rozpadlo se na 5 nových států. Jedním z nich bylo i Československo v čele s T. G. Masarykem (Beneš & Kural, 2002, s. 36).

1.2 Společný život v nově vzniklém Československu

V ČSR se nositelem suverenity stal československý národ, který defacto neexistoval. Občanem byl každý, kdo měl dne 28. října 1918 domovské právo v obci, nad níž vykonával československý stát svou svrchovanost. V novém státě tedy žilo obyvatelstvo kulturně, jazykově, nábožensky, a především národnostně velmi různorodé. V monarchii panující národy se staly menšinami, jimž nebylo dovoleno určit si, k jakému státu vlastně chtějí patřit. To byla daň za válku (Beneš & Kural, s. 48–49; Pavlíček, 2002, s. 54–55).

Němci tvořili nejpočetnější menšinu a od samého počátku jim byla věnována zvláštní pozornost. Prezident T. G. Masaryk je vybídl, aby se na budování nového státu podíleli. Slíbil jim úplná národní práva a občanskou rovnoprávnost. Mnozí byli přesvědčeni o budoucím dobrém soužití na základě demokratických principů, ale u německého obyvatelstva převažovala snaha uchovat si předchozí nadřazenost a privilegia (Pavlíček, 2002, s. 57). Ani zaručení minoritních práv, tedy možnost užívat vlastní jazyk na úřadech, u soudů, právo na vlastní školství a vyučování v mateřském jazyce nezmírnilo pocit křivdy z odepření práva na sebeurčení, pocit odtržení od svých soukmenovců a pocit, že se nedobrovolně stali občany nového státu. Tzv. pohraniční menšiny tak inklinovaly ke svým mateřským národům v sousedních zemích a v jejich prostředí se po celou dobu existence tzv. první republiky projevovaly odstředivé tendence. Byli tu tací, kteří se dokonce se vznikem Československa nesmířili, a emigrovali (Arburg & Staněk, 2010, s. 81–84).

Od poloviny 20. let se německá menšina začala aktivně zapojovat. Někteří se přidali k československým politickým stranám a společně hledali kompromisy k upevnění právních jistot německého obyvatelstva, zajištění rovnoprávnosti a účasti na společné tvorbě hodnot, přičemž vše se prosazovalo demokraticky. Objevovaly se však i strany, jako byla německá DNP (Německá nacionální strana) nebo DNSAP (Německá nacionálněsocialistická dělnická strana, příbuzná říšské NSDAP), které se orientovaly na změnu poválečných realit, resp. sudetoněmecké určení a oddělení Němců od československého státu (Arburg & Staněk, 2010, s. 85–86).

Určité problémy totiž přetrvávaly. Mezi nejcitlivější místa patřil jazykový zákon a školství. Tento zákon zaručoval existenci menšinového školství a komunikaci úřadů v menšinovém jazyce všude tam, kde příslušná menšina tvořila alespoň 20 procent obyvatelstva. V zákoně ale nebyla uvedena povinnost úředníků či soudců příslušný jazyk ovládat, a tak někdy docházelo k upřednostňování „československého“ jazyka. Ve školách se vyučovací jazyk řídil podle poměrů v obci, nicméně Němcům přibyla povinnost učit se česky a Čechům odpadla povinnost učit se německy. Navíc Česká matice školská, která budovala české školy „za císaře pána“ ve svých snahách pokračovala i nadále,

i v německém pohraničí. České menšiny, které zde žily, byly navíc silně podporovány také v kulturní oblasti, a toto posilování české identity přispívalo k vyhrocování národnostních sporů. Němci se tím přesvědčovali, že jsou na ně vyvíjeny asimilační tlaky s cílem odnárodnit jejich společenství. Na druhou stranu je ale nutné připomenout, že i Němci disponovali rozvinutým školstvím všech stupňů včetně univerzity, měli organizační strukturu, zájmové svazky, spolky, politické strany, nakladatelství, knihovny, divadla, archivy a tisk. Mimo jiné se cítili znevýhodňováni i v hospodářské oblasti, ve státních zakázkách⁸. Příčinou však mohla být jejich neúčast ve výběrovém řízení nebo jejich dražší nabídky. Dalším sporným bodem byla pozemková reforma. Objevily se totiž takové legislativní drobnosti, které např. zabraňovaly osobám, jež se hrubě provinily během války vůči československému národu, být za zkonfiskovanou půdu odškodněny. Státní pozemkový úřad měl navíc poměrně volnou ruku v určování výjimek⁹ a především v přidělování zbytkových statků, přičemž byli preferováni Češi a Slováci. Němci vnímali reformu jako výrazný zásah do vlastní državy s „pročeským“ rázem. Navzdory výše uvedeným problémům lze však konstatovat, že přístup Československa byl vůči menšinám vcelku tolerantní a demokratický a zajištění jejich ochrany bylo v mezinárodním měřítku dokonce jednoznačně nadprůměrné (Arburg & Staněk, 2010, s. 87–92).

1.3 Definitivní rozchod: cesta k Mnichovu

Zlepšování společných vztahů ale narušila hospodářská krize 30. let. Její dopad byl v německém pohraničí způsoben vnějšími příčinami, ale i vnitřní slabostí zdejšího hospodářství. Situaci zhoršovala politika státu preferující ve státních zakázkách spíše české subjekty. Nedůvěra Němců v československý stát, zakořeněná v nich od samého počátku, se prohloubila a vyvolala potřebu formulovat společnou identitu na bázi sudetoněmeckví, díky které by mohli Němci snáze bránit své pozice. Roku 1933 se německé nacionalistické proudy sjednotily do Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront, SHF) vedené Konradem Henleinem, jež měla vhodné předpoklady pro sjednocení všech německých obyvatel. Henleinovo hnutí proklamovalo svou loajalitu ke státu a požadovalo národní vyrovnání v jeho rámci. V Německu se však dostal k moci Adolf Hitler, což bylo jen dalším impulsem k většímu vyburcování autonomistických, nacionalistických a antidemokratických snah. Z SHF se nakonec zformovala Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei, SdP), která v dubnu 1935 vyhrála parlamentní volby, a stala se paradoxně nejsilnější stranou ve státě (Arburg & Staněk, 2010, s. 95–96).

Spolupráce s říšskou NSDAP a stranou prostupující fašizace vedly k tomu, že byla SdP od začátku považována za stranu rozvracečskou. Směřovala k rozbití Československa a usilovala o vymanění německé menšiny z „českého útlaaku“. Její politiku sdílelo 80–90 procent českých

⁸ Podle údajů Sudetoněmecké strany z poloviny 30. let činil podíl „německých“ firem na všech zadáných státních zakázkách v převážně německých oblastech údajně pouhých 16,1 procent (Arburg & Staněk, 2010, s. 89–90, poznámka pod čarou).

⁹ Např. u částečných konfiskací i menších statků než těch, na které se vztahovala zákonem stanovená hranice, nebo naopak ponechání větších statků jejich původním vlastníkům (Arburg & Staněk, 2010, s. 91).

Němců¹⁰, ale dodnes zůstává otázkou, zda se opravdu drtivá většina z nich ztotožňovala s nacionálně socialistickými postoji a skutečně si přála odtržení od Československa. Strana totiž tento požadavek nikdy otevřeně nevyslovila. Vzestup hnutí byl způsoben tím, že příznivci utvářeli na státu nezávislé struktury, které zprvu pomáhaly obcím a lidem vyrovnat se se sociálními problémy, a strana voliče nelákala programem, ale jednoduchým sdělením, že kdo se k nim nepřidá, dobrovolně se vyřazuje z příslušnosti k německému národu (Arburg & Staněk, 2010, s. 97–98).

Zásadní byl také vývoj v sousedním Německu. Čeští Němci získávali informace z říšskoněmeckého rozhlasového vysílání, které přispívalo k jejich radikalizaci. Každodenní propagandě z Říše, vyzdvihující její ekonomický vzestup, vyřešení masové nezaměstnanosti, růst mezinárodní prestiže a vojenské síly, sociální výhody pro prostý lid, výstavbu dálnic apod., bylo těžké odolat. Představitelé NSDAP navíc byli už velmi sebevědomí. V Československu ale až do roku 1938 nepovažovali za důležité financovat celodenní rozhlasové vysílání v německém jazyce. Ovšem československý tisk, včetně toho německojazyčného, přinášel mnoho kritických textů o politických represích a projevech antisemitismu, a kdo tedy zůstal střízlivým ve vnímání své doby, mohl si všimnout i stinných stránek rozvíjející se diktatury. Československo se navíc stalo útočištěm mnoha německých antifacistů (Arburg & Staněk, 2010, s. 98–99).

Od roku 1936 se někteří němečtí demokraté snažili nalézt kompromisy s československou vládou a česko-německé vztahy zlepšit. Požadovali například přiměřenější zastoupení Němců ve státním aparátu. Česká strana vedená ministerským předsedou Milanem Hodžou projevila ochotu se ke kompromisům dopracovat a předložila tak německým stranám ucelenější program¹¹. Tyto představy lze považovat za umírněné a realizovatelné i v tehdejších podmínkách. Jejich naplňování však narazilo u nemalé části českého politického spektra a ke všemu vyžadovalo čas, kterého republika už moc neměla. Henleinovci v té době už dostatečně prohloubili vztahy s nacistickým Německem a Henlein přenesl problematiku německé menšiny na mezinárodní fórum při svých cestách do Velké Británie. Zahraničí začalo na Československo vyvíjet tlak, kvůli kterému nebylo možné ignorovat požadavky SdP, v té době již zcela přizpůsobené Hitlerovi. Československo se i přesto snažilo až do poslední chvíle vyjít Henleinovi vstříc (Arburg & Staněk, 2010, s. 100–103).

¹⁰ Strana sjednocovala nejrůznější vrstvy německého obyvatelstva – od venkovských patriotů přes městskou liberálně-konzervativní buržoazii až po pronacistické síly (Arburg & Staněk, 2010, s. 97).

¹¹ V něm šlo například o zrovnoprávnění německých firem při zadávání státních zakázek, snížení nezaměstnanosti v pohraničí, navýšení počtu státních zaměstnanců z řad národnostních minorit tak, aby to odpovídalo jejich podílu na počtu obyvatel ve státě, zabezpečení výuky všech dětí v mateřském jazyce, zlepšení sociální a zdravotní péče, o podporu kulturních a osvětových zařízení a tak dále. Dále se uvažovalo maximálně o určité kulturní autonomii, protože demokratické strany se v případě vznesení požadavku na autonomii teritoriální obávy zneužití henleinovci (Arburg & Staněk, 2010, s. 101).

2 Osud Československa do počátku druhé světové války

Svět ve 30. letech byl formován hospodářskou krizí, jež proměnila mezinárodní situaci tak, že vytvořila napětí i mezi státy, které se po první světové válce vzájemně zavázaly v mírových a spojeneckých smlouvách a dohodách k zachování Evropy. Důkazem tomu je samotné Československo, které se v té době ocitlo v izolaci, manipulované západními mocnostmi a ohrožované hitlerovským Německem. Československo se tehdy stalo „nejzranitelnějším bodem Evropy“, což bylo hluboce paradoxní a tragické, neboť zůstávalo jedinou demokracií ve střední Evropě prostoupené fašismem. Navzdory tomu se k němu „otočili zády“ i všichni jeho spojenci; nejen Francie pod silným vlivem Velké Británie, ale i státy Malé dohody (Jugoslávie a Rumunsko), jež odmítly nést riziko silného německo-československého napětí. Československo tak pocíťovalo, že britský zájem končí „na hranici Rýna“¹² a český velvyslanec Jan Masaryk v Londýně jen marně upozorňoval, že se v Evropě „hrozivě připozdívá“ (Kvaček, 2002, s. 94–100).

Politika appeasementu (politika ústupků) byla před fašistickou osou Berlín–Řím uplatňována i v době, kdy už bylo evidentní, že Německo utvořilo na Československo soustředěný nápor. Britští politici, ovlivnění nacistickou propagandou a Henleinovým vykreslením ČSR coby utiskovatele menšin, ztížili vnitropolitické řešení a napomohli Hitlerovi k využití této situace. Ten toužil přičlenit Československo do své Velkoněmecké říše. Plánoval útok, aby získal životní prostor pro německý národ, doufajíc, že Velká Británie a Francie se již Československa mlčky zřekly a vyřešení tohoto mezinárodního problému přenechaly jemu. Československo cítilo ohrožení a vyvíjelo mnoho úsilí, aby probudilo zájem Západu. Snažilo se poskytnout dostatek důkazů projevů dobré vůle v sudetoněmecké problematice, aby prokázalo, že se jedná o pouhou záminku Říše ke zdůvodnění expanze. Zároveň však nechtělo ukončit appeasementský postup Francie a Velké Británie v naději, že jim to dojde včas, protože si českoslovenští politici uvědomovali, že ani branný odpor by je nemusel přimět k pomoci, a bez té bylo Československo bez šance (Kvaček, 2002, s. 94–102).

V listopadu 1937 poslal Henlein Hitlerovi dopis, v němž ho vybízel k chopení se vlády nad Československem a přislíbil mu podporu sudetských Němců (Arburg & Staněk, 2010, s. 103). Od této chvíle Hitler se sudetskými Němci počítal. V březnu 1938 označil Henleina za místopředsedu ČSR a uložil mu úkol klást československé vládě stále nepřijatelnější požadavky. Henlein zformuloval 8 karlovarských požadavků¹³, jejichž přijetí by však znamenalo nastolení nacistického režimu v Československu. Přestože byly jen „hrací kartou“, Československo se jim snažilo alespoň částečně vyjít vstříc a zrychlilo práce na přeměně statutu národního státu na stát národnostní. Tyto kroky však

¹² První světovou válku měli všichni ještě v živé paměti, a tak Velká Británie, ve snaze zabránit dalšímu ozbrojenému konfliktu, německé obsazení demilitarizovaného Porýní v roce 1936 odsoudila jen verbálně a ani Francie se nezmohla na protiúder (Kvaček, 2002, s. 95).

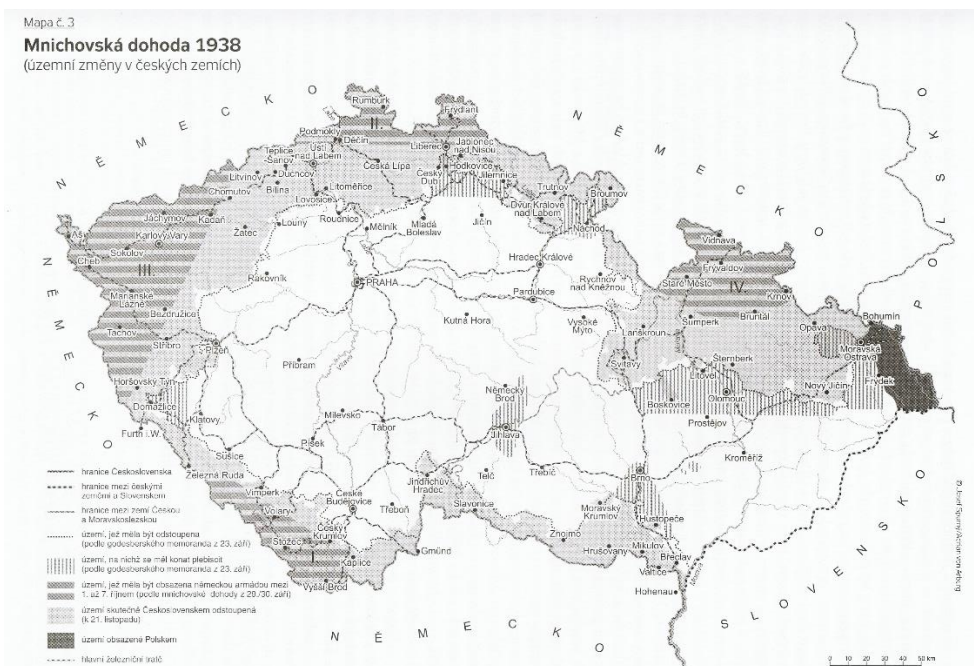
¹³ Požadavky zněly: zrovnoprávnění sudetských Němců; stanovení a uznání německého území; německou samosprávu tohoto území; zákonnou ochranu německých občanů vně tohoto území; odstranění krivd od roku 1918 a náhradu škod; dodržování principu německých zaměstnanců na jejich území; plnou svobodu přiznávat se k německví a německému světovému názoru (Kural, 2002, s. 103).

Henleinovi a Hitlerovi nevyhovovaly, a tak SdP tento návrh odmítla. Československo zmobilizovalo část svých záloh a doufalo v příslibenou pomoc Francie a Velké Británie, které se zavázaly pomoci, jestliže bude SdP na karlovarských požadavcích trvat. Místo ní však přišel z Velké Británie vzkaz, že ji Československo nikdy nesmí vtáhnout do války. SdP využila situace a požadavky vystupňovala tak, že znamenaly faktickou likvidaci ČSR. Britové se ale snažili s Henleinem dosáhnout dohody. Britský vyjednaváč lord Runciman pracoval s plánem zřízení 3 německých samosprávných krajů (žup) v rámci ČSR, jenže tento plán potkal stejný osud jako ty předchozí. Britskému premiérovi Nevillu Chamberlainovi se podařilo prosadit názor, že je třeba jednat o odstoupení Sudet. A to si přesně Hitler přál. SdP vypracovala další návrh, který byl sice méně radikální, ale stále nepřijatelný. Prezident Edvard Beneš jej však využil jako východisko pro formulaci řešení, v němž by přijal většinu karlovarských požadavků. Věděl, že to není uplatnitelný návrh, ale jeho cílem bylo přesvědčit Velkou Británii a Francii o ochotě Čechů jít ve svých ústupcích až na hranici únosného, a tedy i k poznání skutečného stavu věcí. Přestože tento plán odhaloval Hitlerovy záměry „v plné nahotě“, přestože i vedení SdP údajně reagovalo zděšeně slovy: „Proboha, on nám dal všechno!“, Západ to k pomoci nepřimělo. SdP na pokyn z Berlína plán odmítla a situace vygradovala Němci vyvolanými nepokoji a Henleinovým zvoláním, že Němci chtějí domů do Říše. Henlein navrhl Hitlerovi řešení: požadavek okamžitého odstoupení československého území, na kterém žije více než 50 procent německých obyvatel a obsazení těchto oblastí do 48 hodin německými jednotkami. Je pravdou, že ne všichni sudetští Němci tento puč podporovali a někteří dokonce varovali před válkou a společně s ostatními utvářeli oddíly připravené bránit Československo. V tu dobu poprvé přiletěl za Hitlerem sám Chamberlain. Po dvou týdnech byla přijata mnichovská dohoda, která vešla ve známost jako „o nás bez nás“ (Kural, 2002, s. 102–107).

Mnichovská dohoda byla poslední snahou Západu zabránit válce (Filippi-Codaccioni & kol., 1994, s. 207). Znamenala odstoupení pohraničí i s pevnostmi československé armády, čímž umožnila jen další vyzbrojení té nacistické. Rozsah odstoupeného území byl dojednáán v listopadu 1938 a zcela nadiktován německou stranou podle strategických potřeb Říše, s ohledem na možnou likvidaci Československa (Němeček, 2002, s. 46–48).

Přestože Hitler tvrdil, že má zájem pouze o oblasti většinou osídlené Němci, do Sudet bylo zahrnuto i přibližně 400 obcí obývaných převážně Čechy. Jednalo se o území o rozloze téměř 30 000 km² (asi 1/3 československého území) s 3 860 000 obyvateli, podle sčítání lidu z roku 1930 – viz mapa na následující s. 17 (Arburg & Staněk, 2010, s. 34).

Obrázek 1: Území odstoupené po mnichovské dohodě (Arburg & Staněk, 2010, s. 37).

Na odstoupeném území žilo asi 600 000–700 000 Čechů (Kural, 2002, s. 110). Okupované pohraničí opustilo asi 171 404 osob – Čechů, Židů, německých antifašistů a příslušníků některých menších skupin (Arburg & Staněk, 2010, s. 43).

Pod tímto tlakem se začal československý stát rozpadat. Beneš abdikoval, mnoho poslanců a senátorů ztratilo svůj mandát. Byl přijat zákon o autonomii Slovenské krajiny a ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi, což se později ukázalo jako další krok k likvidaci pilířů, na nichž byl československý stát vybudován; posledním krokem k jeho zničení bylo usnesení Slovenského sněmu o vyhlášení samostatného a nezávislého Slovenského státu 14. března 1939. O den později byl v Berlíně prezident Emil Hácha donucen podepsat protokol, v němž se psalo, že vkládá osud českého národa do rukou vůdce Německé říše, který jej bere pod svou ochranu. Zřízení Protektorátu Čechy a Morava a obsazení zbytku československého území nacistickými vojsky zásadně proměnilo zdejší život. Německé obyvatelstvo patřilo k říšským občanům, pro něž platilo ustanovení na ochranu německé krve a cti. Češi se stali protektorátními občany, nucenými uznat přednostní postavení Němců. Nepřítel byl od této chvíle zcela jasný a následující události toto vědomí jen umocnily (Kural, 2002, s. 110–116).

3 Zrod ideje odsunu

Mnichovská dohoda a následující události oživily starší představy¹⁴ o nutnosti oslabení německého žilvu v československém státě a prezident Beneš a jeho stoupenci se touto otázkou začali poměrně brzy zabývat. Ještě roku 1938 se Beneš pokoušel situaci zachránit všemi možnými způsoby a v tzv. pátém plánu dospěl k myšlenkám na odstoupení některých okrajových území (tzv. výběžků) Německu a částečné vysídlení německého obyvatelstva a utvoření uzavřených německých oblastí uvnitř Československa (Arburg & Staněk, 2010, s. 202).

Kural (2002, s. 107) píše, že tento plán byl ve hře i v prvních letech války.

S Němci doma i v emigraci se předpokládala užší spolupráce. Vše ale záviselo na mezinárodní situaci a výsledcích snah dosáhnout ústředního cíle, jímž bylo zajištění obnovy Československa v předmnichovských hranicích. Vzhledem k postojům Velké Británie a Francie k mnichovské dohodě byl Beneš otevřen různým alternativám a postupoval opatrně, takticky (Arburg & Staněk, 2010, s. 202).

Myšlenka odsunu se k širší české veřejnosti dostala po začátku okupace a s prvními tvrdými zásahy vůči českému obyvatelstvu¹⁵. Brutality nacistů a gestapa neznající mezí vytvořily podhoubí nenávisti a touhy po odplatě ústící do plánu na vysídlení Němců (Kural, 2002, s. 157–158; Kural, 1994, s. 107). Umírněné postoje o nutnosti rozlišovat mezi Němci, kteří se provinili, upozorňující na možnost kolektivní viny, ale do roku 1941 téměř zcela utichly (Arburg & Staněk, 2010, s. 204). Domácí odboj se pod vlivem událostí vyprofiloval spíše protiněmecky než protinacisticky (Kural, 2002, s. 160). Mezi obyčejnými lidmi byla nenávist vůči Němcům, především těm sudetským, všeobecná (Brandes, 2005, s. 150 a 178; Kural, 1994, s. 113–114).

Edvard Beneš, který v tu dobu pobýval už v londýnském exilu, varoval před pocity nenávisti, byť oprávněnými. Zpočátku projevoval zájem, aby Němci v Československu zůstali a ideje o vyhnání 3 milionů lidí považoval za neuskutečnitelné a byl přesvědčen, že je možné počítat nanejvýš s odchodem statisíců kompromitovaných nacistů a s přesídlením zbylých Němců do vnitrozemí. Transfer se měl uskutečnit po dobrém a při zaplacení náhrad. Němci v pohraničí, kteří by tu směli zůstat, by získali místní samosprávu či autonomii a národní svobody. O poválečném uspořádání jednal Beneš i s představitelem sudetoněmeckého zahraničního odboje Wenzlem Jakschem, který upozorňoval, že válka má zůstat protinacistickou a nemá se stát protiněmeckou, a že po jejím konci nemá převládnout touha po odplatě. Beneš si však uvědomoval, že nic nelze formulovat závazně, protože rozhodující bude postoj českého obyvatelstva. A tomu se Benešovy koncepce

¹⁴ Tyto ideje se objevovaly už koncem 19. století u Julia Grégra, později u Rudolfa Bechyně, Karla Kramáře a z taktických důvodů nebyly cizí ani prezidentu Masarykovi (Arburg & Staněk, 2010, s. 203).

¹⁵ Významně tomu přispěla odvěta za protiněmecké demonstrace k 10. výročí vzniku ČSR, při kterých byl zastřelen student Jan Opletal. V reakci na ně Němci uzavřeli vysoké školy a mnoho studentů zatkl a poslali do koncentračního tábora v Sachsenhausenu, několik studentských předáků popravili. Rostoucí diskriminace Židů byla navíc chápána jako předzvěst českého osudu (Kural, 2002, s. 157–158).

nezamlouvaly¹⁶. Tehdy nebylo sice možné odhadnout, jakým směrem se bude válka vyvíjet, ale český odboj se nechtěl připravit o možnost nejlepšího, zároveň však nejradikálnějšího, řešení. Proti Benešovi se ze stejných důvodů postavili i členové exilové vlády¹⁷ (Kural, 2002, s. 160–164).

Řádění SS dvojice Heydrich-Frank českou protiněmeckou nenávist ještě prohloubilo a radikalizovalo definitivně i umírněné složky¹⁸. Atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha pak způsobil strašlivou odezvu (popravy, posílání do koncentračních táborů, vypálení obcí Lidice a Ležáky), ale také britskou anulaci mnichovské dohody. A pod vlivem těchto událostí k radikálnímu poválečnému řešení „sudetoněmecké otázky“ přistoupil i Edvard Beneš (Kural, 2002, s. 169–173).

Převládlo u něj kritérium viny a trestu za ni, a v prosinci 1943 odletěl do Moskvy jednat o uzavření smlouvy se Stalinem a s sebou vezl tzv. desetibodový plán. V něm se psalo, že československá vláda po válce určí, kteří Němci dostanou československé občanství a kteří musí odejít, že Československo bude státem národním, přičemž menšiny nebudou pokládány za politické a národní uskupení, že bude vypracován podrobný plán transferu, jenž bude proveden do 2 let a hned v prvních měsících po válce budou vykázáni všichni ti, kteří se otevřeně hlásili k nacistické ideologii nebo ji svým konáním podporovali. Sověti Benešovy návrhy přijali, ale byli si vědomi, že vše závisí na výsledku války. Klement Gottwald, hlava československé emigrace v Moskvě, se s dalšími členy KSČ této koncepci zcela přizpůsobil po zjištění Stalinova stanoviska. Komunisté však kladli větší důraz na antifašistické hledisko. Cestou z Moskvy se Beneš setkal s britským premiérem Winstonem Churchillem, který mu potvrdil předmnichovské hranice a „Němce pryč, pokud možno všechny“. Princip transferu obyvatelstva Spojenci přijali. V listopadu 1944 bylo sepsáno memorandum, které představovalo závěrečnou formulaci řešení „sudetoněmecké otázky“. Zvítězil v něm tvrdý nacionalismus; ti, kterým mělo být dovoleno zůstat, se museli aktivně účastnit boje za osvobození Československa a po válce měli být asimilováni do československé společnosti. Beneš také věděl, že Spojenci počítají s vysídlením nanejvýš 2 miliónů Němců, a tak domů důvěrně vzkázal, že bude nutné si mnohé vyřídit již v prvních dnech po osvobození, aby co nejvíce Němců uteklo (Kural, 2002, s. 173–178).

Pochody smrti, poslední boje a odplaty, zjištění, kolik lidí se domů už nevrátí pak byly poslední kapkou, která v lidech po osvobození vyvolala často i neomluvitelné a brutální excesy doprovázející divoké útoky a odsuny, ukončené až postupimskou konferencí (Kural, 2002, s. 178–179).

¹⁶ Jeden člen ÚVODu psal, že touhu po odplatě bude velmi obtížné, ne-li nemožné, regulovat. Další člen zase vzkázal: „Řezat se bude, aby ty vámi vymyšlený a ztracený župý, pro něž by vás zde roztrhali, byly vyřízeny někde u Berlína... Nashledanou v ČSR... bez žup!“ (Kural, 2002, s. 163).

¹⁷ Ministr Stránský nechápal, proč by se jako vítězové války měli spokojit s menším územím, než jaké měli před válkou, poslanec Uhlíř považoval německou menšinu za stále nebezpečí a možnost, že zůstanou, za prohru vlastního osudu (Kural, 2002, s. 164).

¹⁸ O tom více v knize *Rozumět dějinám* na s. 164–168.

4 Průběh odsunu

Možnost transferu menšinového obyvatelstva byla v letech války obecně považována za vhodný způsob, jak vyřešit a odstranit příčiny vážných konfliktů. Odhalování nacistických zločinů navíc vytvářelo příznivou atmosféru pro přijetí koncepce o kolektivní vině a odpovědnosti německého národa za válku a její útrapy, a proto s touto možností předběžně souhlasili i Spojenci (Arburg & Staněk, 2010, s. 206–209).

Západní mocnosti mimo jiné vycházely z předpokladu, že etnicky smíšená území jsou hlavní příčinou rozbrojů (Arburg & Staněk, 2010, s. 209–210; Lemberg, 1994, s. 78). Jistě si uvědomovaly, jak závažné problémy s tím budou nakonec spojeny, ale byly přesvědčeny, že je to nezbytná daň v zájmu vyšších hodnot a v zájmu udržení míru. Snaha o vytvoření co nejvíce homogenního území se stala znamením oné doby; snažili se o to nacisté a nakonec i jejich odpůrci (Arburg & Staněk, 2010, s. 210–211). Například Churchill byl spolu s Edenem myšlenky transferu nakloněn již v prvních letech války (Brandes, 2002, s. 372).

Britové se tehdy domnívali, že přístup vedoucí k rozlišování na „viníky“ a „osobně neprovinilé“ Němce by politickou realizací transferu jen zkomplikoval. Ostatní jejich stanovisko akceptovali (Arburg & Staněk, 2010, s. 211; Brandes, 2002, s. 264; Lemberg, 1994, s. 88).

Koncem války se postoje vůči Němcům stále více vyhrocovaly i kvůli projevům politických činitelů. Sám Edvard Beneš, kdysi varující před kolektivní vinou, tehdy prohlásil, že domácí boj Němcům a fašistům přinese konec krvavý a nelítostný. Protiněmecky laděná propaganda nabývala na ostrosti i v českém vysílání *BBC*. České obyvatelstvo bylo vyzýváno, aby si po porážce Německa své účty s okupanty a jejich domácími přísluhovači vyřídilo i násilnou cestou. Češi se měli přiklonit k požadavku vystěhovat Němce z českého území (Arburg & Staněk, 2010, s. 212; Kuklík, 2003, s. 74).

Transfer měl proběhnout ve dvou fázích, ale od toho byl Beneš odrazován britským diplomatem u československé exilové vlády Philipem Nicholsem. Českoslovenští představitelé se tak přestali před Spojenci zmiňovat o jakési počáteční „revoluční“ fázi nuceného vysídlení, ale ve skutečnosti s ní nepřestali počítat. Když pak západní mocnosti reagovaly poněkud zdrženlivě na listopadové memorandum¹⁹, měl Beneš o něco více důvodů, proč se této fáze držet. Údajně měl dokonce poznamenat, že by do Československa přijel rád až o 2 týdny později, až se lid doma vybouří (Staněk & Arburg, 2005, s. 488; Arburg & Staněk, 2010, s. 213–215).

Američané i Britové odkládali rozhodnutí o transferu na později a zdůrazňovali, že jej musí schválit všichni Spojenci. Ani před Benešovým odjezdem z Londýna nevyjádřili výslovný souhlas.

¹⁹ Memorandum počítalo s odchodem 3 milionů Němců. Vylučovalo možnost garance kolektivních menšinových práv, ale připouštělo zachování elementárního národnostního školství a poskytnutí jazykových úlev především starším lidem. Počítalo také s konfiskací majetku odsunutých osob, přičemž jim bude povolena část movitého jmění (hotovost v německé měně) a hodnota zanechaného majetku uhrazena z československých reparačních pohledávek na účet německého státu, který se měl v kapitulačních podmínkách zavázat k převzetí vysídlených obyvatel (Arburg & Staněk, 2010, s. 214–215).

Beneš byl dokonce Brity vyzván, aby nepodnikal žádné samostatné kroky²⁰, a proto se začal zabývat myšlenkou, že se dohodne pouze se Sověty. Ti si však uvědomovali, že je Západ proti jakémukoli jednostrannému rozhodnutí. Kromě toho počítali s tím, že s příchodem Rudé armády do střední Evropy většina Němců v obavách o svůj osud sama uprchne. Jenže Západem vyvolaná nejistota se odrazila i v jednání československých politiků o vládním programu. Plán odsunu se zdál být ohrožen a oni byli přesvědčení, že je nutné jej prosadit. Košický vládní program z 5. dubna 1945, který obsahoval rámcová pravidla pro postup vůči menšinovému obyvatelstvu, však nebyl nijak zevrubně rozpracovaným plánem. Jeho obecné zásady mohly mít různý a dobovým okolnostem přizpůsobený výklad. Čekání na dohodu Spojenců utvořilo jakési vakuum vedoucí k tomu, že řada závazných opatření směřujících k transferu německého obyvatelstva za hranice se aplikovala „za pochodu“ od chvíle, kdy exilová vláda dorazila do Prahy. K vyhánění německého obyvatelstva tak došlo již v prvních dnech po osvobození, aniž by byly přijaty právní normy regulující tuto akci. Odsun tak probíhal mnohdy za nelidských a násilných podmínek, bez norem a zatím ještě bez souhlasu Spojenců (Arburg & Staněk, 2010, s. 215–217; Kaplan, 1990, s. 133–136).

4.1 Rozhodnutí o transferu

Spojenci s transferem nakonec souhlasili na postupimské konferenci, která se konala od 17. července do 2. srpna 1945. Vysídlení německého obyvatelstva z ČSR, Polska a Maďarska uznali za nutné a požadovali důkladnou přípravu celé akce a zastavení dalšího vysídlování, které probíhalo především díky podpoře Sovětského svazu. Je tedy pravděpodobné, že okolnosti donutily zástupce Spojených států amerických a Velké Británie přihlédnout k těmto skutečnostem, aby dosáhli dorozumění se Sověty a zabránili dalším tragédiím a chaosu. Svědčí o tom i vzpomínky postupimských aktérů. Americký prezident H. S. Truman v roce 1946 psal v dopise, že v Postupimi byli postaveni před hotovou věc a okolnostmi přinuceni souhlasit. Považoval to za svévolný akt násilí (Staněk, 1992, s. 47).

4.2 Fáze odsunu

Vyhánění, k němuž začalo docházet hned v květnu 1945, bylo způsobeno vzedmutou vlnou nacionalismu sílící po celou dobu války. Bylo velmi ojedinelé najít někoho, kdo svou nenávist vůči Němcům dokázal držet v demokratických mezích a na protinacistické základně. Málokdo rozlišoval mezi vinnými a nevinnými. Většina obyvatel přesto zůstala pasivní. Souhlasila sice s potrestáním Němců, ale neúčastnila se žádných akcí proti nim. Skupinu, která se proti Němcům velmi ostře vymezila, nelze sociálně ani politicky definovat; patřili k ní příslušníci všech sociálních vrstev a zástupci celého politického spektra. Jejich motivy se lišily, byly sociální či národně-politické. Navíc přední českoslovenští politici s vítězstvím vzrůstající nacionalismus netlumili, ba naopak jej ještě

²⁰ Vyzvali ho, aby nevydával zákon o zbavení všech československých Němců státního občanství a zákon pro zřízení úřadu pro odsun, jak měl v úmyslu (Kaplan, 1990, s. 133).

umocňovali. A tak skutečně došlo na onu první „revoluční“ fázi, ke které Beneš a další před koncem války vyzývali. Tato fáze je označována jako „divoký odsun“ a její konec je datován postupimskou konferencí. Druhá fáze probíhala již se souhlasem Spojenců, byla od srpna 1945 připravována a spuštěna v lednu 1946. Proto ji označujeme jako „organizovaný odsun“. Tato fáze byla ukončena 28. října 1946, což mělo v den výročí vzniku Československa symbolicky poukázat na vítězství národního zápasu nad Němci (Kaplan, 1990, s. 135–138, 143–152).

4.2.1 Divoký odsun

Divoký odsun je fáze, kdy docházelo k vyhánění a vyvážení německého obyvatelstva, aniž by to schválily vítězné velmoci a aniž by byly přijaty regulující právní normy. O transferu tak rozhodovaly různé mocenské orgány ze své vlastní iniciativy anebo na pokyn ústředních úřadů. Němci byli tedy shromažďováni a nuceni k odchodu podle libovůle vykonavatelů moci. Existuje mnoho svědectví o nelidském zacházení a těžkých podmínkách v internačních táborech. Nicméně stížnosti a kritika zahraničního tisku nechávala československou veřejnost lhostejnou; většina lidí považovala tuto fázi za přirozené vyústění situace (Kaplan, 1990, s. 136–137).

Prezident, vláda a další politicky odpovědná místa a státní instituce o situaci věděli a mlčeli. Edvard Beneš vyzýval k dodržování lidskosti, vláda zahraničí odpovídala, že plánovala provést odsun organizovaně a lidsky, nicméně nikdo neučinil patřičná opatření, která by tyto poměry změnila. Vláda odsun nezastavila, přestože to slíbila. Mnohé informace totiž nasvědčují tomu, že s touto fází dokonce počítala a schvalovala ji (viz s. 20). Beneš se sám několikrát zmínil, že se bude po válce bít a řídit a že Češi chtějí ty provinilé Němce vybit a vyhnat (Kaplan, 1990, s. 137). Některé jeho výroky²¹ tedy mohly vzbuzovat dojem, že násilí proti Němcům je dobově nutné a omluvitelné (Staněk, 1992, s. 41) a podobně byli lidé vyzýváni i československou vládou²² (Kaplan, 1990, s. 138). Sami političtí představitelé tak utvořili poměry k divokému odsunu a otevřeli cestu k tzv. očiště pohraničí. Vláda nevydala přesné směrnice o tom, kdo má být uvězněn a vyhnán, protože to sama nevěděla. Nižší mocenské organizace se tedy začaly řídit jejími výzvami a vydávaly směrnice vlastní. Odbojové organizace a národní výbory požadovaly zatčení všech nacistických Němců a jejich rodin a zabavení jejich majetku. Jejich některá prohlášení a pokyny však odrážely obavy a první zkušenosti z jednání s Němci, a proto vyzývaly proti drancování majetku německých občanů a upozorňovaly, že ne každý Němec je „škůdce“ a že lidé nesmí Němce libovolně soudit. K tomu byl oprávněn pouze lidový soud. Jenže tyto výzvy velmi rychle zanikly v silné protiněmecké náladě a kontrola vyšších orgánů byla nepatrná a často se týkala pouze ochrany zabaveného majetku před jeho rozkrádáním. Téměř nikdy

²¹ Beneš například v např. v Brně prohlásil: „*Tento národ [německý] přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako velká lidská nestvůra... Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat,*“ anebo v Lidicích: „*[...] jde o přímou vinu převážné většiny Němců, a proto Němci, jako celek, jsou odpovědní.*“ (Staněk, 1992, s. 41).

²² V dubnu 1945 např. znělo: „*Dejte vyvrát ze svých srdcí živelné nenávisť k německým katanům... Jděte účtovat s Němci za všechna jejich zvěrstva a neznepte slitování s německými vrahy.*“ O měsíc později prohlásil Klement Gottwald v rozhlase jménem vlády: „*Němce a Maďary, kteří se těžce proběhli proti našim národům a republice, budeme považovat za zbabavené státního občanství a přísně je potrestáme. Národní výbory necht' začnou s tím hned.*“ (Kaplan, 1990, s. 138).

nebylo kontrolováno, zda jsou zákony vůči Němcům dodržovány. Toto období svévolných opatření a nekontrolovatelných zákroků trvalo dlouho (Kaplan, 1990, s. 138–140).

Němci již před příchodem Rudé armády pocítovali značný neklid a báli se odplaty. Chování sovětských vojáků (především vůči ženám), některých příslušníků československých ozbrojených formací (armády, revolučních gard, milicí, partyzánských jednotek atd.) jejich obavy potvrzovalo. V prvních týdnech po osvobození stovky Němců spáchaly sebevraždu, ale mezi sebevrahy se úředně započítaly i násilně usmrčené osoby. Docházelo k násilnostem na německých zajatcích, příslušnících SS, známých nacistech, udavačích atd., ale i na Němcích, kteří byli zcela evidentně nevinní. Docházelo k pouličnímu lynčování, „samosoudům“ a také exekucím. Hněv, znásobený pocitem beztrestnosti, dostal svůj prostor a nešel nijak snadno zmírnit (Staněk, 1992, s. 42).

Například v Brně dosáhly protiněmecké nálady takových rozměrů, že se jimi musela zabývat vláda. V tamějším vězení bylo drženo 1500 Němců (z 1600 vězňů) a brněnští obyvatelé požadovali jejich okamžité souzení a potrestání. Situace se vyhrotila natolik, že bylo 1. června rozhodnuto o vyhnání 30 000 Němců do Rakouska. Účastníci pochodu později popsali své utrpení, hrůzy a tragédie, které je během cesty potkaly (Kaplan, 1990, s. 140). V létě 1945 došlo také k tzv. ústecké katastrofě. V továrně v Krásném Březně vybuchly třaskaviny a munice a bezpečnostní složky to považovaly za dosud největší sabotážní čin provedený Němci. Při výbuchu zahynulo 26 osob a dalších 200 bylo zraněno, nejvíce Němců. Svědectví zaměstnanců poukazují, že příčinou, jež výbuch způsobila, byla nezodpovědnost, nicméně záměrnou provokaci místních funkcionářů usilujících o urychlený odsun Němců nelze vyloučit. V souvislosti s touto událostí došlo následně k masakru německého obyvatelstva v Ústí nad Labem; Němci byli donuceni se shromáždit a poté byli nahnáni do Labe, načež se po nich střílelo. Počet obětí se různí. Masakr nikdo neodsoudil a vláda oznámila přípravu odsunu 15 000 Němců (Kaplan, 1990, s. 141–142). A k jedné z nejstrašlivějších masových vražd došlo poblíž Přerova na Moravě, kde bylo postříleno celkem 265 karpatských Němců, kteří se vraceli domů na Slovensko. Mezi mrtvými bylo 120 žen a 74 dětí. Zarážející události se odehrávaly ale i na jiných místech, např. v Mostě, Žatci, Lanškrouně, Děčíně či v Českých Budějovicích²³ (Staněk, 1992, s. 43).

Podezřelé osoby a někdy i velké skupiny Němců (bez rozdílů, včetně starých lidí, žen a dětí) byly internovány do záchytných, internačních a pracovních táborů, nebo byly uvězněny. Těmito středisky prošlo více než 300 000 osob a panovaly v nich strašlivé podmínky. Lidé trpěli hladem, nemocemi a brutálním zacházením. Úmrtnost byla vysoká. Někteří byli nasazeni na práce často na vzdálených místech, jiní zase přesunuti za hranice pěšími pochody či železničními transporty. Průběh vystěhování (ať už za hranice, do vnitrozemí nebo do táborů) mnohdy probíhal radikálně. Němci museli ve velmi

²³ V Českých Budějovicích byla například 11. května 1945 v ulici Doudlebská (dnešní Dukelská) zastřelena neznámými pachateli Teresie Kallingerová se třemi dětmi ve věku 14 let, 4 roky a 4 měsíce. V Hodějovicích vzal Paul Janko život celé rodině a nakonec i sám sobě, o den později spáchal sebevraždu manželé Schmidtmeyerovi. Dne 20. května 1945 bylo postříleno na městském hřbitově u sv. Otýlie 27 Němců. Byli to vesměs nacističtí funkcionáři, kteří však nestanuli před řádným soudem (Ciglbauer, 2017 [online], dostupné zde: <https://www.casopisbarbar.cz/historie/krvave-budejovice>).

krátké době (někdy i do 30 či méně minut) opustit své domovy. Měli dovoleno vzít si 30–50 kg (někdy však méně) a jídlo na více než 3 dny. Často ale na hranice nebo do vnitrozemí dorazili téměř bez ničeho. Peněžní částky, které si směli na cestu vzít, dosahovaly výše 100–300 říšských marek, někdy ale jen 50 říšských marek. Jejich majetek byl někdy doslova vydrancován. Praxe byla na různých místech značně odlišná. Řada lidí opouštěla své domovy dobrovolně; někteří měli totiž za hranicemi příbuzné (Staněk, 1992, s. 43–45).

Divoký odsun byl dílem vládní politiky a vybičované protiněmecké nálady (Kaplan, 1990, s. 142). Američané a Britové, kteří odsun odmítali, dokud o něm společně nerozhodnou, se však nezmohli k oficiálním diplomatickým zásahům, neboť se domnívali, že situaci na území obsazeném Sověty není možné příliš ovlivnit. Kromě toho měl odsun v československé společnosti tak masovou podporu, že to vedlo Západ k úvahám tomuto postupu nebránit, aby neoslabila autorita Edvarda Beneše, resp. demokratických sil. Případné intervence by nahrály komunistům zdůrazňujícím pomoc Sovětů (Staněk, 1992, s. 46). Do jejich okupační zóny tehdy směřovala většina Němců. Mezi československými a sovětskými vojáky a politiky údajně existovala dohoda o jejich vývozu bez ohledu na stanovisko západních mocností. Toto ujednání Stalin na postupimské konferenci popřel, ale faktem zůstává, že tato první „očista“ pohraničí skutečně probíhala za pomoci Rudé armády, maršál Žukov vyjádřil ochotu přijmout i 2 miliony Němců (Kaplan, 1990, s. 134–135, 143).

Ostatní mocnosti však v principu transfer neodmítaly, pouze trvaly na společném rozhodnutí na chystané vrcholné schůzce. Ta nakonec posloužila nejen k rozhodnutí o nutnosti vysídlení německého obyvatelstva provést, ale i k vyřčení požadavku na okamžité zastavení divokého odsunu a připravení humánnějšího postupu (Staněk, 1992, s. 46–47).

Často se uvádí, že bylo vysídleno 660 000 Němců, nicméně pro nedostatek spolehlivých údajů se jedná o pouhé odhady a propočty (Staněk, 1992, s. 61).

4.2.2 Organizovaný odsun

Po Postupimi bylo vysídlování Němců do sovětské zóny v Německu a Rakousku zastaveno, některé přesuny však dále probíhaly, jestliže s nimi souhlasili spojenečtí armádní činitelé. Nejdůležitější však bylo, že postupimská konference uznala za nutné „spořádané a lidské“ vysídlení německého obyvatelstva, které dosud zůstalo v Polsku, Maďarsku a v ČSR, a kladla požadavek na důkladnou přípravu celé akce za součinnosti zainteresovaných vlád a Spojenecké kontrolní rady pro Německo (dále jen SKR). SKR schválila plán transferu 20. listopadu 1945. Odsun měl být zahájen v prosinci a s jeho zakončením se počítalo již k 1. srpnu 1946. Mělo být vysídleno 2,5 milionu Němců (750 000 do sovětského a 1 750 000 do amerického pásma). Československá vláda schválila směrnice k provádění odsunu 14. prosince 1945 a jeho řízením bylo pověřeno ministerstvo vnitra, v regionech národní výbory ve spolupráci s bezpečnostními složkami, okresními úřady práce, oblastními osidlovacími úřadovými atd., vojenská správa byla odpovědná za vlastní provedení odsunu a jeho technické zabezpečení. Byly rozpracovány pokyny k evidenci a soustředění osob. Směrnice věnovaly také značnou pozornost zajištění majetku odsouvaných osob. Osoba měla být řádně

oblečena, obuta a vybavena všemi potřebnými náležitostmi. Hmotnost zavazadel na osobu byla určena na 30 kg, zásoba potravin na 7 dní. Vždy měla odejít celá rodina (a nejprve ty, které měly příbuzné za hranicemi), jež si mohla vzít v hotovosti částku do 1000 marek. Kromě snubních prstenů a drobných upomínkových předmětů bylo však zakázáno vyvážet drahé kovy a šperky, vkladní knížky, cenné papíry a další hodnotné předměty (Staněk, 1992, s. 47, 51–53).

„Organizovaný“ nebo „soustavný“ odsun měl původně probíhat ve třech etapách. První měla být ukončena v polovině roku 1946 vyčerpáním stanovených početních kvót v okresech. V této fázi neměly být za hranice vysídlovány osoby zaměstnané v průmyslu, zemědělství a lesnictví. Ve druhé etapě měli být do transportu zařazeni všichni zbývající Němci nasazení na práce ve vnitrozemí, netýkalo se to však antifašistů, osob z národnostně smíšených manželství a specialistů s rodinnými příslušníky. V závěrečné třetí etapě se měly řešit otázky vysídlení kvalifikovaných pracovních sil v průmyslu a zemědělství (Staněk, 1992, s. 62).

První transporty do americké zóny byly vypraveny 24.–25. ledna 1946 z Mariánských Lázní a Českých Budějovic. Československá vláda měla dohodu s Američany o vypravení 1 transportu denně, později to bylo dokonce 6 denně. Po nějaké době bylo dosaženo dohody, že budou Němci přesouváni i do sovětské zóny (Sověti se nejprve „zdráhali“, že již mnoho osob přijali a mají přelidněno). Respektování podmínek transferu do sovětské zóny bylo méně důsledné. Případy šikanování a násilí provázely dny ve sběrných střediscích i sestavování transportů. Němcům byly někdy bezdůvodně odebírány také věci, které byly povoleny, někteří dokonce odjížděli a neměli téměř nic. Těmto lidem úřady opatrovaly věci z vlastních zásob a peněžní částku z vázaných vkladů jiných Němců, což bylo značně problematické, podobně jako dát dohromady celou rodinu, jejíž členové se často nacházeli na různých místech. V červenci 1946 byl odsun svým rozsahem a tempem nejintenzivnější. Každý den odjíždělo 12 vlaků denně do sovětského a amerického pásma. Zacházení s Němci se ale zlepšilo, mimo jiné díky kontrolám ze strany Američanů. V září 1946 se pak československá vláda dohodla s Američany i Sověty, že do poloviny října budou do sovětské zóny odsunuti zbývající Němci po 2 vlcích denně, Američané přijímali Němce do konce října po 3 vlcích denně a souhlasili ještě s přijetím zbývajících osob a antifašistů po 3–4 transportech týdně (Staněk, 1992, s. 64–72).

Na podzim tedy skončila hlavní etapa organizovaného masového vysídlování. Edvard Beneš a předseda vlády Klement Gottwald tuto historickou událost zhodnotili 28. října 1946. Beneš prohlásil, že ode dneška je československý stát skutečně státem národním, jen Čechů a Slováků. Gottwald obdobně považoval odsun Němců za konečné národní osvobození. Lidé cítili po skončení této akce jisté zadostiučinění, ti přemýšlivější si však kladli otázky, co tento akt způsobí ve společnosti, jaké budou vztahy s Německem a podobně (Staněk, 1992, s. 74–75).

Situace v Německu a počínající studená válka a rozpory mezi velmocemi byly příčinou, proč se na jaře v roce 1947 nepodařilo hromadný transfer obnovit a dokončit ve všech fázích, což zesílilo tlak na snahu integrovat zbývající Němce do československé společnosti. Američané pak ještě

přijímali Němce v rámci snahy sloučit rozdělené rodiny a v následujících letech až do roku 1949 odešlo ještě několik tisíc osob, i bez souhlasu okupační správy – byli nuceně vysídlení, ilegálně přešli hranice anebo vycestovali na základě platných cestovních dokladů. Podle oficiálních československých údajů bylo do amerického pásma odsunuto celkem 1 415 135 a do sovětského 750 000 osob (někdy se ale objevují údaje o 1 464 000 a 792 000). Do konce prosince 1946 zde zůstalo na 225 000, na Slovensku kolem 25 000–30 000 Němců. Počátkem 50. let se jich ale vystěhovalo ještě 17 000. Roku 1950 proběhlo sčítání lidu a k německé národnosti se hlásilo 165 116 osob, tedy něco málo přes 1 procento z celkové populace v tehdejším Československu. Řada lidí se již s německou národností, volenou subjektivně, neidentifikovala (Staněk, 1992, s. 75–78).

4.3 K postavení německého obyvatelstva v průběhu odsunu

Skladba německého civilního obyvatelstva byla na československém území koncem války pestrá. Kromě sudetských a karpatských starousedlíků majících československé státní občanství i před rokem 1938 zde žili říšští Němci a ti, kteří uprchli z Německa před bombardováním. Pohraničí bylo plné německých utečenců a přesídlenců z východu, především ze Slezska. Ti, kteří narukovali do wehrmachtu, byli na konci války většinou mimo republiku. Někteří Němci utíkali na západ, na území osvobozované Američany, ovšem většina jich zůstala na místě. Počet Němců na československém území se na konci války pohyboval přibližně kolem 3,5 milionů (Staněk, 1992, s. 39).

Po válce ztratili všichni Němci (a Maďaři) československé občanství s výjimkou těch, kteří zůstali věrni Československé republice a bojovali za její osvobození²⁴. Mohli si však žádat o jeho opětné přiznání (Brandes, 2002, s. 266).

Němci neměli (nevztahovalo se to na uznané antifašisty) nárok na přiděly masa, mléka, vajec, mouky, pečiva a dalších potravin. Dávky byly stanoveny ve stejné výši jako pro židovské obyvatelstvo za okupace. Na základě vydaných dekretů jim byl konfiskován majetek. Němci byli vyloučeni z výkonu veřejných služeb. Omezovala se možnost uzavřít sňatek s osobami německé národnosti. Byly uzavřeny německé školy a užívání němčiny na veřejnosti nebo ve styku s úřady nebylo vítáno. Němci museli být přihlášení k pobytu a nosili zvláštní označení (bílé pásky). Byl jim zakázán pohyb bez zvláštního povolení. Po určité hodině nesměli vycházet či používat veřejné dopravní prostředky. Byla jim také omezována a cenzurována korespondence. Rovněž museli odevzdat své rozhlasové přijímače a nakupovat směli jen v určité dobu, přičemž se stávalo, že někdy nebyli ani tak obslouženi. Nesměli se ani zdržovat na veřejných prostranstvích, navštěvovat kina, divadla atd. (Staněk, 1992, s. 48–50). O kolik lepší tedy Češi nakonec byli než tolik nenáviděný okupant?

Tato nejtěžší restriktivní opatření byla postupně od roku 1947 odbourávána. Zároveň docházelo ke snaze asimilovat zbývající Němce např. tím, že byli přesídlováni do vnitrozemí na různé práce a k očištění pohraničí, do jejich domovů přicházeli noví osídlenci, jejichž zájmy velmi prosazovala

²⁴ Tato podmínka měla být podle Košického vládního programu naplněna, pokud antinacisté a antifašisté vystupovali proti Henleinovi již před Mnichovem a po 15. březnu 1939 byli za svou činnost a věrnost pronásledováni (Staněk & Arburg, 2005, s. 490).

KSČ z politických důvodů. Po únorovém převratu roku 1948 se změnil přístup k osobám německé národnosti ve snaze získat si je pro „socialistickou výstavbu“. Rozšířil se okruh osob, které mohly žádat o československé občanství, ale musely prokázat loajalitu k „lidově demokratickému“ režimu. Němci však o československé občanství příliš nestáli a mnozí ještě počátkem 50. let raději odešli (Staněk, 1992, s. 74–80).

Zvlášť smutné a tragické chvíle prožili v poválečném období němečtí antifašisté, kteří věřili, že Československo odmění jejich věrnost projevenou v nejtěžších chvílích. Chtěli se zapojit do veřejného života a do očisty pohraničí od aktivních nacistů. Veřejné mínění jim však nebylo nikterak nakloněno a československé státní orgány a politické strany také spíše projevovaly zájem, aby většina z nich opustila republiku co nejrychleji. Kvůli nejednotně vymezenému pojmu „antifašista“ a rozdílným měřítkům komunistů a sociálních demokratů docházelo ke sporům, a tak se zdál i jejich odsun jako nejlepší řešení pro všechny. Jejich vystěhování však mělo vycházet z dobrovolného rozhodnutí a mělo jim být povoleno vzít si veškerý movitý majetek. To však neplatilo; z archivů, tisku a svědectví pamětníků vyplývají různá příkoří, která si zakusili. Jejich majetek byl nezákonně zabavován, bylo jim odmítáno právo na potravinové lístky, bezpečnostní orgány jim někdy svévolně a bezdůvodně odebíraly legitimace a červené pásy. Dopravní obtíže s vývozem nábytku a administrativní průtahy někdy způsobily, že antifašisté museli vycestovat s menším majetkem. Mnoha lidem nezbývalo v atmosféře nevraživosti a ve snaze dostat se z nepříznivých existenčních podmínek a vnějších tlaků nic jiného než své domovy opustit. Do konce listopadu 1946 se vystěhovalo podle oficiálních zpráv 96 176 antifašistů. Koncem 40. let se objevily zmínky o 5 000–6 000 německých antifašistů, kteří získali československé občanství (Kaplan, 1990, s. 155–158; Staněk, 1992, s. 83–87).

5 Důsledky odsunu – vyhnání

Vysídlení naprosté většiny tehdejších obyvatel pohraničí, hnané touhou po odplatě, očistě a dokončení „národního boje“, s sebou neslo pochopitelně řadu důsledků. Některé z nich si političtí představitelé uvědomovali již v průběhu, některé začaly být patrné teprve s odstupem let.

EKONOMICKÉ DŮSLEDKY

Ještě v průběhu organizovaného odsunu se rozproudily diskuse o tom, zda je zcela účelné vysídlovat všechny Němce v tak rychlém tempu. V pohraničí se totiž začal projevovat nedostatek pracovních sil v průmyslu a zemědělství (předpokládal se úbytek až 800 000 osob). Mnohé závody se bránily odejmutí Němců, protože pro ně byli levnou pracovní silou. Ztráta německých pracovníků se pak zřetelně projevila na ztrátách v odvětvích, jež tradičně přinášely republice úspěchy v zahraničí (např. sklo, textil, hračky, hudební nástroje atd.), ale i v zemědělství a lesnictví a dalších hospodářských činnostech. Zaznívaly názory, že hmotné výhody, které by Němci přinášeli do československého hospodářství, by byly vyváženy náklady na nejrůznější bezpečnostní opatření, a tak je nutné vysídlit jich co nejvíce i za cenu hospodářských ztrát²⁵. Někteří pracovníci (nepostradatelní odborníci a specialisté) byli ale z transferu na čas vyřazeni a získali ochranné legitimace i s rodinami. Nakonec však i oni byli ve svých pracovních pozicích nahrazeni a v Československu zůstalo s rodinnými příslušníky celkem jen 53 000 osob. S odchodem Němců zanikla řada menších, nerentabilních závodů a živností. Úbytek Němců dolehl ale především na zemědělství. Z Československa odešli vysoce kvalifikovaní pracovníci²⁶ a s tím byl odbourán i hospodářský potenciál pohraničí. Zejména komunisté zdůrazňovali, navzdory výše uvedeným potížím, úplný odsun. Napomáhal jim omezit soukromovlastnický sektor a zaplnit pohraničí lidmi, kteří se mohli stát jejich výraznou oporou (Staněk, 1992, s. 73, 87–91, 99–100).

VÍTĚZSTVÍ KOMUNISTŮ A PROVÁZÁNÍ ČSR SE SSSR

V době organizovaného odsunu se mimo jiné začaly projevovat rozpory mezi velmocemi při správě Německa a někteří západní politici si začali uvědomovat, že Sovětský svaz se snaží uplatňovat své mocenské zájmy a využívá i samotného odsunu pro začlenění středovýchodní Evropy do své sféry vlivu (Staněk, 1992, s. 74). Beneš a další se mohli při prosazování svých zájmů, resp. odsunu, spoléhat především na Moskvu, čímž utužovali společné vztahy se Sovětským svazem a stále více provazovali československou politiku s tou sovětskou (Kaplan, 1990, s. 5–6). Západ se tehdy začal odvracet od masového přesídlování, což ale v Československu vyvolávalo jisté obavy a současně nahrávalo komunistické propagandě (Staněk, 1992, s. 74).

²⁵ Ani Edvard Beneš nechtěl brát při transferu ohled na hospodářská hlediska. Rozhodující byl argument bezpečnosti (Brandes, 2002, s. 263).

²⁶ Nucené vysídlení obyvatel způsobilo, že všude chyběli učitelé, lékaři, porodní asistentky, agronomové a další (Spurný, 2012, s. 54).

Český poválečný – a zejména protiněmecký – nacionalismus nahrával komunistům, kteří jej zároveň nejvýrazněji propagovali. Dokázali jej totiž, na rozdíl od ostatních stran, nejlépe propojit s vlastními politickými záměry. KSC se stala hlavním garantem zájmů nových osídlenců. Klíčovými pojmy pro tuto novou společnost byly „jednota“ a „spolehlivost“, neboť pohraničí bylo značně heterogenní; žili zde čeští starousedlíci, zbylí Němci, přicházeli Češi, Moravané a reemigranti z Ukrajiny či Rumunska. Politicky a myšlenkově dominující levice chápala důsledky dění v pohraničí v širších souvislostech a rozhodně nechtěla zachovávat předmnichovskou sociální strukturu společnosti. Komunisté dokázali daleko lépe pracovat s hmotným i symbolickým kapitálem osidlovacího procesu. Nová společnost v pohraničí tak představovala nejen očistu od všeho německého, ale také radikální proměnu sociální struktury. Později stále jednoznačněji naznačovali, že pohraničí je jen předehrá čehosi, co musí být učiněno v celém státě. Mělo dojít ke zlepšení struktury hospodářství a zvýšení výkonnosti práce díky lepším poměrům a podmínkám ve výkonnějších závodech. Příčinou jejich úspěchu byl také fakt, že lidé se po letech válečných útrap bojí chaosu. Nejinak tomu bylo i po druhé světové válce; ta spolu s hospodářskou krizí pohřbila liberální myšlení a v lidech budila důvěru ti, kteří měli jasný a komplexní plán (Spurný, 2012, s. 14, 39–42).

Nekompromisní postup vůči Němcům napomohl jednotlivým stranám upevnit své pozice. Nejvíce z toho těžila KSC vyzdvihující odboj, autoritu Sovětů a národní revoluci. Sami komunisté později přiznali, že tyto události měly nemalý vliv na prosazení jimi požadovaných společenských změn; hysterie a demagogie vůči Němcům přispěla k jejich vítězství v roce 1946, a tím i k získání vůdcovství v celém státě (Staněk, 1992, s. 98).

MORÁLNÍ DŮSLEDKY

Úředníci dosazováni do pohraničí byli kritizováni a často obviňováni ze zjištěných zájmů a přílišné loajality k určité politické straně (Spurný, 2011, s. 54).

Ale snad nejzávažnějším důsledkem je fakt, že v květnu 1946 vyšel zákon, který stanovoval, že činy spáchané na Němcích a dalších státně nespolehlivých osobách od Mnichova po 28. říjen 1945, motivované „spravedlivou touhou po odplatě“, nejsou trestné (s výjimkou některých skutků spáchaných ze zjištěnosti, vilnosti apod.). „*Pokud se exkulповání násilných činů proti okupantovi v letech války jeví jako zcela přirozené, v případě útoků na německé civilisty v etapě od května až do října 1945 bylo přinejmenším mravně pochybné.*“ (Staněk, 1992, s. 69). Nepotrestání zcela evidentních zločinů spáchaných na nevinných osobách měla tak nepochybně dopad na právní a mravní vědomí obyvatelstva. Ferdinand Peroutka k tomu napsal jediné – případy sadismu a krutosti mohou být sice kdekým zapomenuty, ale platí, že neodhalené a omlouvané zlo je schopno plodit další zlo (Staněk, 1992, s. 69–70).

Nevybíravé chování k Němcům a jejich majetku bylo ospravedlňováno revolučními poměry nebo vlastenectvím. Je bohužel pravdou, že mnohé excesy a násilné činy v průběhu divokých odsunů či v internačních táborech apod. zůstaly nepotrestány a že existovaly právní normy, které exkulповaly evidentně provinilé osoby. Určitou úlohu v averzi vůči Němcům sehrály i veřejné projevy politiků

a někdy zkreslené, zveličené zprávy o jejich přetrvávajícím nepřátelském chování. Protiněmecké emoce lze za daných okolností pochopit, nicméně zarážející je, že elity je netlumily, ale naopak podporovaly. Česká společnost tehdy nebyla způsobilá a ani ochotná poznat, že takové řešení – uplatnění kolektivní viny – bylo řešením nedemokratickým (Staněk, 1992, 101–102).

Řada lidí si však uvědomovala nezřetelnost hranic mezi žádanou očistou a vyřizováním účtů. Už v roce 1946 se objevovaly kritické články připomínající, že nacistické pojetí spravedlnosti má být Čechům cizí a že v souladu s naším právním cítěním (jako u většiny civilizací) je lépe nechat uniknout i několik viníků, než odsoudit nevinného (Spurný, 2011, s. 110).

Poválečný přístup Edvarda Beneše a dalších politiků k právům národnostních menšin je znát dodnes. Beneš tehdy potvrdil, že do budoucna nelze počítat s jejich právní ochranou. Po Němcích, kteří zde měli zůstat, byla požadována asimilace (Staněk, 1992, s. 73).

Aktuálnost tohoto požadavku se projevila zejména během migrační krize v roce 2015. Čeští politici podněcovali obavy z migrantů svými výroky o jejich nepřizpůsobivosti²⁷, a ČR se jakékoli pomoci uzavřela²⁸. Důsledkem nuceného vysídlení tedy není jen zánik obrovské rozmanitosti, kterou se vyznačovala dnes tolik vzpomínaná první republika, ale podle mého názoru i vytvoření negativního postoje k jiným etnikům. Český přístup je odrazem řady nevyřešených traumat, z nichž jedním je i odsun Němců; Andras Schweitzer (2015, [online]²⁹) zdůvodňuje chybějící soucit strachem, který souvisí s tím, že národ je zde stále vnímán jako etnikum místo politické entity.

VÝMĚNA OBYVATELSTVA A DISKONTINUITA V KRAJI, ZANIKLÉ VESNICE

Transfer obyvatelstva byl po válce největší vnitrostátní změnou. V pohraničí se vyměnilo téměř 5 milionů obyvatel a pohraničí dostalo zcela novou tvář (Kaplan, 1990, s. 130).

V utopických vizích poválečného tisku, politických projevů a úředních dokumentů se objevoval požadavek, aby pohraničí osídlili „nejlepší z nejlepších“; lidé, kteří budou národně a státně spolehliví, pracovití, uvědomělí. Tento legitimizační motiv měl ospravedlnit nucené vysídlení Němců, protože na prázdném místě bude vybudována lepší a spravedlivější společnost (Spurný, 2011, s. 37).

Pohraničí bylo rozděleno na několik oblastí, pro které byla určována podoba nové společnosti. Například Krkonoše, Jeseníky a jižní Morava měly být osídleny v dosavadní hustotě, zatímco Český les, Šumava a jihočeské pohraničí mělo být osídleno co nejméně, protože se jednalo o tzv. strategickou hranici prvního řádu. Výměna obyvatelstva byla tedy do jisté míry racionálně řízeným procesem, jemuž dominovaly nacionální, strategické a hospodářské zájmy daleko více než faktory,

²⁷ Byl to například prezident Miloš Zeman (dostupné online zde: <https://domaci.ihned.cz/c1-65161640-eu-musi-deportovat-cast-migrantu-jsou-mezi-nimi-dzihadiste-kteri-pripravuji-teroristicke-utoky-tvrdi-zeman>). Tomio Okamura si na nich zase vystavil svou politickou kariéru (viz jeho profil na Facebooku <https://www.facebook.com/tomio.cz/>).

²⁸ Viz např. zde: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/uprchlici-sirotci-recke-tabory-prijeti-deti-do-ceska-hamacek-afghanci-a_2001191430_vtk.

²⁹ Dostupné online zde: <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2015/oct/22/refugee-eastern-europe-trauma-governments-bigotry>.

jako schopnost cítit se doma, mít k domovu vztah, umět zkvalitňovat životní prostředí, identitu oblasti či dokonce chovat úctu k minulosti (Spurný, 2011, s. 45, 47–48).

Později se problémy diferenciovaly podle regionů. Průmyslová města severu řešila problémy s kriminalitou a byty, jih a jihozápad se potýkal s nedostatkem lidí. Již v roce 1947 bylo upozorňováno, že politické okresy Tachov, Horšovský Týn, Domažlice, Klatovy, Sušice, Prachatice, Český Krumlov a Kaplice se nedaří dosídlit, zůstávají zde liduprázdné osady a kolem 75 procent domů je neobydlených. Toto nerovnoměrné doosídlení pohraničí vedlo s dalšími problémy, železnou oponou a nedůvěrou lidí k neznámému kraji k zániku části kulturní krajiny (Spurný, 2011, s. 47, 51). V pohraničí zaniklo kolem tří tisíců obcí, jejich částí a samot (Antikomplex a kolektiv, 2006, s. 24).

Specifický byl vztah českých starousedlíků, kteří po roce 1938 v pohraničí zůstali, a Němců. Některá manželství byla smíšená³⁰. Nově příchozí osídlence pobuřovalo, že jejich děti neuměly pořádně česky. Mezi Němci nedokázali rozlišovat, zatímco starousedlíci ano. Ti mnohým pomáhali a často zjišťovali, že noví osídlenci jsou větším rizikem. Němci si k nim často uschovávali majetek, protože jej raději nechali u někoho, koho znali, než aby ho přenechali úplným cizincům. Starousedlíci také postupně zjišťovali, jak moc je jejich život provázaný s německou společností, o kolik více toho s ní sdíleli než s těmi nově příchozími. Vědomí větší sounáležitosti s krajem bylo dalším důvodem nevraživosti mezi starousedlíky a novými obyvateli (Spurný, 2011, s. 57–58). „*Starousedlíci pocítovali mnohdy bořkost, že oni, kteří zde prožili nejtěžší doby, nesli veškerá rizika a tvrdě bojovali o svoji identitu, jsou nyní v pozici jakýchsi podezřelých germanofilů nebo dokonce kolaborantů, zatímco noví osídlenci přicházejí k prostřenému stolu a slíznou smetanu, tedy majetek a důležité funkce.*“ (Spurný, 2011, s. 58).

Všechny tyto zmíněné důsledky lze shrnout následovně: bývalé Sudety se staly laboratoří nejen pro sociální revoluci, ale i pro společenský organismus, na nějž měla KSČ rozhodující politický vliv. Pohraničí se stalo klenotem pro budování nové republiky. Proti KSČ v pohraničí totiž nestály tradiční instituce (církve, spolky, Sokol atd.), nebo byly příliš slabé. Chyběla zde vrstva velkých sedláků, protože nově příchozím byla půda přidělena. A především zde chyběly vztahy mezi lidmi a lidmi a krajem (Spurný, 2011, s. 62).

³⁰ Německé manželky státně spolehlivých Čechů a Slováků měly umožněno žádat i s nezletilými dětmi o vrácení československého občanství. Ve srovnání s nimi měly české a slovenské ženy postavení paradoxně těžší, jestliže se provdaly za Němce. Tyto ženy, ať už se bez nátlaku za války ucházely o německou příslušnost nebo ne, trpěly různými diskriminacemi, protože celá rodina se často podle národnosti její hlavy automaticky považovala za německou (Staněk, 1992, s. 91–92).

PRAKTICKÁ ČÁST

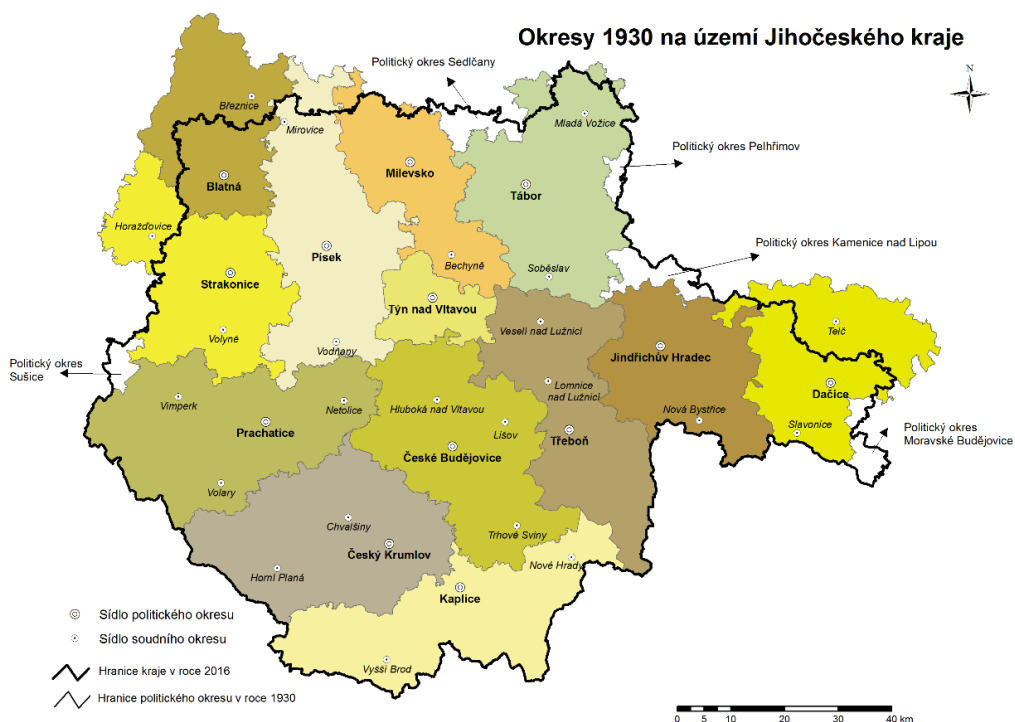
V *Praktické části* představím politický okres Kaplice, který po podepsání mnichovské dohody v roce 1938 spadl k pohraničí, jež bylo přičleněno k Říši, a jeho obyvatelé, kteří museli po druhé světové válce své domovy opustit z mnoha důvodů, jež jsem nastínila v *Teoretické části*.

6 Kaplice a politický okres Kaplice

Město Kaplice se rozkládá v malebné krajině u řeky Malše na úpatí Novohradských hor. První zmínka o něm pochází z roku 1257. Město vzniklo jako trhová ves na důležité obchodní stezce spojující Čechy s Horním Rakouskem, po níž se přepravovala sůl. Po zrušení poddanství v 19. století se Kaplice stala sídlem politického a soudního okresu, jímž zůstala až do roku 1960 (Město Kaplice [online]³¹).

Tento politický okres můžeme vidět na mapě níže (viz Obrázek 2).

Obrázek 2: Politické okresy v jižních Čechách, 1930 (Český statistický úřad [online]³²).

Nehostinná příhraniční krajina Novohradských hor s těžko proniknutelnými lesy měla nepochybně vliv na pomalejší průběh osidlování, ale v 7. století sem začali přicházet první Slované. Od 12. století proces osidlování pokračoval poměrně intenzivní německou kolonizací. Ve 13. a 14. století byla většina Novohradského podhůří již obydlena. Pozdní středověk v době vlády Rožmberků

³¹ Dostupné online zde: <https://www.mestokaplice.cz/pro-turisty-5/historie-mesta/>.

³² Jihočeský kraj. Dostupné online zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/politicke-okresy-na-uzemi-kraju-1930>. Dokument PDF.

byl dobou rozkvětu a díky koncentraci jejich majetku vznikl jihočeský stát ve státě. Tou dobou sem v důsledku hospodářského rozmachu přicházelo více českého obyvatelstva, které postupovalo i do výše položených lesních a horských oblastí, zejména v souvislosti s těžbou dřeva a výrobou skla. Porážka českých stavů roku 1620 však vedla k popravám některých vůdců a rozsáhlým konfiskacím, jež hospodářskou moc zdejší šlechty a měst zlomily. Objevily se zde nové šlechtické rody – Eggenbergové a Buquoyové³³ – a začalo docházet k rekatolizaci. Ve zničených vesnicích žil jen zbytek obyvatelstva, které přežilo následky válek, neúrody a hladomoru. Počet obyvatel klesl až o 1/3 a zdejší krajina zpustla. Nová vrchnost však chtěla ze svých statků co nejvíce vytěžit, zvýšila robotní povinnosti, a mnozí vesničané raději zbíhali. Jejich úbytek byl nahrazován povoláváním osadníků z jiných krajů i z ciziny, čímž se řada obcí na Novohradsku a Kaplicku, do té doby ryze českých, poněmčila (Řezníčková, 2006, s. 279–281).

Sassman (2006, s. 337–338) však uvádí, že rodiny z Rakouska přicházely až koncem 18. století, ale od konce třicetileté války zde docházelo k poněmčování českých příjmení, což dokládá gruntovními knihami a matričními záznamy³⁴. České obyvatelstvo tak postupně i tímto způsobem splynulo s německým. Jak ošemetné bylo po druhé světové válce nutit lidi opustit své domovy, když některé rodiny zde měly kořeny sahající do 15. století a původně měly vlastně česká jména a vyznáním byly českými kališníky, jen se později jako poddaní přizpůsobily svému pánovi a staly se jménem Němci, dokládá příběh rodu Sassmanů (viz Příloha č. 2). Kdo vlastně byl odsunut, Češi nebo Němci?

V 19. století začala tato oblast hospodářsky zaostávat, hlavní náplní zůstávalo zemědělství či práce v lese a důležité silnice a železnice se Novohradsku jen dotýkaly (Řezníčková, 2006, s. 282).

Po vzniku Československa se odmítla část německého obyvatelstva připojit k novému státu, a tak musela být jejich revolta potlačena (Řezníčková, 2006, s. 282).

Hlavní „baštou“ odporu se stala Kaplice. Novohradsko, hospodářsky zaostalé a chudé, se s poválečnými ekonomickými opatřeními vyrovnávalo ještě ve 20. letech, což posilovalo německé radikální hlasy. Národnostní spory se objevovaly při zakládání škol Národní jednotou Pošumavskou (např. v Nových Hradech) a později i při snahách řešit velkou hospodářskou krizi. Důležitou společensko-kulturní organizací se stal Sokol. Když ve druhé polovině 30. let začala sílit SdP, byla organizována řada akcí za účelem odhodlání demokratických sil bránit republiku. V Kaplici se konal v srpnu 1936 slet Sokola a výraznou mravní podporou byla i návštěva Kaplice prezidenta Edvarda Beneše dne 7. května 1937 (viz Příloha č. 3). V červnu 1938 se konaly obecní volby, v nichž samozřejmě většinu mandátů získala SdP. V září pak docházelo k řadě incidentů mezi Freikorpssem a českými mocenskými orgány (Nikrmajer, 2006, s. 389–398).

³³ Buquoyové byli nakonec také odsunuti, viz Příloha č. 7.

³⁴ Například u novohradského hospodáře bylo jméno Štěpán Tomek poněmčeno na Stephan Donko. Členové starousedlé rodiny Vojtěchů byli psáni po roce 1632 Woidrich. Rodina Havla Koláře (jak ho znala berní rula roku 1654) dostala později příjmení Wagner, se kterým zde žila dalších 300 let. U Trhových Svinů se jméno Pešek změnilo na Pöschko, v Malontech na Pessinger (Sassman, 2006, s. 337–338).

Přání henleinovců připojit se k Hitlerovi se jim splnilo podepsáním mnichovské dohody a menšinové české obyvatelstvo se muselo z Kaplice vystěhovat (Město Kaplice [online]³⁵).

V politickém okrese Kaplice pak nastaly změny. Československo bylo donuceno akceptovat okupaci pohraničí hitlerovskými vojsky. Největší část tohoto území byla na jaře 1939 zahrnuta do nově utvořené Říšské župy Sudety (Reichsgau Sudetenland). Zbývající území bylo přičleněno k již stávajícím říšskoněmeckým župám – Českokrumlovsko a Kaplicko k „rakouské“ župě Horní Dunaj (Oberdonau) (Arburg & Staněk, 2010, s. 34–35).

Novohradsko se stalo součástí župy Dolní Dunaj (Niederdonau) (Nikrmajer, 2006, s. 399).

Území, které Československo v roce 1938 ztratilo, je k vidění na mapě na s. 17. Bylo vymezeno na základě sčítání lidu z roku 1930³⁶ (viz s. 16).

Při sčítání lidu v roce 1930 bylo přítomno v politickém okrese Kaplice 50 284 obyvatel, přičemž česko-slovenské státní příslušnosti jich bylo 48 798. Pouhých 5916 osob se hlásilo k české národnosti, zatímco k německé 42 848. Vyjádříme-li tato čísla v procentech, žilo zde pouhých 12,1 procent Čechů a 87,8 procent Němců (Kysela, 2008, s. 35; Statistický lexikon obcí v zemi České, 1934, s. 21).

Podíváme-li se detailněji na všechny obce, z nichž pamětníci, o nichž tato práce je, pocházejí, zjistíme, že situace byla všude velice podobná.

V Kaplici žilo 2267 obyvatel, z nichž 562 se hlásilo k české národnosti (24,7 procent) a 1643 (72,4 procent) k německé (Kysela, 2008, s. 34; Statistický lexikon obcí v zemi České, 1934, s. 145). Mezi nimi byly i rodiny pamětníků Elfriede Weismann a Josefa Schicha.

První zmínka o Deskách, kde žil pamětník Alois Harasko, je z roku 1369. Desky byly ve středověku panským sídlem a do 19. století samostatným statkem. Roku 1930 zde žilo 187 obyvatel (Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011 [online]³⁷), z nichž 171 bylo národnosti německé (91 procent) a 9 (9 procent) české (Statistický lexikon obcí v zemi České, 1934, s. 145).

Český Heršlák, jenž byl poprvé zmíněn v roce 1316, byl ve středověku drobným šlechtickým sídlem a do 19. století si též udržel samostatnost. V roce 1930 zde žilo 439 obyvatel (Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011 [online]³⁸) a 226 z nich bylo národnosti československé a 202 německé (Statistický lexikon obcí v zemi České, 1934, s. 138), zde tedy bylo obyvatelstvo více smíšené. Jednou z německých rodin byla i rodina pamětnice Marie Schartmüller.

Jeden příběh (viz s. 62) se vztahuje k Rychnovu u Nových Hradů, který se dříve jmenoval Německý Rychnov právě podle převahy německy mluvícího obyvatelstva. Zdejší farní kostel je

³⁵ Dostupné online zde: <https://www.mestokaplice.cz/pro-turisty-5/historie-mesta/>.

³⁶ Československé sčítání lidu bylo uskutečněno 1. prosince 1930. Jednalo se o druhé sčítání lidu. Národnost byla zjišťována přímo, podle mateřského jazyka. Tato definice národnosti byla předmětem kritiky již roku 1921, ale k rozlišování národnosti a mateřského jazyka došlo až v roce 1970 (Český statistický úřad, dostupné online zde: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1930).

³⁷ *Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869–2011. Jihočeský kraj. Okres Český Krumlov.* Dostupné online zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>. Dokument PDF.

³⁸ *Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869–2011. Jihočeský kraj. Okres Český Krumlov.* Dostupné online zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>. Dokument PDF.

připomínán od roku 1261. Podél silnice ke Kamenné, odkud pochází pamětnice Margaret Posset, lze najít několik usedlostí tvořících významný celek lidové architektury jihočeského pohraničí. V roce 1930 zde žilo 768 obyvatel (Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011 [online]³⁹). Z toho pouhých 6 (necelé 1 procento) se hlásilo k české národnosti (Kysela, 2008, s. 33; Statistický lexikon obcí v Republice československé, 1934, s. 142). Roku 1930 žilo v Kamenné 238 obyvatel (Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011 [online]⁴⁰). Pouze 4 (1,6 procent) lidí byli české národnosti (Kysela, 2008, s. 33; Statistický lexikon obcí v Republice československé, 1934, s. 142).

Vzhledem k událostem druhé světové války, jež jsem nastínila v *Teoretické části*, národnostní spory vygradovaly a další společné soužití Čechů a Němců bylo nepředstavitelné. Do konce roku 1945 tak bylo v politickém okrese Kaplice evidováno celkem 28 841 Němců, kteří měli být „organizovaně“ odsunuti. Mnozí Němci však odešli nebo byli donuceni Československo opustit již etapě tzv. divokého odsunu (Petráš, 2006, s. 405).

Vylidněné pohraničí bylo znovu osidlováno reemigranty z Maďarska, Rumunska, volyňskými Čechy a Romy. Případy tzv. zlatokopectví nebyly v tomto kraji časté, protože na rozdíl od jiných míst rychlé zbohatnutí nesliboval. Řada míst však důsledkem nuceného vysídlení německého obyvatelstva zanikla. Negativní dopad měla i železná opona a budování „území nikoho“ v pohraničním pásmu. Toto území však zůstalo civilizací málo dotčenou oblastí, a tak nabízí dodnes klidnou a krásnou přírodu nezahlcenou turistickým ruchem a průmyslovou výrobou (Řezníčková, 2006, s. 279–282).

³⁹ Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869–2011. Jihočeský kraj. Okres České Budějovice. Dostupné online zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>. Dokument PDF.

⁴⁰ Tamtéž.

7 Průběh odsunu – vyhnání z Kaplicka

S koncem druhé světové války tedy skončilo i společné soužití Čechů a Němců.

Rezníčková (2006, s. 282) píše, že z celých jižních Čech bylo odsunuto kolem 150 000 Němců. Jen z politického okresu Kaplice jich mělo být podle evidence z roku 1945 „organizovaně“ odsunuto 28 841. Je důležité si uvědomit, že mnozí museli Československo opustit již v době, kdy probíhal tzv. divoký odsun (Petráš, 2006, s. 405).

Při tzv. malém sčítání lidu roku 1947 žilo v politickém okrese Kaplice jen 19 723 obyvatel, jejich počet se snížil o 30 561, tedy o 60,8 procent (Petráš, 2006, s. 407).

Jak proces nuceného vysídlování probíhal v jihočeském pohraničí?

Kaplice byla od první světové války především městem německým „a život nepatrné české menšiny byl dušen všemožnými příkořími. Když rostla moc a sláva Führera Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera, rostla úměrně i panovačnost zdejších Němců.“ Po příchodu německých vojsk zůstalo v Kaplici pouze 17 českých rodin, mezi nimiž byla například i rodina Mrzenova, kterou znal velmi dobře pamětník Josef Schicho. Okupaci přežilo 15 z nich (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 7).

Konec války přinesl do Československa především radost, naději v lepší dny a samozřejmě i vděk osvobozeneckým armádám. To dokládá i zápis o odchodu Rudé armády v listopadu 1945: „Odházeli od nás ti nejmilejší a nejdražší – skuteční bratři – kteří s nasazením vlastního života vrátili nám osvobozenou naši vlast do našich rukou. Odházeli beze slávy, bez květů – prostě a hrdinně – tak jak přicházeli.“ (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 17).

Její konec byl však mimo jiné doprovázen i silným českým nacionalismem a nenávisí vůči všemu německému. Češi po válce sice nevěděli, jak se zde během ní žilo, ale prý poznali, že se zdejší Němci měli dobře. Jejich děti byly dobře živené, byty a kanceláře pěkně zařízené a jejich spiže byly zásobeny docela jinak než ty protektorátní. A přestože byly noci po osvobození živé a plné střílby pronásledující především zběhy a ukrývající se Němce, k žádným velkým potyčkám a násilnostem v Kaplici nedocházelo (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 14, 19).

Situace v kaplickém politickém okrese byla v porovnání s jinými zřejmě poklidnější.

Například na Prachaticku a Strakonicku působily revoluční gardy a polovojevské skupiny Niva a Šumava II, které zadržely celkem 1350 příslušníků wehrmachtu a SS, zastřelily 41 nacistů kladoucích odpor, zadržely 5 členů gestapa atd. (Bíman & Cílek, 1989, s. 81–82; Kysela, 2008, s. 14), a to navzdory tomu, že ministerstvo vnitra již 17. května 1945 vydalo směrnici pro zformování Sboru národní bezpečnosti, jenž měl bránit nejrůznějším perzekucím na německém obyvatelstvu páchaných revolučními gardami a ozbrojenými skupinami při zatýkání a zajišťování osob, majetku atd. (Staněk, 1996, s. 26–27).

V Kaplici tyto revoluční skupiny nepůsobily potíže. Větším problémem byli spíše v kronice tolik opěvovaní příslušníci sovětské armády, kteří prováděli rekvizici dobytka či majetku (Kysela, 2008, s. 14–15; Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/9).

Místním občanům bylo již 7. května 1945 jasné, že odpor Němců byl zlomen, vedoucí NSDAP totiž utekli již den předtím, a tak byla na náměstí na věži soudní budovy vyvěšena československá vlajka, kterou po celou dobu okupace schovávala paní Šimůnková. Následujícího dne dorazili Američané, ti však museli pokračovat do Benešova nad Černou, aby zajistili demarkační linii. Německá posádka spolu s četnictvem opustila Kaplici 9. května a o den později přijeli první sovětsí vojáci, kteří zde zůstali až do listopadu 1945. Ve druhé polovině května do Kaplice přišla i československá armáda a čeští úředníci začali postupně přebírat úřady. Koncem června byla ustavena místní správní komise, jež převzala správu města od revolučního národního výboru. Jejím úkolem bylo zajistit plynulý život ve městě. Do německých obchodů a živností byli dosazováni národní správci. S ohledem na Benešovy dekrety měl být zajištěn majetek provinilých Němců, shromažďovaných v budově bývalé české školy v Kostelní ulici 123. Měli být co nejdříve vystěhováni mimo obvod Kaplice. Nově příchozí Češi se usazovali v uvolněných německých bytech a první zemědělští osídlenci měli co nejrychleji převzít německá hospodářství, aby mohli na podzim dokončit sklizeň a připravit půdu na další rok. Někteří byli záhy vystřídáni dalšími novými Čechy, někdy totiž bylo jasné, že tito noví obyvatelé nepřišli se zcela čistými úmysly. Německé názvy ulic a obchodů byly postupně nahrazovány těmi českými. Již v těchto prvních poválečných měsících docházelo k nepravdělným odsunům Němců, podle kroniky se však jednalo především o ty, kteří zde před podepsáním mnichovské dohody nežili. Některé německé rodiny odcházely samy, někdy za pomoci amerických jednotek. Tyto transporty však ministerstvo vnitra zastavilo, dokud nebudou vydána řádná opatření, a tak začali být Němci posíláni na práce do vnitrozemí, např. do Třeboně či do Týna nad Vltavou na zemědělské práce (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 7–17).

Někteří museli pracovat v lomech kvůli špatnému stavu silnic nebo na nádražích (Kysela, 2008, s. 19; Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/41).

Pracovní povinnost byla nařízena všem německým mužům a ženám. Byli z ní vyjmuti pouze přestárlé a těžce nemocné osoby, těhotné ženy, rodičky a ženy s dětmi do 6 let. Totéž mělo platit i pro německé ženy a jejich nezletilé děti, pokud byl jejich manželem Čech, a pro Češky, jejichž manželem byl Němec či Žid, pod podmínkou, že se za okupace nijak neprovinili (Staněk & Arburg, 2005, s. 522).

Němci si po válce uvědomovali, že mohou z české strany očekávat nejrůznější restriktivní opatření⁴¹, a proto některé rodiny raději dobrovolně odcházely. Většinou mířily do Rakouska, neboť předpokládaly, že se jim tam povede lépe než v Německu. Domnívám se ale, že rozhodující mohlo také být, že rakouské hranice leží k jihočeskému pohraničí blíže. Němci je někdy přecházeli načerno,

⁴¹ Mezi restriktivní opatření, jež na ně doléhala a znepříjemňovala jim život, patřila povinnost nosit viditelné označení – pásku, jejíž barva a znak (písmeno či kříž) se odvíjely od toho, o jaké Němce se jednalo. Nesměli používat veřejnou dopravu, navštěvovat veřejná prostranství, shromažďovat se, vzdalovat se z místa bydliště, vycházet po 20. a 21. hodině a obchody, holičství nebo lékárny směli navštěvovat pouze v určitou denní dobu atd. (Staněk, 1996, s. 58). O některých opatřeních jsem se zmiňovala již v kapitole 4.3 *K postavení německého obyvatelstva v průběhu odsunu* (viz s. 26).

aby si mohli odnést co nejvíce majetku, který by jim byl jinak s nejvyšší pravděpodobností zabaven. Někdy ovšem žádali místní národní výbor nebo správní komisi o vystavení propustek za účelem návštěvy příbuzných, což byl zřejmě další důvod, proč některé rodiny mířily právě do Rakouska. Později jim musel být vystaven cestovní pas (Kysela, 2008, s. 16; Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/20).

V prvních letních měsících probíhala tzv. etapa divokého odsunu, jež se vyznačovala nejostřejšími zásahy proti německému etniku (viz s. 23). Našli se tací, kteří si v době, kdy nebezpečí pominulo, chtěli zastřelit „svého“ Němce, což často bylo motivováno snahou zakrýt svou kolaborantskou minulost anebo ukořistit jejich majetek. Přesná čísla, kolik Němců bylo v této době donuceno k odchodu, nelze zjistit, žádné evidence se nevedly, resp. nedochovaly se. To změnila až postupimská konference, která rozhodla o přípravě tzv. organizovaného odsunu. Od listopadu 1945 se vedla každých 14 dní hlášení o počtech Němců, kteří se hlásili do dobrovolných odsunů. V politickém okrese Kaplice k němu bylo na konci roku 1945 připraveno 28 841 obyvatel. Hlavní sběrná střediska se nacházela v Českých Budějovicích a v Kaplici, přičemž během roku 1946 bylo z českobudějovického střediska odsunuto 313 osob; hlavní roli tak sehrálo středisko kaplické, jež se nacházelo v budově Šumavských kasáren. Němci byli ale shromažďováni i ve středisku v Českém Krumlově a mohli být odsunuti i z jiných středisek po celé republice, stejně jako lidé odsunuti odtud mohli pocházet z jiných míst (Petráš, 2006, s. 405–406, 421).

Organizovaný odsun byl zahájen počátkem roku 1946. První transport z Kaplice odjel podle zápisu v kaplické kronice 27. února 1946 a na podzim téhož roku odjízděly i transporty poslední. Každý měl čítat kolem 1200 osob. Většina z nich mířila do německého Furth im Wald. Podle údajů v kaplické kronice bylo odsunuto 29 863 Němců (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 31–37), tedy o 1022 lidí více, než bylo evidováno koncem roku 1945.

Jak všechny tyto události spojené s druhou světovou válkou prožívali obyvatelé kaplického okresu, kteří jej museli po válce opustit, je zaznamenáno díky několika pamětníkům v následujících podkapitolách.

7.1 Elfriede Weismann

Elfriede Weismann, rozená Reich, se narodila 18. prosince 1935 v Kaplici. Dnes žije v rakouském Linci. Poprvé jsem se s touto pamětnicí setkala na besedě na gymnáziu, kde nám o nuceném vysídlení vyprávěla, a díky jejímu příběhu, který mne tehdy zasáhl, jsem se rozhodla toto téma zpracovat v mé bakalářské práci. Podruhé jsem se s Elfriede setkala 19. ledna 2019 v Linci. Na tomto setkání byly přítomny ještě další 4 dámy, přičemž vzpomínky 3 z nich⁴² jsou k nalezení v kapitole 7.5 *Další zajímavé příběhy*. Toto setkání trvalo zhruba 3 hodiny a nejvíce času bylo věnováno příběhu paní Elfriede. Přesto, nebo spíše právě proto, vyprávění bohužel nezabíhá do takových detailů jako ty ostatní.

Obrázek 3: Pamětnice Elfriede Weismann. © Tereza Musilová

Elfriede na začátku svého vyprávění představuje sebe a svou rodinu.

Měla jsem 4 sourozence a byla jsem z nich nejstarší. V Kaplici jsem se narodila a moje rodina tady žila velmi dlouho. V dobách Marie Terezie si moji předci vydělávali peníze zpracováváním a plavením dřeva. Za tyto peníze se koupil obchod na náměstí, kde maminka prodávala zeleninu.

Uměla perfektně česky, protože obsluhovala i Čechy, a ke všem se chovala vždycky stejně uctivě, a to i během války. Mezi její nejlepší kamarádky patřila Češka, jmenovala se Růžena.

Sama Elfriede česky neuměla, ale dodnes si pamatuje několik slov: „chleba“, „prosím“, „děkuji“, „dobrý večer“, „hezká holka“.

Do školky chodila v Kostelní ulici, kde byla česká škola. Bylo to tam prý velmi pěkné, dobře zařízené, měli tam plno hraček. Později navštěvovalo tzv. měšťanku (Bürgerschule), která se

⁴² Pamětnice Käthe Leisch vzhledem ke svému úctyhodnému věku příliš nehovořila, její příběh jsem proto nemohla použít.

nacházela v budově dnešní Obchodní akademie v Linecké ulici (v této budově se nacházelo také gymnázium, které jsem navštěvovala i já).

Chodily do ní německé děti a také české děti, které uměly dobře německy. V roce 1945 byla škola uzavřena a přeměněna na lazaret. Znovu se už neotevřela, a tak jsem tu nesložila ani závěrečnou zkoušku.

Po konci války jsem ještě nějakou dobu chodila v Kaplici do školy, kde už však působili Češi. Vůbec jsem jim nerozuměla, ale dodnes si pamatuju jednu písničku. [Elfriede začne zpívat] Ivánku náš, copak děláš. Umím ji, ale vůbec nevím, co zpívám.

Život v Kaplici před válkou popisuje jako velmi příjemný a bezkonfliktní, nicméně je třeba si uvědomit, že Elfriede byla před rokem 1939 opravdu malé děťátko. Je tedy možné, že takto na Kaplici vzpomínali její rodiče.

Bylo to malé městečko, kde bylo všechno – obchody, řemesla, úřady... Bylo to příjemné místo k bydlení a ten, kdo sem přijel, už nechtěl odjet.

Vztahy mezi Němci a Čechy se podle Elfriede za války nezhoršily. Z města odešla snad jen jedna česká rodina (podle kaplické kroniky tu zůstalo 17 českých rodin, viz s. 36).

Zboršení vztahů přišlo až po válce, spíše ze strany nově příchozích Čechů, se kterými byl vždy nějaký Rus. Ale [Elfriede to důrazně opakuje] mnozí Češi v pohraničí byli i po válce míli a vstřícní a chtěli nám pomoci. Často Němce varovali a říkali, ať odejdou sami, že to pro ně bude lepší.

Elfriede zmiňuje, že jako první dorazili do Kaplice Američané, kteří se k nim dokonce nastěhovali. Poté přišli Rusové, pro které její maminka vařila. Jeden z nich byl moskevský profesor, který uměl velmi dobře německy.

Z Rusů měli lidé strach, ale v Kaplici platilo ustanovení, že na žádnou německou ženu nesmí Rus vztáhnout ruku, jinak bude velmi přísně potrestán. Většinou se nic nestalo, byli fakt přísně trestaní, ale pamatují si, že se o jednom znásilnění mluvilo.

Jak Elfriede zmínila na začátku, v budově její školy, v bývalé měšťance, byl zřízen lazaret, ale nebyl nikdo, kdo by zraněné ošetřoval. Německé ženy organizované v ženském spolku se učily základy zdravotní péče a uměly ošetřit různá poranění, mimo jiné také učily děti vařit, šily s nimi panenky a podobně.

Když pak uzavřeli lazaret v Benešově nad Černou, odkud museli všichni zranění odejít, většinou po svých, maminka jim chtěla pomoci a šla jim naproti směrem k Blansku. Podél cesty už mnozí zranění leželi, ale Češi jí řekli, že se jich nesmí ani dotknout, že o její pomoc

nikdo nestojí, že jinak budou střílet. Aby dokázali, že to myslí vážně, jeden z nich vystřelil do vzduchu.

Nakonec musela Elfriedina rodina jejich byt opustit, téměř nic si nemohli vzít. Byli ubytováni na náměstí a nakonec věděli, že musí odejít. Nečekali však na odsun. Z Československa odešli na podzim roku 1945.

Sami jsme se nablásili na národní výbor, že se chceme přestěbovat k příbuzným do Lince. Platila tu lhůta 6 týdnů, během kterých mohli kdokoliv vznést případné námítky (dluhy apod.), pokud však bylo vše v pořádku, povolení bylo vyřízeno. V zít jsme si mohli jen 30 kilogramů. Díky tomu, že jsme měli v Linci příbuzné, převezli jsme něco už dřív, ale většinu nám stejně ukradli Rusové. Já si pamatuji, že jsem měla s sebou panenku a nějaké drobnosti. Šperky a drabé věci jsme museli nechat v Kaplici.

Do Linze nás dovezlo ruské auto, Rusové si totiž jezdíval dvakrát týdně do Freistadtu pro pečivo. Řidič se jmenoval Georg a uměl německy. My jsme seděli celou cestu uvnitř nákladáku, kde bylo šero a žádná okna. Když Georg zastavil, otevřel dveře a my vystoupili. Georg nám řekl: „Tak, a teď se můžete nadechnout, jste na svobodné půdě.“ Georg také později zůstal v Rakousku, už se nikdy do Sovětského svazu nevrátil.

Když jsme do Linze dorazili, sněžilo, maminka plakala a čekala s námi 4 dětmi na to, až dorazí otec. Ten tam na nás čekal, protože v té době pracoval jako řidič autobusu, který jezdil na lince Nové Hrady – Kaplice – Freistadt – Lince.

Celé město bylo zničené a rozbombardované, stejně tak i dům, ve kterém jsme měli bydlet. V domě byla jen polní lůžka, kamna, ale to bylo jedno. Pamatuji si na první Vánoce v Rakousku. Rodiče se nám je snažili udělat tak, abychom měli pocit, že jsme pořád doma v Kaplici. Přestože to bylo smutné, ráda na to vzpomínám.

Když se Elfriede ptáme, zda odsun očekávali a zda chtěli za dané situace domovy opustit, odpovídá:

Že se něco takového bude dít, s tím jsme nepočítali. Ale naši čeští přátelé nebo sousedé nás varovali a doporučovali, at' jdeme k příbuzným do Rakouska. Odejít jsme nechtěli, v Kaplici jsme měli domov. A hlavně jsme si mysleli, že se vrátíme, až se situace uklidní.

Stýskalo se jí?

No jistě, pořád, ještě dnes. Je to domov mých rodičů.

Otázka identity je pro Elfriede těžká. Nakonec odpovídá:

No... to je těžké... jak by se to dalo říct... My jsme nebyli rozhodně Němci, to je jiný pojem.

[Hrdě řekne] My jsme byli Kapličáci.

I proto se v Rakousku zpočátku necítili jako doma. Rakušané je vnímali jako cizince.

Byli jsme pro ně cizinci. A přitom to byla stejná kultura, stejné tradice i jazyk, jen náš dialekt byl jiný, to ano.

Odsun hodnotí jako nespravedlivý.

Byl strašlivě nespravedlivý. Samozřejmě tu byli nacisté, ti, kteří hajlovali, ale to nebyli všichni. Já byla členkou Hitlerjugend, ale pro nás to bylo opravdu něco nepolitického, nikdy jsme nebyli nijak politicky vychovávaní a osvíceni... Hráli jsme divadlo, cvičili jsme, zpívali, společně jsme chodili do kostela.

Víte, člověk může odpustit, ale ne zapomenout. Můj otec se k tomu těžko dopracovával.

Je to všechno o lidech a je jedno, jestli je někdo Němec, Čech nebo Francouz...

Elfriede se znovu podívala do Čech v roce 1962. Na českém konzulátu ve Vídni museli požádat o vízum a udat důvod. Rozhodně museli přiznat, že se vystěhovali. Byly to krátké a rychlé návštěvy. Vždycky si přála vidět Novohradské hory a Šumavu.

7.2 Alois Harasko

S pamětníkem Aloisem Haraskem jsem se setkala uprostřed léta, 14. srpna 2019, když navštívil Kaplici. Sešli jsme se v kavárně Kap Café a vyprávění trvalo téměř 2 hodiny.

Alois Harasko se narodil v roce 1936 v Deskách, ležících pár kilometrů od Kaplice. V Deskách chodil také do školy, kterou ale během války zavřeli, protože zde ubytovávali uprchlíky, především Němce ze Slezska a dál z východu. Rodiče byli sedláci a musel doma pomáhat. Jeho předci žili v Čechách velmi dlouho, první předek se jménem Harasko nebo Harasek je v matričních záznamech doložený již po třicetileté válce, a to v Jaroměři. V jejím okolí (Malonty, Desky) žili sedláci, kteří přišli z rakouských zemí, byli tu potřební jako řemeslníci a zemědělci, a tak se tu usadili. Pan Alois říká, že všichni, ať už mluvili česky nebo německy, byli nevolníci.

Nejvíce si vzpomínám na paní učitelku Kolářovou, byla z Malont, jediná Češka tam byla, ale velmi dobře se sžila s tamním prostředím. Pobývala u nás. Když jsme byli vyhnáni, loučila se s námi se slzami v očích. Po mnoha letech jsme si pak začali vyměňovat pohlednice, slyšel jsem, že se jí nevedlo příliš dobře. Teď, když jezdím do Česka, tak pokaždé navštívím její brob.

Obrázek 4: Pamětník Alois Harasko. © Tereza Musilová

O tom, že musí opustit své domovy, se podle jeho vzpomínek lidé dozvídali krátce před samotným odchodem, tak 2 dny předem.

K nám přišel komisař – což byl vždy Čech, nebyl místní, plnil funkci starosty, zažil jsem 2, první znásilnil jedno děvče, tak ho zavřeli, a ten druhý byl celkem klidný – v pátek navečer a řekl nám, že si máme sbalit a v pondělí se odebrat do Ličova. Bylo to na podzim roku 1946. S sebou jsme si toho nemohli vzít moc, jen 50 kg na osobu, bylo to přesně předepsané, pořád to mám ještě schované. Původně snad Češi rozhodli o tom, že můžeme mít jen 30 kg, ale Američané prosadili 50 kg. Z Ličova jsme se přesunuli do Kaplice, kde byl sběrný tábor. Odtud se pak lidé pěšky přesouvali na kaplické nádraží, kde byly připraveny vlaky. Ve vagónu nás bylo asi 30, k tomu zavažadla. Po cestě byli vojáci. Ve vlaku nebyly ani záchody. Když jsme pak dorazily do Furth im Wald, to bylo na hranicích, tak jsem poprvé uslyšel německé „bitte“. Tam už na nás také čekali Američané, kteří nás posypali DDT (prášek proti odvršení – vši jsem si nakonec přinesl poté, co jsem v Německu šel poprvé do školy – všimla si toho maminka, když jsem se před večerí při modlitbě pořád škrabal).

Jaké podmínky vlastně panovaly ve sběrném táboře?

Internace... nevím, jak moc to mám líčit. Nejdříve jsme museli pobývat v internačním táboře, a to několik dní, vůbec jsem nechápal proč, když už jsme přece byli zkontrolování, věci nám byly prohlédány... Vůbec to tam nebylo pěkné, velmi primitivní, špína, staří mladí dohromady, jen latríny. Skutečné záchody byly otevřené v jednom baráku na jednu hodinu večer, a to především pro ženy a děti, byla tam vždycky dlouhá fronta a ne na všechny se dostalo... Museli jsme mít bílé pásky s velkým N, povinné pro všechny od 10 let. Mně bylo 10, ale nechtěl jsem ji, a tak jsem ji nenosil.

Nad internací jsem dlouho přemýšlel a mnohem později jsem dospěl k názoru, že cílem této internace bylo nechat nás „vyčistit“ – je to jako se šneky před konzumací. Také jsou sbromáždění na jednom místě, hladoví... My dostávali jen černé kafe a malý kousek chleba...

Lidé, kteří museli své domovy opustit, na tom byli hodně špatně. Do domů často chodili nejrůznější Češi, že si jdou koupit jablka, a přitom si dům prohlíželi a vyhledávali pro sebe něco vhodného. Přitom to tak 10 minut dopředu přišel oznámit komisař a vše muselo být perfektně uklizené, čistě prostřeno a nově povlečeno.

Když jsme museli opustit svůj dům, tak můj otec plakal. V životě jsem ho viděl plakat jen dvakrát, poprvé tehdy při vyhnání, podruhé, když zemřela maminka. Já... strach jsem neměl, stala se mi totiž krátce před tím nehoda. Pásl jsem kerávy a jedna z nich mi stoupla na nobu, měl jsem to velmi oteklé a hodně to bolelo. To mě dost zaměstnávalo.

Jsou to také citlivé věci, nebylo to vůbec bezké a lidé vůbec nechápali, proč musí odejít.

Alois se svou rodinou nevěděl, kam půjdou. Nemohli si vybírat. Dostali pouze papír s označením „Heim ins Reich“ (heslo z roku 1938), na němž byla osobní data a kolonka, kam by si přáli odejít. Většina lidí psala Bavorsko.

Ti, kteří měli příbuzné v Rakousku anebo v Rakousku tehdy pracovali, odešli již během podzimu 1945.

V Německu jim lidé většinou pomáhali, ale ne vždy to bylo snadné. Jeho maminka tvrdě pracovala v zemědělství. Dlouhou dobu ani nepřestávali věřit, že se jednoho dne do Čech vrátí. Nakonec však přesídlili do Baden-Württembergu, kde bylo díky průmyslu více příležitostí. Zde Alois studoval a pracoval v univerzitní knihovně, což ho dovedlo k tomu, že se problematikou sudetských Němců začal zabývat. Věnuje se tomu dodnes.

Vlastní identitu a vztah k Československu popisuje následovně:

Po roce 1918 jsme byli českoslovenští občané, otec byl příslušníkem československé armády (odtud také uměl česky, já ne), myslím ale, že v tom problematickém roce 1938 nemusel do mobilizace. No, samozřejmě jsme byli Němci, mluvili jsme německy, no, pro Rakušany jsme byli ale „Böhm“, což používali trochu jako urážku či posměšek. Můj otec byl uvědomělý člověk a chápal, že patříme k Československu. Po Mnichovu se musel rozhodnout a každý to rozhodnutí musel udělat sám. Zastával názor, že přísahal věrnost Československé republice, a tak to také má zůstat. Nakonec se 10 mužů z Desek rozhodlo, že vykonají malou pouť do Cetvin, kde stál kostel Panny Marie Sněžné, asi 2 hodiny trvala. Muži byli velmi zbožní a věřili, že jim tato pouť pomůže se rozhodnout. Nakonec se 9 z nich rozhodlo pro věrnost republice, jen 1 ne, ale ten byl původně snad od Prachatic.

Po osudném září 1938 museli dokonce i Němci opustit své úřady, jestliže nebyli členy NSDAP, a byli nahrazeni nacisty. Z toho tedy vyplývá jediné – ani život zdejších Němců nebyl tehdy jednoduchý a situace se koncem války pro ně samotné „vyhrotila“ ještě více.

Můj otec zůstal do konce života zabořklý a do Československa se už nikdy nepodíval. Nechtěl. Každý se s tím vyrovnával po svém – někteří si vytvořili velmi silný odstup. Nikdy nepochopil, jak se k němu Československo mohlo tak zachovat, když on přece pro stát tolik udělal a nezradil ho. Vzal mu všechno, majetek, dům, pole... ale i existenci. Vždycky mi ale říkal, že se nemám stydět za to, odkud jsem, a zároveň dbal na to, aby nikdy neosočoval všechny Čechy, dokonce mamince později s radostí koupil šicí stroj, který byl vyroben v Československu.

Sám Alois Československo navštívil před rokem 1989 dvakrát, a to v roce 1967. Nejprve s kamarády, kdy se zastavili v Kaplici na jeho přání.

Už když jsme přejeli v Dolním Dvořišti hranice (vystáli jsme dvouhodinovou frontu), uvědomoval jsem si, bože... tu zemi a tu krajinu velmi dobře znám. V Kaplici jsme se zastavili na náměstí, chtěl jsem do kostela, ale ten byl zavržený. Celé to pro mě byl velmi silný zážitek... zároveň také proto, že jsem najednou pocítil obrovskou nenávisť k těm lidem tady. Stydím se za to, ale prostě jsem to tak cítil.

Podruhé sem jel se strýcem a bratřenci žijícími kdysi v Jaroměři.

Dům, který kdysi můj strýc tvrdě postavil a vybudoval, byl zničen. Člověk by tohle nikdy neměl vidět.

Na druhou stranu si ale cení i příjemných věcí. Ještě před rokem 1989 se Aloisovi podařilo navázat spolupráci, která vedla k řadě společných projektů a výstav a trvá dodnes.

Osobu prezidenta Edvarda Beneše považuje za problematickou.

Ten člověk tak špatně porozuměl dějinám a situaci, kterou tak nesprávně vyhodnotil... Co s Benešem, pořád si ho nemůžu správně zařadit...

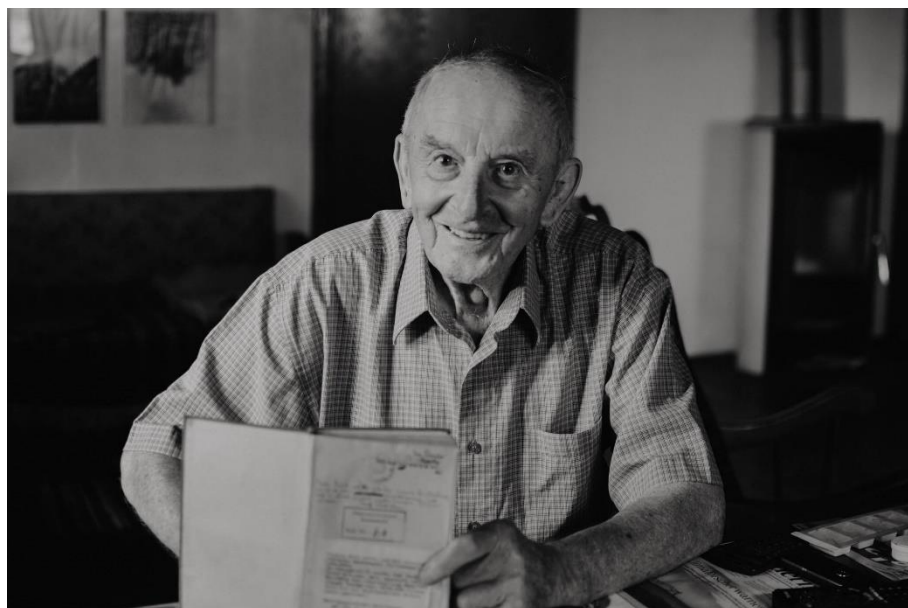
7.3 Josef Schicho

Pamětníka Josefa Schicha jsem navštívila v létě 17. srpna 2019 v Galgenau nedaleko Freistadtu. Rozhovor s ním trval téměř 3 hodiny. Tento rozhovor byl nejnáročnější, neboť pan Schicho hovořil hornorakouským dialektem, a proto byl i překlad složitější. K zaznamenání jeho příběhu tak byla využita i jeho kniha *Heimat: verloren – gefunden*.

Josef Schicho se narodil 29. ledna 1930 v Kaplici.

Narodil jsem se v Československu jako české dítě, ale neuměl jsem a nikdy se nenaučil česky.

Obrázek 5: Pamětník Josef Schicho. © Tereza Musilová

Své dětství popisuje jako velmi šťastné, žili si dobře a Josef k Vánocům dostával i věci, které jiné děti neměly, např. oblečení, lyže a podobně.

Vzpomínám si nejen na velkou povodeň, která Kaplici postihla v roce 1937, ale také na návštěvu prezidenta Beneše, který osobně otevřel novou českou základní školu, protože do této doby v Kaplici byly prakticky jen německé školy. A tak jsem tehdy viděl tobo, který nenáviděl Němce.

Do Kaplice byl tehdy vypraven vlak s Čechy z Českých Budějovic, protože tu žilo více Němců, kteří se na Beneše podívat nešli.

Ve škole se česky neučil. Před Mnichovem se před začátkem vyučování vždy pomodlili a po Mnichovu museli zdravít „Heil Hitler!“. V roce 1940 nastoupil Josef do Hauptschule, která se nacházela v budově kdysi české školy (otevírané E. Benešem). Byla pojmenována po Alfredu Rosenbergovi, což byl prý velký nacista.

Josef vypráví, že Kaplice byla přičleněna k Německé říši a byla součástí říšské župy Oberdonau (Horní Dunaj) a popisuje, jak k dané situaci přistupoval jeho otec:

Můj otec se stal vůdcem místních sedláků, ačkoli nebyl členem strany. Po okupaci se rozčiloval nad tím, že nově přichozí Němci – říšští Němci – se v Kaplici rozstabují, že přebírají všechny úřady. Nesouhlasil s diskriminací katolické církve, s pronásledováním Židů nebo s mizením postižených lidí. Když mohl, tak vždycky pomohl Čechům, kteří v Kaplici zůstali. Například byl jeden člověk, který u nás opravoval stroje. Požádal otce, zda by mu nenapsal potvrzení, že musí působit jako mechanik právě u něj, aby nemusel jít do Lince pracovat do Göringových závodů (dnes VOEST Alpine), a potvrzení dostal. To také zřejmě zachránilo mého otce od

internace v roce 1945. V době války samozřejmě musel otec stále počítat s tím, že může být povolán do německé armády, ale nikdy se to nestalo.

Poté vzpomíná na válečná léta:

V Kaplici bylo kino (dnešní Slovan), kde nám promítali různé propagandistické filmy, samozřejmě se mluvilo jen o úspěších, pravdu nám nikdo neukazoval. Jako malí kluci jsme byli vojenskými úspěchy nadšeni. Později jsem věděl o padlých, mezi kterými byli i naši známí, a to už jsem si myslel všelicos. Samozřejmě se dalo také potají poslouchat nelegální rádio... Poslouchali jsme nejčastěji švýcarské vysílání Beromünster.

Byla to povinnost, aby chlapci a dívky byli u Hitlerjugend. Takže od svých 10 let jsem byl členem Hitlerjugend, dívky byly v Bund Deutscher Mädel. V Hitlerjugend jsme se naučili mnohému, často byly organizovány různé soutěže, vlastenecké večery, táboreni... Často jsem získával různá ocenění, protože jsem byl výborný v soutěžích. Jednalo se např. o hasičské soutěže. Zároveň jsem se zde naučil v 15 letech jezdit na motorce a tento řídičský průkaz mi pak pomohl v Rakousku k oprávnění řídit motorku. Můj otec mi ale tyto aktivity v Hitlerjugend moc neschvaloval, raději mě využíval jako poslíčka do ostatních statků či firem. Museli jsme se samozřejmě také účastnit různých schůzí a shromáždění. Zároveň jsme byli zapojeni do nejrůznějších „charitativních akcí“: Winterhilfe⁴³ apod. Sbírali jsme papír, oblečení, byliny, ovoce atd.

Jak se blížil konec války, věděli jsme, že Spojenci bombardují Německo. Letecký poplach byl často vyhlášen i v Kaplici, většinou tak mezi 11–12 hodinou. Nikdy se však nic nestalo.

Jedné zimní noci na přelomu roku 1944–1945 nás probudili, mě a otce, a museli jsme jít do školy, nevěděli jsme proč, ředitel Sailer nám sdělil, že z Mauthausenu uteklo hodně vězňů a že my máme pomoci je pochytat. Řekl jsem potichu známému: „To já dělat nebudu.“ Pan ředitel Sailer se zeptal, kdo to řekl. Vstal jsem, ale on jen zamručel: „Pepi, sedni si.“ Jednalo se tehdy o útěk 500 ruských důstojníků. Útěk se podařil jen 11 z nich, ostatní byli zastřeleni.

Josefův otec sice do německé armády nikdy nemusel, ale patnáctiletý Josef ano.

Na konci války jsme museli i mladí chlapci narukovat, ačkoli Rusové už byli v Dolním Rakousku a západní mocnosti v Německu. Bylo mi 15, maminka se zlobila, ale nebylo to nic platné, musel jsem. Dostali jsme kola, bylo nás 120. O Velikonocích roku 1945 jsme vyrazili do Lince, já i moji přátelé Karl a Otto, tehdy jsem také poprvé projel kolem mého budoucího domova v Galgenau. Vyfasovali jsme nějaké uniformy, zažili jsme letecký poplach v Linci, který byl liduprázdný, a nakonec nás dovezli do Nových Hradů. Tam nás naučili zacházet s pancéřovou pěstí, ale jinak celkem nic. 80 chlapců se nakonec mohlo vrátit domů,

⁴³ Winterhilfe byla charitativní akce na podporu německých vojáků (Válečné Muzeum Sudety [online], dostupné zde: <http://valecnemuzeumsudety.cz/index.php?id=1171&level=1>).

já byl mezi těmi, kteří museli zůstat. Když jsme stáli noční hlídky, slyšeli jsme střelení ze západu i východu.

Nakonec jsme dostali rozkaz přesunout se do St. Pöltenu. Během cesty jsem toho měl dost, a tak jsem řekl Ottovi, že už dál nejdu, že tady bydlí teta Rezi, že půjdu k ní. Schoval jsem se a pak sám vyrazil. Povolávací rozkaz jsem snědl, ale jinak jsem měl na sobě uniformu a hlídky SS dost kontrolovaly a hledaly dezertéry. Asi jsem měl štěstí. K tetě jsem dorazil. Byli u ní ubytovaní maďarští vojáci bojující na straně Němců, a tak mě navlekla do jejich uniforem. A tam mě nakonec našel otec. Náš oddíl nikam nedorazil. V Kaplici začalo několik občanů protestovat proti této nesmyslné akci, byli vyslyšeni a oddíl rozpuštěn. Ve chvíli, kdy jsem vcházel zase domů, do Kaplice dorazili Sověti, bylo 8. května 1945.

Tady se Josefova výpověď rozchází se zápisem v kaplické kronice, podle které 8. května přijely do Kaplice americké džípy, Sověti dorazili až 10. května (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 8–9). O pobytu Američanů se však později zmiňuje a říká, že ti se nakonec stáhli.

Josef neopomíná ani své kaplické přátele.

Měl jsem plno přátel, mezi ně patřil např. Karl Witzani, později žil také v Rakousku, Otto Andraschko, ten zase odešel do Německa, Peperl Lausecker, který pak v Německu pracoval jako lékař, a Karel Mrzena, syn českého kamnáře a Němky, který se stal inženýrem a později také v Kaplici starostou. My 4 jsme přisabali na naše přátelství. Zažili jsme spoustu veselých příhod a lumpáren [ještě dnes se tomu směje].

Jeho vyprávění o válce však tímto nekončí. Vzpomíná si na sílící proud uprchlíků z východu, kteří utíkali před Rusy. V Kaplici prý nějakou dobu zůstali a pak šli dál. Říká, že jim jich bylo hodně líto.

Čím víc se blížil konec války, tím větší teror panoval. Okamžitě se střílelo, hodně kontrolovalo, já často jako člen Hitlerjugend musel kontrolovaného předvést k výslechu. Vedle toho se však objevovali neorganizovaní němečtí vojáci, zbraně a různé části výstroje odhazovali a nechávali někde ležet a utíkali. Většinou chtěli co nejrychleji přejít k Američanům. Většinou se k nim dostali, ti je však předávali Sovětům do zajetí. Vzpomínám si na dlouhé kolony těchto zajatců. Volně pobíhající koně si brali sedláci, později si je však stejně vzali Rusové. Pro nás chlapce to byl ráj: zbraně, granáty, to vše volně k dispozici... V té době byl také zraněn můj kamarád Peperl, když Otto vzal do ruky pistoli, myslel si, že není nabitá, vystřelil a Peperlebo střelil do stebna. Ošetřil ho nakonec jeden ruský lékař, pak musel být ještě v nemocnici v Krumlově. Domů se vrátil vyhublý a s následky na celý život, má kratší nobu.

Poté vypráví o prvních poválečných dnech a o Rusech, kteří jsou v Kronice města Kaplice 1945–1968 líčeni jako bratři, a jejich role je, myslím, poněkud idealizovaná. Josef odhaluje i druhou stranu mince.

Rusové byli líčeni jako nelidské bytosti. K násilnostem a výtržnostem docházelo, to nikdo nepopře, ale vzhledem k tomu, co prožili a viděli, je jejich touha po pomstě snad někdy i pochopitelná.

Takže byl mír. Ženy se moc neukazovaly, aby se vyhnuly znásilnění, o kterém se pořád mluvilo. Situace byla horší na vesnicích, v Kaplici bylo klidněji. Byli tu totiž důstojníci, kteří vojáky dost přísně hlídali. Ale co Rusové chtěli, to dostali. Pokud někdo protestoval, byl zastřelen. Byli posedlí hodinkami, těch měli plné paže. Pokud je někdo nepustil do domu, rozstříleli dveře a dům vyrabovali.

V Kaplici bylo i několik tisíc vojáků, kteří se museli najíst. Neustále se porážel dobytek. Zároveň Rusové zabavovali jídlo pro své koně a oblečení, které snad posílali domů. Byl mír, německý národ byl přemožen, vojáci si užívali klidu.

Dům Schichových byl rabování ušetřen, protože se do něj Rusové nastěhovali, a nikdo si tedy nedovolil k nim vpadnout a rabovat. Josef jim s ostatními chlapci napájel koně. Myslí si, že tyto koně ukradli v Dolním Rakousku, protože ty jejich byli na kost vyhublé herky.

Takže s těmi krásnými koňmi jsme jezdili k Malší. Dostávali jsme pak od nich čokoládu.

Ve svých vzpomínkách pomalu míří k dalšímu těžkému období, které po válce následovalo.

Dva měsíce po skončení války byla situace zase o něco klidnější a my jsme doufali, že to tak bude napořád. Jak jsme se myšlili. Najednou tu byli Češi. Chlapci, cizí mladíci v německých pracovních uniformách, ti byli najednou pány. Několik domácích Čechů začalo nosit trikoloru na límcích a chovali se tak, jako bychom se nikdy neznali a nikdy nebyli sousedé. Začali si přivlastňovat domy a obchody, často brutálním způsobem. Mobbli si to dovolit, patřili k vítězům a Rusové byli jejich oporou. A na rozdíl od Rusů nikoho neznásilňovali.

V budově Kindermannovy školy bylo zřízeno vězení a někteří vedoucí NSDAP, kteří neuprchli, byli zatčeni. Do vězení se dostávali ale i ti, kteří si stěžovali na brutální chování Čechů. Vězniteli však nebyli domácí Češi, ale partyzáni.

Josef zmiňuje restriktivní opatření proti Němcům a strach, který mezi nimi panoval.

My Němci jsme museli nosit deseticentimetrovou širokou bílou pásku s písmenem N. Kdo byl členem NSDAP, musel mít NN. Zároveň byl vyhlášen zákaz vycházení a potraviny začaly být na přiděl. Mezi námi Němci se začaly šířit zprávy, že bychom měli být vyhnáni. Strach byl obrovský, ale nikdo tomu nechtěl věřit, zdálo se to nemožné. Ale člověk musel být připravený na vše.

Měli jsme tak tři čtyři měsíce čas. Můj otec nechtěl, aby padl do rukou partyzánům nebo ozbrojeným gardám. Já měl propustku, proto jsem začal vyřizovat spoustu věcí. Především jsem

chodil k prarodičům do Hradiště či k tetě do Polžova⁴⁴, která na celé hospodářství byla úplně sama, protože strýc byl ve vězení. Pořád jsme si mysleli, že kdybychom museli odejít z Kaplice, půjdeme k nim. Chodil jsem dokonce až k příbuzným do Cetvin. Nanosil jsem do úkrytu spoustu věcí: oblečení, prádlo, potraviny. Nikdo to neobjevil. Potraviny se však zkažily. Nakonec byla zajata i teta Rezi, musel jsem tedy obstarat její dobytek, dokonce jsem musel porazit tele, pomohli mi chlápci z vesnice. Maso se Němcům tehdy nesmělo prodávat, takže jsme na nějakou dobu maso měli. Kdyby mě chytli, nepřežil bych. Došlo k vraždám některých Němců, 2 jsem znal – pana Brunnera z Malont a pana Witzaniho z Kaplice. V ulici Dlouhá byla zavražděna celá rodina. Tak jako v Kaplici to bylo v celých Sudetech. Snad ještě horší. Často jsem byl svědkem, jak jsou mnozí Němci vyhnáni ze svých domovů, a přitom si mohli vzít jen to nejdůležitější. To se označuje jako divoký odsun a trval do konce října 1945. Nakonec bylo nařízeno, aby tento odsun probíhal humánně a organizovaně⁴⁵. Od podzimu 1945 jsme i my čekali na vyhnání. Kam ale půjdeme? Mysleli jsme si, že na čas půjdeme do Hradiště, ale postupně bylo jasné, že ani prarodiče zde nebudou moci zůstat. Přemýšleli jsme, koho máme v Rakousku, že bychom k nim na čas šli.

Josefovy poslední měsíce strávené v Československu nebyly o nic méně napínavější než ty poslední válečné a dokládají, že Němci byli Čechy skutečně nenáviděni a snad i to, že skutečně docházelo k určité odplatě, která nekončila „pouhou“ ztrátou domova, ale byla doprovázena často i brutálním zacházením, které připomíná vzpomínky těch vyslýchaných gestapem.

29. října 1945 obcházela domy zbyvajících Němců komise, která si ověřila údaje o rodině, stary dobytka apod. Ve stejný den mi kamarád Otto řekl, že skupina lidí chce převést dobytek a koně do Rakouska. Otto i já jsme chtěli jít s nimi. Rodiče mi to dovolili, maminka mi sbalila batoh s oblečením. Kola jsem si s Ottou schovali do sena. To jsem byl naposledy doma. Ve 4 hodiny odpoledne jsme vyrazili. Dojeli jsme do Jaroměře k sedlákově, jehož dvacetiletá dcera téměř každý den převáděla uprchlíky do Rakouska do Leopoldschlagu. Pomáhal jí při tom její snoubenec Karl Bruckmüller, který přes Malši položil improvizovanou lávku a tu vždy brzy k ránu odklidil. Tito dva mladí lidé pomohli mnohým, nakonec odešli do Rakouska a tam se také vzali.

Čekali jsme na noc. Vše bylo naplánované, dobytek hospodáři ještě někdy nakrmili. Celkově se tam sešlo asi 20 Kapličáků. Situace se hodně zkomplikovala, dozvěděli jsme se, že ten den byli všichni Němci z Kaplice vyhnáni. Nevěděli jsme, co se stalo s našimi rodiči. A nevěděli jsme co dál. S Ottou jsme se rozhodli, že hranice přejdeme a převedeme dobytek, který jsme nakonec uschovali na jednom statku blíž k Leopoldschlagu. Když jsme pro dobytek dorazili,

⁴⁴ Nejspíše má na mysli dnes zaniklou osadu nedaleko Benešova nad Černou a Pohorské vsi (Zaniklé obce [online], dostupné zde: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=3883>).

⁴⁵ Jak vypadal doklad o rozhodnutí k odsunu se všemi pokyny (např. co si Němci s sebou mohou vzít), ukazuje Příloha č. 8.

tak už tam byli čeští vojáci, kteří nás chytili. Nejdříve jsme byli v Rychnově, kde jsme pouze uklízeli záchody po vojácích. Pak nás však odvezli ke výslechu do Malont, což bylo to nejhorší, co nás mohlo potkat. Tam probíhaly nejbrutálnější výslechy. Takže nás zmlátili, dupali po nás, a nakonec odvezli do vězení do Kaplice. Když jsem jel kolem našeho domu, viděl jsem, že v oknech jsou české vlajčky, takže naši tam už nebyli. V Kaplici nás ale mnozí poznali a dali vědět rodičům, kteří, jak jsem se později dozvěděl, zatím byli v Hradišti.

V KZ⁴⁶ v Kaplici pokračovalo další brutální zacházení, během kterého zemřel i pan Guschl. Každý večer nás bili, museli jsme vyklízet domy odsunutých Němců. V bití jim pomáhal bývalý člen SS, který se tak vyhnul trestu. Na mně s oblibou demonstroval fyzické týrání. Často tak dlouho, dokud jsem neztratil vědomí. Podobně se vedlo všem, i dívkám a ženám. Jídlo bylo málo, vždy jen káva a kousek chleba o velikosti dětské dlaně.

Má maminka udělala vše proto, aby nás pustili. Nakonec já i Otto jsme se ven dostali 17. listopadu. Šli jsme do Hradiště, kde jsme se konečně dosyta najedli. Já myslím, že už nikdy v životě jsem nesnědl tolik knedlíků jako tehdy.

Také vypráví o tom, jaké dny prožívali jeho rodiče.

Můj otec se ještě tajně snažil vyjednat žádost o rakouské občanství, ale nebylo to nic platné. 30. října k nám přišel český úředník a četník, šli do stáje, obhlédli dobytek a řekli, že máme 3 dny na to, abychom sbalili to nejnnutnější a dům opustili. Měli se odebrat do městského parku. Tam byli přivázeni na nákladních autech české rodiny, které si pak majetek Němců měli rozzebrat. Na těchto nákladních vozech⁴⁷ měli být pak Němci odvezeni do sběrných míst.

Z těchto slov mi běhá mráz po zádech. Zdá se mi to tak... nelidské.

Zatímco Josef převáděl dobytek do Rakouska, jeho rodiče si také zažívali své.

Můj otec chtěl ještě požádat o to, aby mohl zůstat a pracovat u prarodičů na statku v Hradišti. Maminka zatím balila, co bylo nutné. Chtěla tyto věci schovat v domečku, kde žila rodina Andraschko, žena se 7 dětmi, její muž byl stále ještě v ruském zajetí. Česká rodina, která přišla do našeho domu, dělnická rodina z Prahy, to okamžitě nablásila komisaři. Ten přišel, ruští vojáci dům obklíčili, ale mé matce se podařilo uprchnout, o věci jsme však přišli. Nakonec domů dorazil otec, na kterého už čekali Češi. Dostal vynadáno, že se snažili sbalit věci, musel se okamžitě odebrat do parku. Všechno, co za svůj život rodiče získali, zůstalo v domě: nábytek, nářadí, stroje, dobytek, obilí, hotovost (8262 říšských marek a 7602 korun). Otec nakonec nešel do parku, český voják, který ho měl bládat, ho nechal jít. Šel tedy ke známé české rodině, kde se nakonec s maminkou setkali. Když se najedli, tak večer odešli k prarodičům do Hradiště. Češi se už o ně nestarali.

⁴⁶ Německé označení pro koncentrační tábor.

⁴⁷ Nákladní vůz je k vidění na fotografii v Příloze č. 6.

Tentýž den bylo prý transportováno 80 rodin, a to z ulic Linecká, Široká, Dlouhá a Pohorská. Část z nich se dostala do východního Německa a Josef vzpomíná, že mezi nimi byl i jejich kovář, který při vyhnání úplně ztratil hlavu, protože si vzal jen hrnec a mýdlo, a jeho žena měla jen příruční tašku. A kdo dříve neuprchl do Rakouska, byl transportován do Německa. To se týkalo i druhé části rodiny (sestry Josefova otce).

Moje maminka pro nás nakonec na úřadě získala povolení k vycestování do Rakouska, a to na 30. listopad 1945. Rozloučili jsme se s příbuznými, s otcovou sestrou, která nakonec byla s rodinou odsunuta do Německa. Maminka zůstala s mou sestrou ještě v Cetvinách. Přes Dolní Dvořiště jsme přešli do Rakouska do Wullowitzu. Otec tam znal jednoho sedláka, u kterého jsme se zastavili, ale věděli jsme, že je to jen na chvíli, že od této chvíle jsme cizinci, kteří hledají práci. Nakonec se rozhodl, že půjdeme do kovárny do Lexmühle naproti Cetvinám. Když jsme šli podél Malše, tak můj otec velmi sprostě nadával a řekl: „Tak, vy sviňský Češi, můžete mi políbit prdel.“ To bylo poprvé a naposledy, co jsem mého otce slyšel takto mluvit.

V té kovárně, kde měli vzdáleného příbuzného, však Josef s otcem nepochodili. Neměl pro ně práci a nenechal je ani přenocovat. Později se prý doslechli, že to byl známý lakomec. Navzdory tmě tak pokračovali v cestě a nakonec poprosili u cizích lidí o nocleh.

Vyhověli nám, díky bohu, cizí, ale s laskavým srdcem.

Nakonec jsme dorazili do Leopoldschlagu k Brockmüllerovým, kde už byl můj znovunalezený batoh, poté, co jsem tak neslavně dopadl s převodem koní. Odtud jsme šli dál do Grünbachu, kde, jak se můj otec někde dozvěděl, bylo několik vyhnaných rodin z Kaplice. A skutečně tomu tak bylo. Otec nakonec pro nás našel práci, pasení dobytka. A tak on, ve 41 letech, vyhnaný ze svého domova, začínal znovu jako pasák dobytka.

Maminka se sestrou k nám dorazily na saních z Cetvin, když 24. února 1946 přijely do Grünbachu. A tím bylo pro nás to strašné téma Československa navždycky uzavřeno.

7.4 Maria Schartmüller

Příběh Marie Schartmüller, rozené Zendron, jsem poprvé slyšela 29. září 2019 v Horním Dvořišti, kde zdejšími občanům vyprávěla o osudu své rodiny za druhé světové války a o nuceném vysídlení, jež následovalo. Vše tlumočil její bratranec pan Helmut Wagner (viz s. 61, poznámka pod čarou č. 53). O několik měsíců později jsme Marii navštívili v Linci, kde dnes žije, aby příběh převyprávěla znovu pro účely mé bakalářské práce. Její vyprávění jsem však poskládala z obou těchto setkání.

Narodila jsem se v čísle 3 v Českém Heršláku⁴⁸ a od roku 1931 až do 13. března 1946 jsem tu žila.

Obrázek 6: Pamětnice Maria Schartmüller. © Tereza Musilová

Maria během svého vyprávění moc hezky vzpomíná na své dětství a báječnou rodinu, která byla poněkud specifičtější než ostatní rodiny žijící v pohraničí. Její tatínek byl v této oblasti cizincem, byl kosmopolitní a uměl 7 řečí, a proto podle Marie smýšlel jinak než jejich sousedé.

Byl Ital. Pocházel z malé minority v jižním Tyrolsku, kde se ještě hovořilo rétorománsky. Žili v údolí Cembratal, odkud v 19 letech odešel se svou sestrou do Vídně, protože byli ze 13 dětí a v tom italském údolí, kde žili, byla velká nouze, takže odešli za lepším.

Za manželku měl už Maďarku. To byla velmi moderní dáma, která nosila krásné široké klobouky a kouřila a kouřila. Jenže v první světové válce byla samozřejmě velká nouze o tabák – to bylo ještě před mojí dobou – a tak můj tatínek přišel za mým dědečkem, který tabák pěstoval. Moje maminka byla velmi skromná žena, a když si tu tatínek, její budoucí manžel, kupoval tabák, zrovna ručně pracovala, něco šila, a on si prý hned pomyslel: „Hmm, jaký to rozdíl. Moje manželka a tato prostá žena.“ V té době byl samozřejmě ještě ženatý, ale jeho žena později zemřela. A tatínek potom neodolal a chtěl vidět moji maminku. Malý problém byl v tom, že tatínek byl o 25 let starší než moje maminka. Ta šla jednou pro mléko a natrefila na něj. Údajně se můj tatínek k ní přichomýtl a moje mladá maminka si hned řekla, že tento pán byl už jednou ženatý, já vlastně žádné děti nechci a on taky žádné nemá, a tak se sblížili. Sblížili se velmi, velmi blízce a z toho pak vzniklo 6 dětí.

⁴⁸ Český Heršlák je dnes součástí obce Horní Dvořiště (Místopisný průvodce po České republice [online], dostupné zde: <https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/19516/cesky-herslak/>).

Bohužel se 2 děti dospělosti nedožily.

Jsem dodnes šťastný člověk, protože jsem měla úžasné rodiče. Později jsem se dozvěděla, že když si moje maminka vybírala svatební šaty, byla velmi skromná. Prodavač jí řekl, že to jsou ideální šaty [... zřejmě velmi nób], ale byly drabé, pro moji maminku nemožné. Ale můj tatínek řekl: „Ale prosím, jsou nádherné, vezmi si je.“ Patrně tehdy neexistoval ten problém, že ženich nemá dopředu vidět nevěstu ve svatebních šatech. Prodavač říkal mamince, že když se tatínkov⁴⁹ tolik líbí, musí si je koupit. Všechno byla špatná předpověď, protože já jsem vyrůstala jako velmi šťastné dítě [Maria se při té vzpomínce dojíká].

Mariin otec pracoval na nádraží a dobře vydělával, takže maminka mohla být doma. Všechno se však zhoršilo v roce 1939, kdy zemřel, bylo mu 64 let. V té době se totiž také zhoršila politická situace a Marie říká, že už tehdy byla všude cítit nenávisť. Tehdejší tzv. Böhmerwaldler odcházeli do Rakouska a vstupovali do Freikorpsu, protože nechtěli narukovat do armády. Příslušníci této paramilitární organizace s vojenským výcvikem nosili hákový kříž a patrně byli z Rakouska posíláni do Československa jako špioni. K Freikorpsu se přidal i jeden z Mariiných příbuzných, strýc Karel, který nechtěl bojovat v československé armádě proti svým bratrům.

K mým nejranějším nejhorším vzpomínkám patří událost, kterou jsem zažila s maminkou. Jely jsme s maminkou na pole, seděla jsem na voze a v příkopu se schovával muž, který měl na rukávu pásku s hákovým křížem. To bylo poprvé, co jsem hákový kříž viděla. Hlasitě jsem se maminky zeptala: „Mami, tohle je válka?“ Moje maminka řekla: „Pš, o tom si promluvíme doma.“ [Marii se láme hlas] A já jsem už tehdy tušila, že z toho hákového kříže vychází jakýsi pocit nebezpečí. Věděla jsem, že válka znamená smrt a střelení.

Maminka jí doma vysvětlila, že to byl německý špion, který byl poslán do Čech, aby zjistil stav armády. Později při návštěvě strýce Karla v Rakousku toho muže potkala znovu. Byl prý rád, že ho neprozradily, protože by jinak zemřel. Jako dítě se Maria musela naučit o spoustě věcech nemluvit a být opatrná.

O Adolfu Hitlerovi v té době prý neslyšeli. Znali jen Konrada Henleina, který byl údajně pro Němce dobrým člověkem. Maria se však o politiku nezajímala, bylo jí teprve 7 let.

Ví však, že připojení Sudet k Říši spolu s příchodem německé armády bylo považováno za osvobození.

V průběhu svých dvou vyprávění vzpomíná na válečná léta.

Bratr byl v Hitlerjugend, já v Bund Deutscher Mädel, ale o tom jsme nerozhodovali, to prostě bylo automatické, že se člověk stal tehdy členem. Mého bratra to tam bavilo, učili se především

⁴⁹ Vzhledem k věkovému rozdílu mezi Mariinou maminkou a tatínkem se prodavač domníval, že Mariin tatínek je ve skutečnosti tatínkem Mariiny maminky.

jachtaření a největším zážitkem byl kurz na Attersee. V podstatě byli ale tiito chlapci vychovávaní ke válce, všechno to byl takový podvod. Učili jsme se běhat, skákat, všechno možné ze sportu. Já jsem v tom nebyla moc dobrá, protože jsem měla zdravotní problémy a operaci za sebou. Jediná moje špatná známka byla také vždy z tělocviku, dokonce jsem byla z něj na nějakou dobu osvobozena. To samozřejmě nebylo v době nacismu dobré.

Přestože jsem nebyla fyzicky nijak zdatná, pořád mě naše vedoucí tlačila do nějaké vedoucí funkce. Já jsem to nechtěla, vymlouvala jsem se na to, že jezdím do Freistadt do školy vlakem, studovala jsem tam gymnázium, že se vracím pozdě a tak. Neměla jsem ji totiž ráda. Jednou mi vyčetla, že jsem odmítla přispět na Winterhilfe, zatímco drobné do kostela dávám pořád. Ale já tehdy opravdu u sebe neměla žádné peníze. A to se mě opravdu dotklo, protože kdybych ty peníze měla, ráda bych přispěla. Tato naše vedoucí nám také kladla na srdce, že až přijdou Rusové, tak je máme zabít, třeba otrávit. A byla to ona, kdo první nastoupil do džápu ke Američanům. A já jsem si říkala, že je opravdu praštěná, nám kázala, že je máme zabíjet, a sama s nimi tancovala.

V 17 letech pak musel můj bratr narukovat, stal se takovým dětským vojákem. Myslím, že nikdy nečetl Mein Kampf a já taky ne, dodnes jsem tu knihu nečetla a od takového zločince ani nechci číst. Narukoval do severního Německa ke Plavnu, díky bobu utekl, ukryval se a pak se vydal pěšky domů, a to v uniformě italského vojáka, což v té době bylo bezpečné.

Mariina maminka pak za války uklízela na nádraží, kudy projížděly židovské transporty. Sama Maria vzpomíná na nákladní vozy plné židovských vězňů, které jezdily bezcílně sem a tam. S ostatními slýchávala, že to jsou zločinci. Její maminka vše viděla z mnohem větší blízkosti.

Křičeli: „Máme žízeň! Prosím, prosím, dejte nám vodu, my jsme přeci Němci.“ Moje razantní maminka naplnila kójbl s vodou a běžela přes koleje ke těm vagónům. Ale byl tam jeden nacista a řekl: „Ženská, vy jste se zbláznila! Chcete, abych vás tam šoupnul taky?!“ Řekl to tak broživě, že moji maminku musel odvézt jeden nádražní zřízenec, odešli do nějaké místnosti, kde pak spolu plakali. Všichni jsme věděli, že je to bezpráví.

Když o tomto hovoří podruhé v Linci, pláče. Prý jim tehdy stále opakovali, že nesmí poslouchat nepřítele, ale Maria říká, že ani pořádně nevěděli, kdo ten nepřítel je. Nacisty zveřejňovaná hesla, např. „zabíjet nepřátele“, „žádný soucit s nepřítelem“, se Marii a jejím vrstevníkům zdála nesmyslná a nespravedlivá, ale nic proti nim učinit nemohli.

Ale i sama Maria spatřila vězně z koncentračního tábora, když v zimě roku 1945 s bratrem lyžovali. Vzpomíná, že měl na sobě štráfkovaný vězeňský oděv a z náprsní kapsičky mu čouhala lžice. Byl to mladý vyhublý člověk a byl mrtvý. Marii bylo tehdy 14 let a její bratr byl o 3 roky starší. Později se dozvěděli, že na cestě z Lince do Českých Budějovic leželo 60 takových mrtvol; byly to vězni, kteří zemřeli ve vagónech, a ostatní je vyhodili, aby měli místo.

Dalšího mrtvého pak viděla ležet na nádraží. Byly to pro ni pochopitelně strašlivé zážitky.

Vůbec prvního mrtvého však spatřila již v 7 letech. Její tatínek prý od té doby říkával, že nastoupila vláda nenávisti.

Jednou byl také vyhlášen nouzový stav a nesmělo se vycházet na ulici. Kolem našeho domu jel můj strýc Josef, sedlák, se žebříčkem, na kterém ležel mrtvý člověk. To bylo poprvé, co jsem viděla mrtvého. Jeden český policista mu nařídil, aby ho odvezl. Bylo mi 7 let, ale dodnes si pamatuji, co měl ten mrtvý na sobě. Měl na sobě kazajku a dlaně zataťaté v pěst. Stáli jsme u okna a říkali si, co strejda Pepi bude s tím mrtvým dělat. A před tím žebříčkem šel český voják a na ruce měl pásku s hákovým křížem⁵⁰. Už tehdy jsme věděli, že nastanou brožné časy [pláče].

Později k tomu dodává:

Vzpomněla jsem si, že když jsem zahlédla prvního mrtvého, který byl zabit kvůli politickým intrikám, bylo z rakouské strany slyšet: „Vy český psi, pomsta je sladká!“ [pláče].

Za to, že tato slova zopakovala, se později omlouvá. Byla to podle ní nehoráznost.

Navzdory tomu, že připojení Sudet k nacistickému Německu bylo považováno za osvobození, jak Maria zmiňuje, zdejší život měl poměrně daleko k tomu, aby byl poklidný.

Bylo to tu [v Českém Heršláku, blízko hranic] velmi nebezpečné, protože se tu opravdu hodně, hodně střílelo. Střílelo se z obou stran. Malé sestřenici pana Schauflera, naší sousedce, byly tehdy 4 roky. Já jsem ji spatřila na ulici, jak tlačí svoji kárku. Vyběhla jsem z vrat a holčičku jsem i s tou kárkou odtlačila do vrat jejich domu. Pak jsem šla po čtyřech domů. Opravdu často se střílelo. Spali jsme na podlaže, protože jsme měli strach, že by oknem mohla přilétnout nějaká kulka.

A koncem války to pochopitelně nebylo o nic lepší, ne-li horší.

Konec války mám spojený s ostřelováním nádraží, kde maminka tehdy pracovala. Vzpomínám, jak se tam střílelo a my byly se sestrou doma. Vlezly jsme si pod postel a moje sestra, bylo jí 11 let, brožně křičela a plakala, že maminku zastřelí, že umře... Musela jsem na ní zakřičet: „Buď už zticha, ty holka blbá!“ Ale bála jsem se taky moc, byla jsem stejně frustrovaná.

Jezdila jsem do školy vlakem, měla jsem pokaždé příšerný strach. Vlakem začalo tehdy jezdit hodně vojáků, byli různí, někteří vtipkovali, jiní byli apatičtí. Byli z nejrůznějších zemí, ze Srbska, Rumunska, Bulharska... Zároveň k nám proudilo neskutečné množství uprchlíků. Museli jsme je přijímat. My jsme přijali dvě ženy ze Slezska, matku a dceru. Maminka nebyla moc nadšená. Vůbec nás tehdy nenapadlo, že za několik měsíců budeme sami uprchlíky. Ta

⁵⁰ Páska s hákovým křížem patřila tomu mrtvému. Bernhard Riepl doplňuje, že ji český voják měl jako svou „kořist“.

stará paní ze Slezska vedle mě v noci zemřela a její dcera strašlivě křičela a naříkala. Ta doba byla tak těžká... Takové osudy se tehdy děly ve velké míře.

Než se však dostaneme k samotnému odchodu z Československa, Maria vzpomíná na to, jak vypadaly vztahy Čechů a Němců.

Tato oblast byla po první světové válce přičleněna k Československé republice, což předznamenalo budoucí problémy. Postupně sem k nám přicházelo stále více Čechů, ale byli to jen úředníci nebo šéfové, například šéf obchodu Baťa. Měli jsme pak krásné boty. Ale bližší kontakty jsme nenavazovali, nedošlo ke žádnému sbratření, ačkoli jsme spolu vycházeli dobře. Hrávali jsme si s českými dětmi, tady byla nějaká louka, na které jsme hráli: „Hele, hele, ty jsi tele, ty jsi kráva a ty jsi koň!“ [tato česká slova říká výborně česky a do rytmu] Dodneška nevím, co to znamená, ale jsou to hezká česká slova. Mám v hlavě hodně českých slov. Slychávala jsem „má úcta“ [komoří jako mactau], „dobré ráno“, „na shledanou“, „děkuji“, „dej mi tvoje ruky“, „já tě mám ráda“, „ty jsi moje srdce“, „ty jsi moje kluci“.

Dobré přátelství udržovali ale především s lidmi z Zulissen, z vesnice za hranicemi, ale i s lidmi z Českého Heršláku, a to až do roku 1938. Maria říká, že Čechy měla vždy ráda a platí to doposud. Prý žili tehdy ve šťastném společenství. Její tatínek, který pracoval na nádraží, se znal s mnoha Čechy. Jedním z nich byl i Augustin, který měl 3 syny. Všichni si velmi dobře rozuměli a navzdory politickým zvratům si udrželi dobré vztahy a i po válce se k nim rodina Augustinova chovala hezky.

Hodně často jsme se scházeli s německými lidmi a s lidmi, kteří žili ve smíšeném manželství, ale teď mě tak napadá, že nikdy jsme nebyli pozváni do českých rodin a naopak, oni nebyli pozváni k nám.

Vždy mezi námi existovala taková bariéra, opona mezi námi a Čechy. Ale slyšeli jsme často, když Češi muzicírovali. To byla nádbera. Oni byli výborní muzikanti. Ve srovnání s Němci chodili do kostela méně.

Maria vzpomíná i na společné veselky.

Tady byla větší legrace než v Rakousku, a proto sem Rakušané chodili rádi přes hranice. Češi byli dobří muzikanti a tanečníci. Hodně se tancovalo, zpívalo. Večer jsme na ulici zpívali: Kde domov můj, kde domov můj [zpívá česky].

Situace se značně změnila podepsáním mnichovské dohody v roce 1938. České rodiny musely (nejen) Český Heršlák/Horní Dvořiště opustit. Nejčastěji prý odcházely do Velešína, který patřil do Protektorátu Čechy a Morava.

Moje nejlepší kamarádka Máňa pocházela ze smíšené rodiny. Maminka byla Němka, otec Čech. Denně jsme si spolu hrály, povídaly si, ale vždycky, když její otec přišel domů, musela

Jít hned taky domů. Neměl rád, když u nás byla. Po skončení války jsme se okamžitě setkaly a kontakt jsme spolu dokázaly udržet až do její smrti.

Odchod platil tedy i pro rodinu Sailerovu, ze které Mariina kamarádka, o níž hovoří jako o Máně, pocházela. Navzdory tomu, že její rodina byla česko-německá, musela pohraničí opustit. Zdá se mi překvapující, že se to vztahovalo i na smíšené rodiny, ale domnívám se, že důvodem mohla být národnost otce, jenž byl v té době považován za hlavu rodiny. Na s. 31 v poznámce pod čarou č. 30 uvádím, jak byly po válce posuzovány smíšené rodiny, u nichž se určovalo, zda budou muset Československo opustit. Jestliže byl otec německé národnosti, byla tedy i celá jeho rodina považovaná za německou. Nejspíše to bylo podobné i po Mnichovu. Ale důvodem také mohlo být, že rodiny raději odcházely samy, pokud se spíše ztotožňovaly s českou národností. Máňa se s rodinou vrátila do Českého Heršláku až v roce 1945 po válce.

Naše přátelství pokračovalo dále. Věnovala mi sklenky, které její maminka darovala mojí mamince k svatbě. Byly to takové malé mističky s takovými bradavičnatými nohama a byl to dárek s historií. Já jsem je dala mým právnučatům jako český dárek.

Po válce Máňa poprosila Marii, aby ji naučila anglicky, že ona ji naučí česky. Maria od ní dostala sešit, do kterého si zapsala česká slova, jež si dodnes pamatuje – znovu opakuje „ty jsi moje kluci“ a „ty jsi moje srdce“. Prý tehdy ještě netušila, co ta slova znamenají, ale Máňa to už věděla.

Její maminka jí dovolila, aby k nám mohla chodit, a moje maminka byla velmi pohostinná. Každý, kdo přišel, byl u nás vítán. Ale před svým otcem měla Máňa respekt. Byl to ctihodný pán, ale byl to Čech. Když slyšela volat: „Máňo!“, okamžitě běžela domů. Bylo to po válce v roce 1945. A tak jsem se jí zeptala: „Prosím tě, tvůj táta nás Němce nenávidí?“ Odpověděla mi: „Ne, ale táta je Čech a Čechem zůstane.“

Ale přicházela neustále dál a moje maminka, její maminka, naše generace si byla důvěrně blízká. Já už z tobo mnoho mít nebudu, ale bylo by nádherné, kdyby tomu tak zase bylo – vy mě přijedete navštívit do Lince a nebo že v budoucnu budou zase Rakušané chodit sem [do Českého Heršláku] tancovat. Pak bychom si vlastně mohli říct, jestli nebyli ti naši předkové blbí, šílení. Válka je to nejhloupejší, co člověk vůbec může učinit. Ale my jsme nepoučitelní.

Maria se svou rodinou Československo opustila krátce poté, co byl zahájen organizovaný odsun.

Pak přišel čas rozloučení. My jsme si s maminkou říkali, že nám se nemůže nic stát, nebyli jsme ve straně, otec byl mrtvý, s lidmi jsme vycházeli dobře, nikomu jsme neublížili a nikomu jsme nic nezvali.

Bylo to 13. března 1946 [pláče]. Ten poslední rok jsme žili pod Američany, potom přišli Rusové. V našem domě byla ruská komandatura a musím ale upřímně říct, že jsem nepoznala žádné násilnické Rusy. Ženy byly znásilňovány, ale já jsem se s nikým nesetkala. Jurij

a Bačka byli Rusové, kteří u nás bydleli. Bačka výborně tancoval a Jurij byl mladý, krásný sovětský důstojník, na kterém bylo vidět, že se mu velmi stýská po domově. A všichni měli strach, že budou otráveni. Na okně stála flaška alkoholu, a když jsem přišla domů, musela jsem to vždycky okošťovat, ale byla jsem malá holka, takže jsem to nikdy nepolkla a vždy to pak vyplivla. Naše květiny, které stály na parapetu, byly věčně opilé. K mojí mamince a ke mně byli přátelští, maminka jim vařila. Pak Rusové odešli, ale my se s nimi koneckonců spřátelili, s těmi, kteří u nás bydleli.

Takey se mi stalo, že mě jeden Rus pěkně ztřískal. Tehdy jsem křičela zoufalstvím něco, co je mi dodnes líto: „Hitler nás před vámi varoval, ale vy jste ve skutečnosti ještě horší!“ Styděla jsem se, protože mě mlátil do tváře. Důvod byl ten, že jsem se mu neposadila na klín, i když rozkázal. Příští den přišel a v ruce měl srnčí pečínku a prsten s modrým kamenem, který mi chtěl darovat. Já jsem ale byla tak uražená, že jsem zvolala: „Vezmi si ty kradený věci a jdi!“ On toho ale opravdu litoval, byl opilý.

Čas ubíhal, lidí tu bylo pořád méně a méně.

A poté vypráví už o samotném odchodu z Československa.

Pak přišel komisař s jednou Češkou do našeho domu. Řekla: „Ano, ten dům se mi líbí.“ Moje maminka zrovna drbala podlabu a řekla komisaři: „Co se děje?“ A ten řekl: „Této paní se líbí váš dům.“ Maminka začala plakat a naříkat: „Já jsem nebyla politicky činná, jsem vdova, mám 4 děti.“ Ta paní se zeptala: „Co říká?“ [Maria tu otázku říká česky] a komisař jí to přeložil. Ta česká žena odpověděla: „No, tak v tom případě to nechci.“ Byli jsme šťastní, že můžeme zůstat. Ale trvalo to jen týden. Potom už veškeré naříkání mojí maminky nepomohlo.

Bylo 9 ráno a my jsme měli jeden průkaz od mé sestry Viktorie, která učila v Eggerdingu v Rakousku. To nám pomohlo, že jsme na ten průkaz překročili hranice do Rakouska. Ale do 11 hodin jsme museli být s kufříkem z baráku venku. Co si teď vlastně máme vzít? Já jsem měla v mém kufříku deníček, což byl poklad, pár fotografií, 2 svetry, ještě kabátek, pár bot a spodní prádlo. Museli jsme jít pěšky do Zulissen. Bylo náledí. Já jsem vždy šlápla do nějaké zamrzlé kaluže a usugerovala si, že ten zvuk toho třštícího se ledu v životě nezapomenu.

V Linci říká, že se rozhodli k odchodu sami, protože její sestra žila v Rakousku už 2 roky. Kdyby byli k odchodu nuceni, byli by pravděpodobně přesunuti do Německa. Mariina starší sestra je ubytovala – Marii, její maminku, babičku a další sourozence. Všichni žili v jednom pokoji a jen díky sestře Viktorii nezemřeli hladu.

S sebou jsme doslova dovlékli i osmdesátiletou babičku. Žili jsme všichni celý rok v jedné místnosti. Jako uprchlíci v Rakousku jsme těžko hledali práci, živila nás v podstatě jen sestra,

kteřé bylo 20 let. Samozřejmě na studium nebylo ani pomyslení. Všichni jsme museli vzít práci, která byla. Moje maminka začala pěstovat česnek, já ho musela nabízet. To bylo tak těžké. Nakonec jsem získala místo v krejčovství, kde jsem pomáhala s chlapeckými kalhotami. Moje mladší sestra zase pomáhala opravovat cesty, takže lopatou házela písek. Bratr zase s koňským povozem rozvážel chleba a alespoň ten chléb jsme měli.

Že odejdeme, to bylo rychlé rozhodnutí, na sbalení jsme měli 2 hodiny a vzali jsme rychle s sebou to nejnnutnější: oblečení, boty, dokumenty, pár fotek. Zapomněli jsme na šperky i cennosti, které maminka tak důkladně schovala do klubka vlny a do dózy ve sklepě.

K nám se Rakušané chovali celkem pěkně, ale to bylo především díky sestře, která zde žila a která jim situaci vysvětlila. Ale často jsme slychávali, že Rakušané nejsou moc přátelští, že se ptají, proč jsme utekli a tak...

Silně jsme věřili, že se vrátíme [pláče]. Jezdili jsme na setkání do Lince⁵¹ jen proto, abychom zde zase potkali lidi, které jsme znali. Hlavně moje maminka si to užívala. Potkávala tu kamarádky ze školy. Byly tu stoly s lidmi, kteří jen plakali, byly tu stoly, kde se na Čechy nadávalo... Mnozí už tehdy říkali, že se domů nevrátíme, ale my jim to nevěřili. Na tato setkání chodilo také mnoho mladých Rakušanů, aby obhlédli nová děvčata. Flirtovalo se, povídalo... a tak se začala rodit nová budoucnost.

V jejich domě číslo 3 pak žila slovenská rodina, ale později byl dům s dalšími selskými usedlostmi stržen. Paní Sailerová, spolužačka Mariiny maminky z Heršláku, která znala všechny lidi, jejichž domy byly srovnány se zemí, řikala Marii, že se v tu chvíli schovala do zadního pokoje pod peřinu, aby vůbec neslyšela ten rachot, když se ty domy lidí, s nimiž chodila do školy, řítily k zemi. Při těchto slovech sama Maria pláče.

Na otázku týkající se identity odpovídá jasně:

My jsme určitě nebyli Češi, Němci ano. Proč jsme k sobě nenašli cestu, nevím. Jiná kultura, myšlení, strach, opatrnost... nevím. Dneska bych přišla a řekla bych: „Ahoj, já jsem Maria...“ Ale tehdy jsme byli asi bojácnější. Naše rodina oněm byla velmi specifická, kosmopolitní, nikoho jsme nikdy nenáviděli, kromě babičky. Ta až do konce svého života byla plná zřásti. Dožila u strýce Karla v Německu.

A podobně jasno má i v hodnocení nuceného vysídlení.

Vyhnání, transfer, odsun? Hřích to byl. Hřích [velmi důrazně]. Zaviněný snad Němci, ale zorganizovaný a připravený tehdejší československou vládou. Mnoho lidí při tom zemřelo. Myslím, že hlavním viníkem byl Beneš, ale samozřejmě my do toho nevidíme. Moje sestra chválila a obdivovala Masaryka, ale o Benešovi jsme nikdy tady nic dobrého neslyšeli. Později

⁵¹ Pozdější Böhmerwaldbund.

při návštěvě Českého Krumlova jsem se ocitla před bustou Beneše⁵² a ptala se sama sebe: Je to opravdu zlý člověk? Sudetští Němci si to ale tak myslí. Byla to nespravedlnost. Beneš dovolil partyzánům, aby si dělali, co chtěli, nedal jim žádná omezení, která by kerotila jejich vztek a zúrřivost. To nebylo dobré. I dnes jsou lidé, kteří takto smýšlí, slyším to i zde v Rakousku, ale nesoublasím s tím. Nikdy to nesmí schvalovat vláda.

Já jsem odpustila, ale nezapomněla, to ani nejde. Němci udělali mnoho špatného. Já jsem připravena se za německou stranu omluvit a též jsem připravena přijmout omluvu od Čechů a žít v míru.

Do Československa se Maria podívala znovu v roce 1965. Musela projít na hranicích kontrolou a do hotelu ji v noci přišla zkontrolovat policie.

Tehdy jsem si pomyslela, že je fajn, že v Rakousku se žije volněji. Ale po návratu domů mě navštívila rakouská tajná policie. Tehdy jsem se jich ptala, zda mě snad chtějí vyslýchat a obviňovat, že jsem špion.

Soužití několika národů či menšin vítá.

Myslím, že je vždycky lepší, když vedle sebe žije více národů. Mé zkušenosti ukazují, že to přináší obobacení a že je to jen dobré. Jen člověk sám rozhoduje, jestli bude dobrý nebo zlý. Jazyk ani náboženství za to nemůžou. Ve vztahu k lidem člověk musí věřit, ne myslet.

Maria by mohla ještě o leccem vyprávět. Když se naše setkání chýlilo ke konci, zdůrazňovala, že člověk by měl znát alespoň pár slov v několika jazycích, protože neví, kdy se mu to může hodit. Jí to například pomohlo, když byla dvakrát uvězněna. Ale to jsou jiné příběhy. Neméně zajímavý je také příběh Mariiny rodiny a jejích strýců. Nejen, že část rodiny směla po válce zůstat, a tedy i Mariin bratranec Helmut Wagner, který tlumočil setkání v Horním Dvořišti⁵³, ale rodinu rozdělilo i politické přesvědčení (viz Příloha č. 9).

7.5 Další zajímavé příběhy

Při jednom setkání s 5 pamětnicemi v Linci v lednu 2019 jsme slyšely ještě další zajímavé příběhy, vzpomínky a hodnocení dané situace. Příběhy však nejsou tak komplexní jako výše uvedené, anebo nespádají pod politický okres Kaplice. Mně však pomohly k utvoření si názoru na tuto událost, považuji je za stejně důležité, a tak zde zmíním alespoň ty části, které považuji za nejdůležitější.

⁵² Busta u hotelu Růže.

⁵³ Maminky Marie a Helmuta (nar. 1945) byly sestry. A přestože byla rodina Wagnerova také německé národnosti, směla po válce v Československu zůstat, neboť Helmutův tatínek tehdy pracoval jako laborant v lékárně v Českém Krumlově a nebyl nikdo, kdo by ho jako odborníka/specialistu nahradil. Později už byly transporty zastaveny, a tak Wagnerovi v Československu zůstali. Rodiny si pouze dopisovaly a setkaly se až v 60. letech (Osobní rozhovor s panem Wagnerem, 15. 5. 2020, uvedeno s jeho souhlasem).

Jedna z pamětnic jménem **MARGARET POSSET**, pocházející z Kamenné u Nových Hradů, na otázku, jak hodnotí odsun z perspektivy toho, že mohli nakonec žít ve svobodném právním státě a ne v další diktatuře, řekla:

Obrázek 7: Pamětnice Margaret Posset. © Tereza Musilová

Mnozí nám říkali, ať jsme rádi, že jsme nezůstali v Československu, že bychom nemohli nic. Ale víte, my jsme ti Böhmerwaldler⁵⁴ a ti jsou takoví... no, pro ně je domov vše. Jsme tak silně spjati s domovem, že by nám to bylo asi jedno [usmívá se a ostatní pamětnice přikyvují].

HELGA BÖHM, která se narodila až v roce 1946, tlumočila vzpomínky svého tchána pocházejícího z Rychnova u Nových Hradů. Pracoval jako pošťák v Nových Hradech, ale po válce tuto práci nesměl vykonávat. Přesto tam stále docházel, aby alespoň třídil dopisy, které tam jen tak ležely. Když však přišli Češi, křičeli na něj, brutálně ho ztloukli a dál pronásledovali... Od té doby byl dle jejích slov zlomený. Do Čech se už nikdy nevrátil, bál se. Prý nanejvýš dojel k hranicím, které se ale už nikdy neodvážil překročit. Občas se zdálky jezdil dívat na svůj bývalý statek. Ona sama se s manželem do Čech podívala v roce 1966. Navštívili tehdy Rychnov, kde se její muž narodil, potřeboval totiž rodný list. Jeli proto na faru a farář si ho ještě pamatoval. Ale měli také strach.

⁵⁴ Po vzniku Československa byly na podzim roku 1918 vyhlášeny čtyři provincie: Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. Rozsah těchto území se téměř shodoval s odstoupeným územím v roce 1938. Provincie Böhmerwaldgau zahrnovala oblast Českého lesa a Šumavy (Semotanová, 2018, s. 36–37), resp. Kaplici a její okolí.

Obrázek 8: Pamětnice Helga Böhm. © Tereza Musilová

ANNA GOLLITSCHER, která odvyprávěla svůj příběh poměrně komplexně, pocházela ze Světlíku u Českého Krumlova, který nespadá do politického okresu Kaplice. Byl ryze německou vesnicí, v níž Češi nežili. Anna se narodila 22. června 1935 a její příběh je neméně důležitý, což je důvodem, proč se o něm zmiňuji. Světlík byl osvobozen Američany, kteří byli velmi milí, dávali jim, dětem, drobné dárky. V červnu však odešli a přišli Češi a Rusové, ze kterých měli strach. Vykonávali domovní prohlídky, kdy jim všechny věci vyházeli a vytahali ze skříní, polštáře roztrhali a vyházeli z oken. Museli odevzdat rádio a zbraně. Někteří příchozí Češi ale byli milí. V říjnu 1945 Annina maminka onemocněla a k dispozici byl jen český lékař, který však k Němcům nesměl. Den před Štědrým dnem zemřela a 26. prosince 1945 měla pohřeb. Následujícího dne je navštívil starosta s tím, že musí odejít, že už není důvod, aby nadále zůstávali (odejít měli již v říjnu 1945). Příznává, že jako dítě této situaci moc nerozuměla, ale dodnes si pamatuje svého tatínka, jak jí řekl: „*Anno, odcházíme.*“ V Linci měli strýce Franze, k němuž také zamířili.

Ke hranicím jsme se vydali jednoho dne po novém roce, já měla s sebou jen aktovku. Šel s námi ještě bratranec, který uměl dobře česky, protože studoval v Praze. Hranice jsme přecházeli pešky v místech Český Heršlák – Zulissen. Bylo to docela dramatické, protože hranice byly už hodně blídané. Zastavili nás tam dva čeští četníci, kteří nám řekli, že hranice do Rakouska není možné jen tak přejít, že jsou všude hlídky. Chtěli vidět mou aktovku. Ani jsem nevěděla, co v ní mám, ale peníze to nebyly, protože ty jsem měla v botách [směje se]. Pak jsme šli dál, četníci nás pořád sledovali. Vystupovali jsme na kopec, když v tu chvíli přijížděli saně se samými pobraničníky. Lehli jsme do sněhu a čekali. Když saně přejeli, řekli mi: „Anno, utíkej.“ Běželi jsme z kopce dolů, kde byl potok. Spadla jsem do něj a říkala jsem si, že jestli vylezu, tak mě určitě zastřelí. Ale už jsme byli v Rakousku. Díky bohu, byli jsme volní.

Obrázek 9: Pamětnice Anna Gollitscher. © Tereza Musilová

V obci Zulissen jim pomohli Rakušané. Dostali se pak do Lince, který byl zničený, stejně jako dům, ve kterém měli žít. Brzy poté, co vše vyřídili na úřadech, začali pracovat a chodit do školy.

Vzpomíná také, že Američané byli tehdy ve Světlíku překvapeni, že se na území Čech mluví německy. Teprve úředník z Českého Krumlova jim vysvětlil, že to jsou Němci, kteří zde žijí a že umí trochu česky.

Na otázku, zda se považovali za Němce, Čechy odpovídá, že to pro ni nebyla otázka národního cítění. Byli obyvatelé Československa, pak obyvatelé Říše. Za Němce se však nepovažovali. Říká, že byli silně spojeni s monarchií, že byli spíše Altösterreich.

I Anně se velmi stýskalo. Pořád si myslela, že se jednou vrátí. V Rakousku si připadali jako cizinci a pro Rakušany jimi byli.

Anna dodnes jezdí do Čech vždy 26. prosince, což je den, kdy byla její maminka pohřbena. Zapálí na hrobě svíčky a v kostele se pomodlí. Vzpomíná, že před lety zažila něco velmi krásného a silného – konala se bohoslužba, zpívala se *Tichá noc*, samozřejmě česky, ale Anna se přidala a zpívala německy. Protože mohla.

7.6 Porovnání příběhů pamětníků

V této práci se objevuje celkem 7 pamětníků, přičemž stěžejní jsou příběhy Elfriede Weismann, Aloise Haraska, Josefa Schicha a Marie Schartmüller. Ostatní 3 výpovědi jsou jen jejich zajímavým doplněním. Pro snazší porovnání jejich příběhů je tato kapitola rozdělena na základě témat, o kterých jsme hovořili.

DĚTSTVÍ, RODINA

Na dětství všichni pamětníci nevzpomínali stejně. Například Maria Schartmüller o něm hovořila velmi dlouze, představovala své rodiče a specifické rodinné kořeny, neboť její tatínek pocházel z Itálie a maminka byla Němka. Dětství měla báječné, ale také plné hrůzných vzpomínek – již v 7 letech spatřila prvního mrtvého člověka, často slyšela střelbu ze všech stran, viděla německého špiona a dokonce mrtvého vězně z koncentračního tábora. Na šťastné dětství vzpomínal i Josef Schicho, protože se jeho rodina měla dobře, a Josef byl obdarováván věcmi, které jiné děti neměly.

Elfriede Weismann a Alois Harasko na dětství tolik nevzpomínali, za to oba zmínili hluboké kořeny sahající až do 17. a 18. století, které jejich rodiny v Čechách měly.

Všichni pamětníci hovořili doma německy a ani jeden z nich neuměl česky. Nicméně Elfriede Weismann dokáže i dnes zazpívat písničku *Ivánku náš, copak děláš* a Maria Schartmüller zná dodnes slova české hymny *Kde domov můj* a v paměti jí utkvělo několik českých slov.

Elfriede Weismann, Josef Schicho i Maria Schartmüller pak vzpomínali na své členství v Hitlerjugend/Bund Deutscher Mädel, což byla tehdy povinnost. Pro Elfriede se nejednalo o nic politického, protože tam hráli divadlo, zpívali, cvičili, ale Elfriede byla nejmladší pamětnicí, tudíž to nemusela vůbec vnímat. Josefův otec jeho aktivity v této organizaci neschvaloval, ale sám Josef říkal, že se zde naučil mnohému, například řídit motorku. Jako člen však musel během války přivádět například i kontrolované osoby k výslechu. Maria přiznává, že i jejího bratra bavilo být členem vzhledem k aktivitám, kterým se věnovali, zároveň však ví, že to byl podvod a chlapci zde byli vychováni k válce. Samotnou Marii členství v této organizaci tolik nebavilo, protože šlo především o sportovní aktivity, v nichž nebyla dobrá.

SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMČŮ A JEHO PROMĚNY PO VÁLCE

Tuto část našich rozhovorů považuji za velmi důležitou. Dalo by se totiž říci, že všichni pamětníci považovali soužití před válkou za poměrně poklidné a příjemné, neboť ani jeden z nich nevzpomínal na nějaké zásadní konflikty mezi Čechy a Němci. To samozřejmě může být odůvodněno tím, že všichni tito pamětníci byli v době před vypuknutím druhé světové války malými dětmi a tyto situace nemuseli tehdy vůbec vnímat. Nicméně určité povědomí o společných vztazích mají pravděpodobně také díky rodičům. Po válce se podle nich vztahy trochu pozměnily.

Elfriedina maminka například uměla perfektně česky, protože prodávala v obchodě a její nejlepší přítelkyně byla Češka. Společné vztahy se prý zhoršily po válce, ale spíše ze strany nově příchozích

Čechů. To potvrzuje i slova Matěje Spurného (viz s. 31) – noví obyvatelé neměli žádné vazby k místním a nedokázali mezi Němci rozlišovat. Ti Češi, kteří zde žili ještě před válkou, se jim snažili pomoci a často je varovali, aby sami odešli. A přestože uměla Elfriedina maminka česky, po válce jí dali velmi ostře najevo, že tu nemá co dělat; jako Němce jí zakázali ošetřovat zraněné, když jim nabídla pomoc, a pohrozili jí tím, že budou střílet.

Alois Harasko vzpomínal hned začátkem svého vyprávění na paní učitelku Kolářovou z Malont, jedinou Češku, která tam žila. Když po válce museli Československo opustit, paní Kolářová to oplakala. Pan Harasko s ní zůstal v kontaktu a dodnes, když se vrátí do Čech, navštíví její hrob.

Otec Josefa Schicha se stal za války vůdcem místních sedláků, ačkoli nebyl ve straně. Pokud mohl, tak Čechům, kteří v Kaplici po roce 1938 zůstali, pomohl. Například jednomu pánovi, jenž u nich pracoval, podepsal potvrzení, že ho potřebuje jako mechanika, a díky tomu ten muž nebyl totálně nasazen v Göringových závodech v Linci. Josef se domnívá, že právě toto zachránilo jeho otce od pozdější internace. Sám Josef se navíc přátelil se 3 dalšími hochy, přičemž jeden z nich, Karel Mrzena, pocházel ze smíšené rodiny – tatínek byl Čech a maminka Němka. Po válce se k nim někteří Češi začali chovat, jako by se nikdy neznali a jako by nikdy nebyli sousedé. V Kaplici navíc prý došlo k zavraždění jedné německé rodiny.

Maria Schartmüller také vzpomínala na kamarádství s českými dětmi a jejich společné hry na louce. Mariina nejlepší přítelkyně Máňa pocházela také ze smíšené rodiny, která musela Český Heršlák po Mnichovu opustit. Po válce se však přátelily dále a společný kontakt udržely po celý život. Maria však vzpomíná, že Máni otec, Čech, neměl rád, když u nich trávil čas. Na otázku, zda Němce nenávidí, jí prý odpověděla, že to není pravda, ale je Čech a Čechem zůstane. Podobně si i Mariin tatínek rozuměl s českými rodinami a dobré vztahy dokázali udržet i v té těžké době. Maria však přiznává, že i přesto, že se před válkou hodně zpívalo a tančilo a do Českého Heršláku se chodili bavit přes hranice i Rakušané a že česko-německé soužití lze popsat jako šťastné, existovala mezi Čechy a Němci určitá bariéra – například v tom, že se nikdy vzájemně nenavštěvovali.

Další doklad o zhoršení česko-německých vztahů po druhé světové válce přinesla Helga Böhm, která na setkání zprostředkovala příběh jejího tchána. Ten pracoval na poště, což mu však po válce zakázali. Chtěl alespoň třídit dopisy, ale ani to mu nedovolili. Namísto toho ho brutálně zbilí. Od té doby byl zlomený muž, který se do Čech už nikdy nepodíval, protože se moc bál. Jen se jezdil k hranicím dívat na svůj někdejší domov.

KONEC VÁLKY, ODSUN – VYHNÁNÍ A NOVÉ ZAČÁTKY

Elfriede se svou rodinou na odsun nečekala. Odešli z vlastní vůle do Rakouska k příbuzným na podzim roku 1945. Do Lince je tehdy převezl ruský voják Georg. Tato část příběhu poměrně hezky ilustruje, že se i v této složité době objevovala mezi lidmi solidarita.

Alois Harasko zažil organizovaný odsun na podzim 1946. To znamená, že také jako jediný strávil nějaký čas ve sběrném táboře, kde panovaly poměrně nepříznivé podmínky. Dolehla na něj i restriktivní opatření, kdy musel nosit bílou pásku, protože mu už bylo 10 let, ale nenosil ji, protože nechtěl. Z kaplického nádraží nakonec odjeli vlakem do německého Furth im Wald v americké zóně. Když dům opouštěli, viděl otce poprvé v životě plakat. Ze všech pamětníků, s nimiž jsem se setkala, byl pan Harasko poslední, kdo Československo opustil. Pan Harasko také ve svém vyprávění zmínil, jak si před jejich odchodem chodili lidé prohlížet jejich domy, když pro sebe hledali něco vhodného.

Josef Schicho je z pamětníků nejstarší a koncem války si prožil mnoho zajímavého. Měl například chytat uprchlé vězně z Mauthausenu, ale odmítl. Musel narukovat, ale dezertoval. Podobně jako pan Harasko byl nucen nosit bílou pásku, aby každý věděl, že je Němec. Z mnoha důvodů Schichovi pocíťovali strach z vyhnání, a tak Josef přenášel věci do úkrytu, později na podzim roku 1945 převáděl dobytek do Rakouska, ale byl chycen, vězněn a brutálně vyslýchán. Jeho rodiče mezitím dostali pokyn vystěhovat se a za sebou zanechali celý svůj život, který si zde vybudovali. Josefově mamince se podařilo získat povolení k vycestování do Rakouska, a tím pro ně bylo to „hrozné téma Československo“ uzavřeno. Do jejich domu se nastěhovala dělnická rodina z Prahy.

Maria Schartmüller má s Josefem Schichem několik věcí společných. Její bratr musel totiž koncem války také narukovat a také dezertoval, což mi připadá zajímavé – Mariin bratr i pan Schicho bylo vychovávání Hitlerjugend, a přece při první příležitosti utekli. Znamená to, že nacistická propaganda nebyla tak dokonalá, že ty mladé chlapce nedokázala pro válku získat? Anebo to bylo způsobeno tím, že lidé už tušili, že se opravdu blíží konec? Paní Schartmüller také podobně jako pan Schicho ví, kdo se do jejich domu nastěhoval – šlo o nějakou slovenskou rodinu. S rodinou odešli v době organizovaného odsunu v březnu 1946, ale protože měli průkaz, že Mariina starší sestra žije v Rakousku, bylo jim povoleno překročit hranice a odejít za ní. Kdyby tento průkaz neměli, byli by odsunuti pravděpodobně do Německa právě jako Haraskovi.

Alois Harasko, Josef Schicho a Maria Schartmüller vzpomínali na to, jak rychle si museli před odchodem sbalit své věci a vzít jen to nejnnutnější.

Kromě pana Schicha ostatní – paní Elfriede, Maria a pan Alois – zmínili, že velmi dlouho věřili, že se jednou budou moci vrátit. Během povídání o jejich někdejších domově je ale u všech patrné, že je to dodnes, i po tolika letech, velmi citlivé téma a že stále pocíťují stesk, lítost, hořkost.

Okolnosti je donutili vybudovat si nový domov na novém místě, v nové zemi. Pro nikoho z nich nebyly začátky lehké.

Elfriedina rodina žila v rozbombardovaném Linci a ve zničeném domě. Kvůli odlišnému dialektu se v Rakousku cítili jako cizinci. Alois Harasko se svou rodinou musel v Německu tvrdě

pracovat, ale Němci jim prý často pomáhali. Ani pro Schichovi to nebylo snadné, neboť museli všechno, co měli, zanechat v Československu a začít znovu. Josefův otec ve 41 letech začínal znovu jako pasák dobytka. Podobně na tom byla i Maria Schartmüller, která s rodinou žila první rok v jednom pokoji. Rakušané se k nim sice chovali hezky, ale bylo to díky tomu, že tam její starší sestra už dávno žila. Často se vyptávali, proč museli odejít.

IDENTITA A SPRAVEDLNOST

Odpovědi na otázku, kým se vlastně cítili být, když v Československu žili, se velmi lišily. Lidé, kteří museli po válce odejít, rozhodně nebyli jednotnou skupinou. Ve 20. století došlo k obrovským proměnám, rozpadlo se Rakousko-Uhersko, vzniklo Československo a na tomto území žilo mnoho etnických skupin. Je tedy pochopitelné, že v tak rychle proměňujícím se světě, krátce poté, co se národy vůbec tak, jak je známe, utvořily, objevovaly rozdílné způsoby smýšlení o vlastní identitě.

Elfriede Weismann a její rodina se například za Němce nepovažovala. Jejich identita nebyla definována jazykem ani státem, v němž žili, ale místem, ve kterém měli přes sto let hluboké kořeny. Elfriede proto hrdě prohlásila, že oni byli Kapličáky. Nucené vysídlení proto hodnotila jako strašlivě nespravedlivé. Zejména její tatínek docházel velmi těžko k odpuštění, pro ni to zřejmě bylo snazší, protože byla ještě malé děvče. Dle jejích slov člověk musí odpustit, ale ne zapomenout.

Alois Harasko vzpomínal na svého tatínka jako velmi uvědomělého člověka, jenž si byl vědom toho, že jsou československými občany. Sloužil u československé armády. A přestože se považovali za Němce kvůli tomu, jakým jazykem doma hovořili, po podepsání mnichovské dohody stál jeho tatínek jako všichni před velkým rozhodnutím. Vykonal pout' do Cetvín a rozhodl se, že když jednou slíbil věrnost Československé republice, věrný jí také zůstane. Z tohoto důvodu se však s nuceným vysídlením vyrovnával mnohem hůř – nikdy nepochopil, jak se k němu mohlo Československo takto zachovat. Nikdy se sem už nepodíval. Přesto se snažil svým dětem vždy klást na srdce, aby se nestyděli za to, odkud pochází, a aby neosočovali všechny Čechy. Později dokonce své ženě hrdě koupil československý šicí stroj. Sám Alois přiznává, že při první návštěvě Čech v 60. letech pocítil k místním obrovskou nenávisť, za což se dnes velmi stydí. Ale vzhledem k okolnostem je to snad i pochopitelné a lidské. Při druhé návštěvě spatřili strýcův zničený dům, tedy něco, co by člověk nikdy vidět neměl. Pro mnoho lidí byla nutnost opustit Československo nepochopitelná.

Josef Schicho na začátku svého vyprávění řekl něco, co mne velice zaujalo – že se narodil jako české dítě. Jeho rodina však patřila k německy mluvícímu obyvatelstvu a s Němci se zřejmě identifikovala. Vztah k Československu vyjádřil větou, že po odchodu bylo pro ně to „hrozné téma Československo“ uzavřeno. Myslím však, že i přesto, že se k hodnocení nuceného vysídlení přímo nevyjádřil, jsou tato slova důkazem, že nucené vysídlení vnímá jako krivdu.

Maria Schartmüller měla poměrně specifické rodinné zázemí. Její tatínek pocházel z Itálie, proto smýšlel jinak než jejich sousedé, a maminka byla Němka. Cítili se být Němci. O tatínkovi hovořila jako o kosmopolitovi a zřejmě ji svým přístupem ke světu mnohé předal. Maria totiž dodnes nerozumí

tomu, proč si k sobě Češi a Němci nenašli cestu; báli se? Dnes by se bez ostychu seznámila a ráda by viděla, jak se společně Češi a Rakušané baví, zpívají a tancují jako kdysi před válkou v Českém Heršláku. Odsun byl podle ní hřích. Došlo k uplatnění kolektivní viny a k podněcování nenávisti přímo samotnou vládou, což vláda nesmí nikdy dopustit. Tím řekla Maria velmi důležitou věc – nenávisť a touhu po odplatě, kterou tehdy lidé vůči nacistům, resp. Němcům pocíťovali, lze snad i pochopit. Je však neomluvitelné, že vláda, která má jít jakožto elita příkladem, tuto nenávisť a touhu po odplatě neusměrňovala, ale naopak podněcovala. Tím došlo k velké nespravedlnosti. Mariina babička zůstala plná zášti do konce života.

Margaret Posset se s rodinou cítili být Šumavany, tzv. Böhmerwaldler. Ti byli velice spjati s místem, kde žili. Jejich případ je tedy obdobný tomu, co vyprávěla Elfriede – nebyli definováni jazykem ani státem, ale místem.

Podobně ani pro Annu Gollitscher nebyla identita otázkou národního cítění. Nejprve byli obyvateli Československa, později obyvateli Říše, za Němce se i navzdory německému jazyku nepovažovali. Její rodina byla spjata s monarchií, která teprve nedávno zanikla, byli tedy tzv. Altösterreicher.

Tito pamětníci jsou důkazem, že lidé, kteří museli Československo po druhé světové válce opustit, rozhodně nebyli jednotnou skupinou a rozhodně se všichni necítili být Němci. Jak tedy mohla být uplatněna kolektivní vina, když zločiny spáchali především nacisté, na všechny, kteří mluvili německy, a jen proto, že mluvili německy? Problém pochopitelně leží v tom, že se etnicita definována mateřským jazykem (ve sčítání lidu, viz s. 34) stala vodítkem, kdo smí a nesmí v Československu, jež mělo být pouze národním státem, zůstat, a že se Československo toužilo po válce definovat právě na základě této nálepky.

Domnívám se, že uplatnění tohoto kritéria bylo špatné – dovolilo vládě uplatnit kolektivní vinu a tím potrestat i mnoho nevinných. Bylo uplatněno v době, kdy se Evropa rychle proměňovala. Na jednom území žilo tak smíšené obyvatelstvo, že přece nemohlo být možné říct „všechny Němce pryč“ (viz Churchill s. 19), ale to si tehdy málokdo uvědomoval a málokdo si to v dané situaci uvědomit mohl. Přineslo to obrovské následky, v určitých případech patrné v českém pohraničí anebo ve způsobu smýšlení vůči „jiným“ dodnes (viz kapitola 5 *Důsledky odsunu – vyhnání* a 8 *Důsledky odsunu – vyhnání v jihočeském pohraničí*).

8 Důsledky odsunu – vyhnání v jihočeském pohraničí

Tato kapitola doplňuje kapitolu 5 *Důsledky odsunu – vyhnání*, neboť rozšiřuje obecné důsledky platné pro celé Československo nastíněním konkrétních příkladů z Kaplicka.

EKONOMICKÉ DŮSLEDKY

Organizovaný odsun probíhal poměrně rychle a československé hospodářství se tak muselo vyrovnávat s odlivem nezanedbatelné pracovní síly a nedostatkem zaměstnanců (viz s. 28). Řada německých pracovníků nemohla být odsunuta, protože byla zkrátka nepostradatelná a v danou chvíli nenahraditelná. Tento problém pochopitelně postihl i zdejší hospodářství. S nedostatkem zaměstnanců se potýkaly například Jihočeské papírny v Loučovicích (Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/41, kart. 117). Po provedeném odsunu přišly přibližně o 1000 dělníků německé národnosti, přičemž 80 pracovníků smělo zůstat (Kysela, 2008, s. 12; Šumavský hraničář, 28. 6. 1946, s. 2). Odsun byl odložen i u Němců zaměstnaných u československých drah a asi 20 horníků pracujících v dolech na Ostravsku (Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/1, kart. 117; a tamtéž sign. VIII/8/18, kart. 117).

Podobně nepostradatelný byl i německý zdravotnický personál, jenž byl zapotřebí k obstarávání bezprostřední zdravotní péče během vysídlování (Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/22, kart. 117).

Další skupinu, kterou se místní podniky snažily ochránit před odsunem nebo jej alespoň oddálit, tvořili dřevorubci a lesní dělníci pracující na těžbě a dovozu dříví z rozsáhlých lesů kaplického regionu (Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/27, kart. 117). Většina z nich však nakonec také musela odejít (Staněk, 1992, s. 87–91).

VÍTĚZSTVÍ KOMUNISTŮ A PROVÁZÁNÍ ČSR SE SSSR

V *Teoretické části* práce bylo poukázáno na souvislost mezi nuceným vysídlením německého obyvatelstva a převzetím moci v Československu komunisty (viz s. 28–29).

V Kaplici byla Komunistická strana Československa ustavena již 20. června 1945, zatímco Československá strana lidová až v prosinci téhož roku. Květnové volby roku 1946 vyhráli komunisté a v místním národním výboru získali také největší počet mandátů (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 34–35). Levice po válce skutečně dominovala.

Z kaplické kroniky je také patrné upnutí se k Sovětskému svazu, podpoře z Moskvy a vyzdvihování autority a statečnosti sovětských vojáků. O amerických vojácích, pobývajících také v kaplickém politickém okrese, je tam pouze pár zmínek. To by ničemu nevadilo, neboť přinejmenším v Kaplici skutečně byli pouze sovětští vojáci – nedaleko vedla demarkační linie a Kaplice patřila do sovětské zóny (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 7–17). Nicméně zápis o odchodu Rudoarmějců je velmi citově zabarvený: „*Odcházel od nás ti nejmilejší a nejdražší – skuteční*

bratři – kteří s nasazením vlastního života vrátili nám osvobozenou naši vlast do našich rukou. Odcházeli beze slávy, bez kytic – prostě a brdinně – tak jak přicházeli.“ (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 17).

MORÁLNÍ DŮSLEDKY

Na jaře 1946 byl vydán zákon umožňující netrestat ty, jež se „spravedlivě pomstili“ provinilcům během války nebo v době divokého odsunu (Staněk, 1992, s. 69).

Je až s podivem, že byl takový zákon skutečně přijat; rozvířil mezi lidmi povědomí o tom, že je žádný trest nestihne, jestliže se nechají unést, byť někdy možná i oprávněnou, touhou po odplatě za útrapy způsobené v letech války. Zlo plodí jen další zlo a toto je zářným důkazem. Za daných okolností je snad i pochopitelné, že lidé cítili potřebu se těm provinilcům pomstít. Oč byla však československá vláda lepší než všichni ti nenávidění nacisté, když zavírala oči před evidentními zločiny spáchanými na nevinných? Cožpak nikdo neviděl a nebyl s to ochoten si přiznat, že se dopouští téhož, k čemu choval takový odpor? Myslím, že politické elity mají jít lidem příkladem a usměrňovat jejich iracionální excesy, a že v tomto případě tedy dovolily to, co nikdy dovolit nesměly. Z projevů mnoha politických činitelů, z novinových článků je ovšem mnohdy patrné přímé podněcování k takovému chování⁵⁵ (viz s. 28).

Kaplická kronika podobné případy neopomíná, ale ani je nijak do detailu nerozvádí. „*Střílelo se často i při malém šramotu před domem. Není divu, že pak i Rudoarmějci, kteří stálými přesuny nebyli znalí poměrů ve městě, spustili salvy z automatů. Že docházelo ke zraněním a někdy smrtelným, je samozřejmé. Často to byla radost i veselí, ovlivněné alkoholem, které přivodilo nějakou tu ránu z pistole. Četní zběhové a nebo skrývající se Němci, kteří v noci se pohybovali, byli střelbou pronásledováni. Situace využívali četní osídlení a jiní obyvatelé z vnitrozemí, kteří ne vždy s čistými úmysly přicházeli, aby „zabrali“, co bylo nejbodnější.*“ (Kronika města Kaplice 1945–1968, s. 19).

V Kaplici bylo zřejmě poklidněji než na jiných místech, nicméně pamětník Josef Schicho zažil na vlastní kůži brutální výslechy doprovázené násilím a vzpomínal také několik vražd německých obyvatel, k nimž došlo (viz s. 49).

⁵⁵ Obhajoba odsunu a nutnost ostražitosti byla odůvodňována neměnnou německou povahou. Například v časopise *Dnešek* čtenář tlumočil slova českého učitele, který vyzýval své žáky, aby jej pomstili za léta strávená v koncentračním táboře třeba tím, že si kopnou do umírajícího Němce. Věta „*I kdyby to byl člověk nevinný, nezasloužil si nic jiného už proto, že je Němec.*“ (Staněk, 1992, s. 71) zní přímo hrozivě.

VÝMĚNA OBYVATELSTVA A DISKONTINUITA V KRAJI, ZANIKLÉ VESNICE

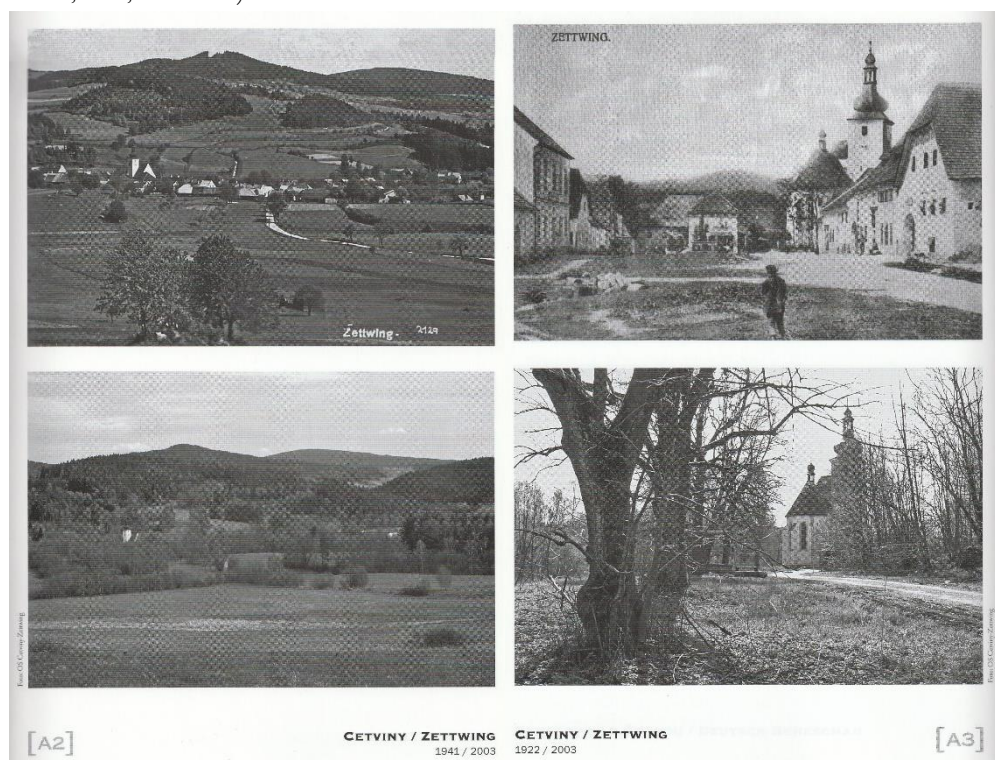
Jihočeské pohraničí se kromě nedostatku zaměstnanců potýkalo vůbec s nedostatkem lidí, protože počty nově příchozích zdaleka neodpovídaly počtu Němců, kteří museli své domovy opustit. Kaplicko bylo jedním z politických okresů, jenž se nedařilo dosídlit a v němž zůstávaly osady a domy liduprázdné (Spurný, 2011, s. 44–45, 51).

Po válce odešly rodiny, jejichž předkové zde žili po staletí (to dokládají i pamětníci Elfriede a Alois). Nově příchozí obyvatelé si k tomuto kraji jen těžko hledali vztah, což se odrazilo i na samotné krajině. Došlo ke zhoršení kvality obdělávaných ploch, některé byly znovu zalesňovány. Zásadní změny však proběhly uvnitř zakázaného hraničního pásma, resp. blízko železné opony; po téměř 40 let tudy mohla procházet jen pohraniční stráž. Třicet osad, vsí a městeček tak bylo ponecháno vlastnímu osudu, v mnoha případech ale byly srovnány se zemí (Prach, 2006, s. 109).

Koblasa (2006, s. 321) uvádí 70 vesnic a 2 města – Cetviny a Pohoří na Šumavě, jež můžeme vidět na fotografiích níže (viz Obrázek 10 a Obrázek 11). Jihočeské pohraničí nebylo po roce 1948 ani výrazně doosidlováno, protože leželo blízko nepřátelské hranice s Rakouskem.

Dodnes zůstává téměř neobydlené. Je pokryté lesy, loukami a rybníky. Některá zničená místa lze ještě nalézt a domýšlet si jejich původní podobu, jinde najdeme už jen zídky uprostřed louky nebo ovocné stromy uprostřed lesa (Prach, 2006, s. 109).

Obrázek 10: Zaniklé Cetviny, porovnání z let 1941 a 2003; 1922 a 2003 (Antikomplex a kolektiv autorů, 2006, s. 115–116).

Obrázek 11: Zaniklá obec Pohoří na Šumavě. Srovnání z let 1920–1930 a 2003 (Antikomplex a kolektiv autorů, s. 122–123).

Tyto fotografie jsou pro mne velmi silné. Ta místa znám, vždy jsem věděla, že kdysi tu nějací lidé žili a odešli, ale jaké důsledky to přineslo, mi došlo teprve, když jsem je spatřila.

Vysídlení německého obyvatelstva a následné dosídlení představuje největší sociální a demografickou událost, ke které v celém Československu od roku 1918 došlo. Do pohraničí kromě Čechů z vnitrozemí přicházeli Češi a Slováci z Maďarska, Rumunska, Slovenska, Volyně a Podkarpatské Rusi a také Romové a bulharští či italští dělníci a další. Někteří přicházeli ještě dříve, než byly připraveny všechny potřebné dokumenty upravující podmínky a postup k osídlení. Místní orgány nepostupovaly dostatečně rychle a pružně, a tak docházelo k tomu, že reemigranti obsadili i majetek, jenž nebyl ještě zaevidován a měl být přidělen především tzv. hraničářům, tedy lidem, kteří měli již československé občanství a byli odtud vyhnáni po mnichovské dohodě. Osídlovací plány začaly první obce zpracovávat až ve druhé polovině roku 1946. V tu dobu už bylo jasné, že vláda nebude schopna splnit to, co reemigrantům slíbila. Nemohli dostat přiděl slíbené půdy, protože tolik jí už nebylo. Na daných usedlostech často chyběl i potřebný majetek k hospodaření. Reemigranti se cítili ošizení, podvedení. První reemigranti přicházeli z Rumunska, ale bylo jich jen několik. Nejpočetnější skupinu tvořili maďarští Slováci, kterých podle oficiálních údajů přišlo do celého ČSR přes 70 tisíc. Kaplicko osídlilo přes 100 z nich. Přicházeli z úrodné maďarské roviny a s drsným prostředím Novohradských hor se sžívali těžko, pastevectví jim bylo cizí a neuměli ani česky, ani pořádně slovensky. Svévolně pak přesídlovali do jiných obcí, jiní se vraceli na Slovensko. Volýňští Češi, kteří sem dorazili, měli původně přislíbený život v Žatci na podobně velkých usedlostech, jaké opustili. Jako snad jediní přijížděli dokonce s vlastním, značně movitým majetkem a penězi. Třetí

nejpočetnější skupinou byli rumunští Slováci a Češi, jejichž návrat byl nejméně koordinovaný. Bylo jim přislíbeno, že vše, co zanechají v Rumunsku, jim bude nahrazeno, většina z nich počítala s osídlením úrodného Slovenska. Jedinou možností však byly pohraniční opuštěné německé usedlosti, někdy v nich však německé rodiny ještě žily. Mezi přicházejícími a odcházejícími vzniklo napětí, byly zaznamenány i případy fyzického napadání nebo způsobení úmyslných škod na majetku. Místní Češi navíc na chudé a prosté Slováky hleděli spatra, některým úředníkům reemigranti vadili. Jejich počáteční životní podmínky byly skličující. Byla jim proto poskytována finanční výpomoc, přidělováno šatstvo a obuv, pořádaly se sbírky, když se ukázalo, že mnohé rodiny žijí v domech bez oken, bez dveří a spí na zemi. Reemigranti byli navíc vůči Čechům a zbývajícím Němcům značně nedůvěřiví, aktivity pro zlepšení života nevnímali jako důležité a potřebné. Velmi vysoké procento dospělých neumělo ani číst a psát, což jim komplikovalo styk s úřady. Byly proto organizovány vzdělávací kurzy pro dospělé, zejména aby se naučili alespoň abecedu a vlastnoruční podpis. Slováci z Rumunska si také přinesli mnoho nových zvyklostí a tradic, které přísně dodržovali. Postupně se učili i českým tradicím, nicméně překonávání bariér bylo složité, protože nikdo z obyvatel nebyl se svým novým domovem historicky a rodově spjat (Mörrtl, 2006, s. 423–428).

Jak vyplývá z kapitoly 5 *Důsledky odsunu – vyhnání*, kontinuitu zdejšího života nezpřetrhalo pouze nucené vysídlení Němců a doosídlení lidmi, kteří k tomuto kraji neměli žádný vztah a museli si ho teprve vybudovat. Těch nových obyvatel sem do pohraničí přicházelo z mnoha politických důvodů mnohem méně, než jich odcházelo, a tak se tu podepsal i nástup totalitního režimu, který jihočeské pohraničí odřízl od zbytku světa na několik desetiletí. Místní, donuceni opustit své domovy, zde měli často hluboké kořeny, díky nimž tvořili identitu kraje. Ta byla s jejich odchodem ztracena a vytvoření nové bylo zkomplikované tím, že nedaleko odtud vedla železná opona.

Tomáš Feřtek (2006, s. 26–27) uvažuje, že to ale nebyli Němci, kdo byli odsunem nejvíce potrestáni, přestože zde nechali vše, co měli. „*Jsmo snad my, kteří jsme obsadili jejich prázdné domy, o to bobatší?*“ Podle něj není neštěstím Sudet prázdnota domů, ale prázdnota lidí.

Carsten Lenk na toto tvrzení navazuje a poněkud poeticky vyjadřuje, že Sudety si s sebou jejich někdejší obyvatelé odnesli ve svých vzpomínkách. Zmizely bez možnosti se s nimi rozloučit, bez možnosti pocítit lítost nad jejich ztrátou. A právě ta na české, ale i německé straně chybí (Lenk, 2006, s. 32–33).

Myslím, že to však úplně neplatí. Během rozhovorů s pamětníky, kdy se některým z nich při vzpomínkách lámal hlas a oči zalévaly slzami, kdy se někteří omlouvali za vše, co se tehdy přihodilo, jsem s nimi soucítila; lítost pocíťovali oni i já.

Závěr

Moderní svět přinesl mnohé skutečně strašlivé události. Ta jedna z nich po sobě zanechala miliony zavražděných a vyústila také v hořký konec staletého soužití Čechů a Němců. Po druhé světové válce muselo Československo opustit přes 2 miliony obyvatel německé národnosti. Stalo se tak proto, že prožitky spojené s okupací a holocaustem vyústily v představu nesmiřitelného soužití, jež nebylo ani v předchozích letech zcela bezproblémové, a obnovily poměrně starou představu, že pro bezpečí československého státu je nutné počet Němců snížit.

K jejich nucenému vysídlení začalo docházet ihned po osvobození spojeneckými armádami. Etnicky smíšená území podle tehdejšího mínění zapříčiňovala většinu konfliktů, a tak Spojenci předběžně s odsunem souhlasili, ale také trvali na finálním společném rozhodnutí. Češi však po své válečné zkušenosti nedokázali čekat, a k odsunu – vyhnání začalo docházet již v prvních měsících, často doprovázených strašlivými podmínkami a násilím, jež nebylo podle zákona trestné (viz s. 29). Tato první fáze tzv. divokého odsunu byla ukončena postupimskou konferencí a v následujícím období byl odsun již plně koordinován. Na Němce byla uvalena mnohá restriktivní opatření, která značně omezovala jejich svobodu, jež znovu získali až poté, co ČSR opustili. Na jejich místo byli postupně usídlováni noví obyvatelé, kteří však neměli k daným místům vazby. Některé obce zanikly, domy byly zbořeny. Spolu s Němci zmizela i identita pohraničí a nová se budovala poblíž zakázaného hraničního pásma, blízko železné opony, těžko.

Má bakalářská práce tyto známé informace dokresluje konkrétními osudy pamětníků. Je třeba vzít na vědomí, že před vypuknutím války byli všichni malými dětmi, po válce jim bylo mezi 10–16 lety, což samozřejmě značně ovlivňovalo jejich vnímání tehdejších událostí. Česko-německé soužití popisovali jako poklidné, příjemné. Jako děti se však nemusely s případnými konflikty mezi dospělými setkávat, nebo pro ně nemusely být důležité, a mohly se z jejich paměti vytratit. Po válce však proměnu, nebo spíše zhoršení společných vztahů zaznamenali téměř všichni – někdo spíše ze strany nově příchozích Čechů, jiní ze strany sousedů. Nikdo z pamětníků nezažil divoký odsun. Nejdříve odcházeli na podzim roku 1945, v době příprav organizovaného odsunu, jiní až v době, kdy už plně probíhal. Pouze jeden pamětník, Alois Harasko, pobýval ve sběrném táboře a Československo opustil po železnici. Ostatní přešli hranice s pomocí vojáků nebo vlastními silami. Byť se někteří rozhodli k odchodu dobrovolně, odcházeli často „s prázdnou“ a jen pár cennostmi. Mnohé věci jim často vojáci zabavili nebo rozkradli. Jejich poslední dny v Československu nebyly lehké, pamětník Josef Schicho dokonce zažil brutální výslechy poté, co byl zadržen při převádění dobytka do Rakouska. Pamětnice Maria Schartmüller a pamětník Alois Harasko zase museli strpět návštěvníky, kteří pro sebe vybírali vhodný domov. Tyto zážitky musely být velmi psychicky náročné stejně jako celý proces vystěhování, bez ohledu na odchod dobrovolný či nucený, neboť podmínky, za nichž mohli odejít, zůstávaly stejné. Nicméně dění na Kaplicku bylo, zdá se, klidnější než na jiných místech. Z vyprávění pamětníků je patrné, že všichni proces nuceného vysídlení vnímali jako křivdu a nespravedlnost a všichni hovořili o „vyhnání“ (německy die Vertreibung). Někteří se dopracovali k odpuštění s tím,

že se na něco takového nesmí nikdy zapomenout. Tehdy však byli mladí a ztrátu domova přijali zřejmě snáze než jejich rodiče, kteří zde často museli zanechat vše, co měli, a začínat úplně od začátku. Ti se s touto životní událostí těžko vyrovnávali. Někdo na Československo zcela zanevřel, jiné to zklamalo, zlomilo. Mnozí pak svůj někdejší domov navštívili nebo stále navštěvují, někdo se však už neodvážil a jen se jezdíval dívat přes kopec. Tato ztráta rodného domova je dodnes pro pamětníky nešťastnou událostí a stále v nich vzbuzuje velkou lítost, smutek, stesk. Kolektivní vina byla uplatněna i na ty, kteří se rozhodli stát na straně Československa, tedy na ty, kteří se cítili být jeho součástí, byť mluvili jiným jazykem. Výpovědi pamětníků navíc dokládají, že vědomí vlastní identity bylo v první polovině 20. století značně komplikované. Některé rodiny se považovaly za Němce kvůli jazyku, jiné se definovaly na základě místa, kde žily, bez ohledu na stát, jako Kapličáci či jako Šumavané (Böhmerwandler), další rodiny se zase uvědoměle považovaly za Čechoslováky, ale některé se také cítily stále spjatí s monarchií a označovaly se za Altösterreicher. Lidé, kteří byli nuceně vysídleni, tvořili velmi různorodou skupinu, a není tedy divu, že odsun vnímali nebo dodnes vnímají jako nespravedlivý. Pro některé to byl dokonce hřích.

Porozumět této složité době je obtížné nejen pro ty, kdo ji prožili, ale i zpětně pro nás. Dnes víme, jaké důsledky nuceně vysídlení přineslo, neboť jsou v pohraničí patrné dodnes. Kromě určitého vlivu na hospodářství, politickou situaci a mravní vědomí obyvatelstva, vedla řízená výměna obyvatelstva k tomu, že do pohraničí přišli lidé, kteří neměli v daném místě žádné kořeny. Identita kraje tak zmizela spolu s odchodem Němců a nová se začala složitě utvářet. Na zdejší krajině se totiž podepsalo i vybudování zakázaného hraničního pásma.

Menšiny, které v Československu zůstaly, se měly plně asimilovat. Zdá se, že tím je český přístup k etnikům poznamenán dodnes; místo, abychom žádali a podporovali rozmanitost, jež může být v lecčem obohacující, ke všemu cizímu a „jinému“ zauímají Češi většinou nepřátelský postoj. Feřtek (2006, s. 26–27) se správně ptá, zda jsme po této události vlastně bohatší.

Důležitou otázkou však je, zda bylo soužití za tehdejších okolností i nadále možné. Například Staněk (1992, s. 97, 103–104) píše, že česká společnost si za druhé světové války prošla takovým ohrožením, že všechny předcházející konflikty mezi Čechy a Němci nabraly ničivou sílu, a jiné řešení po tom všem možné nebylo. Vysídlení Němců také v prvních měsících přispělo k upevnění soudržnosti obnoveného Československa. A přestože to byl podle Václava Kurala německý nacionální socialismus, jenž roztránil česko-německé vztahy a střední Evropu, lze tím jen těžko omlouvat tragické a nelidské zacházení v průběhu nuceného vysídlení.

V české společnosti je nuceně vysídlení citlivým tématem, které dlouho patřilo k tabu. Průlom nastal po roce 1989. Spisovatel a diplomat Jiří Gruša se proto domnívá, že Češi jsou v reflexi těchto událostí teprve na začátku, na rozdíl od Němců, kteří se svou minulostí vyrovnávají přes 40 let. Václav Havel před 10 lety také prohlásil, že hlubší rozbor dlužíme sami sobě (Povolný, 2011 [online]⁵⁶).

⁵⁶ Dostupné zde: <https://www.em.muni.cz/tema/2203-tema-povalecne-vysidleni-nemcu>.

S tím souhlasím, neboť to považuji za jedinou cestu, jak se vyrovnat a pracovat s důsledky, které tato událost v českém povědomí zanechala, a upevnit tak demokratické a tolerantní postoje.

Mne samotnou psaní této bakalářské práce velice obohatilo. Měla jsem možnost objevit více souvislostí sahajících hluboko do minulosti, které nakonec vedly k rozhodnutí Němce odsunout, což mě utvrdilo v přesvědčení, že dějiny nejsou černobílé a vůbec snadné k posuzování. Nejvíce jsem ale vděčná za možnost setkat se s lidmi, kteří tyto události prožili, seznámit se s jejich příběhy, a nahlédnout tak na naši společnou minulost jejich očima, očima konkrétních lidí. Po každém setkání s pamětníkem jsem nabyla dojmu, že zájem o jejich příběhy a tuto konkrétní, nelehkou dobu, v nich zanechal pocit určité satisfakce, že nám to není lhostejné. Některé překvapilo, že se tím vůbec mladý člověk zabývá. Zájem o toto téma mě přivedl také k většímu poznání mého domova, jenž byl kdysi domovem i těchto pamětníků. Jak naznačuje ve své práci *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pobraní (1945–1960)* Matěj Spurný, nucené vysídlení mělo spolu s doosídlováním zásadní dopad na zdejší život. Vysídlení tolika lidí, kteří byli s touto krajinou spjati, zanechal neblahé důsledky v krajině, přístupu k ní, byla přerušena kontinuita života a především došlo k zániku mnoha vesnic, a tím pádem i celkové rozmanitosti, jež by nás učila, že společné soužití různých etnik je vlastně možné. Lidé si zde těžko hledali cestu nejen ke svému novému domovu, ale i k sobě navzájem, což možná přetrvává dodnes.

Myslím, že je velmi důležité zajímat se o to, čím je náš region poznamenáný.

Už kvůli nám samotným bychom na to zapomínat neměli.

Bibliografické údaje

ANTIKOMPLEX a kolektiv autorů. *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Pro občanské sdružení Antikomplex vydalo Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4.

ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951. Češi a Němci do roku 1945*. Středokluky: SUSA, 2010. ISBN: 978-80-86057-66-8.

BENEŠ, Zdeněk, KURAL, Václav. *Češi, Němci a vznik československého státu. Světová válka a vznik Československé republiky*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANCÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSKÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 36–49.

BENEŠ, Zdeněk. *Historické kořeny*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANCÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSKÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 12–30.

Beseda s Marií Schartmüller, Horní Dvořiště, 29. 9. 2019.

BIMAN, Stanislav, CÍLEK, Roman. *Poslední mrtví, první živi. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1989. ISBN: 80-7047-002-X.*

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938–1945: Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha: Prostor, 2002. ISBN: 80-7260-070-2.

BRANDES, Detlef. *Deutsche Propaganda und Stimmung der tschechischen Bevölkerung im Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945*. In: ANDĚL, Michal, BRANDES, Detlef, LABISCH, Alfons, PEŠEK, Jiří, RUZICKA, Thomas (ed.): *Propaganda, (Selbst-)Zensur, Sensation: Grenzen von Presse- und Wissenschaftsfreiheit in Deutschland und Tschechien seit 1871*. Essen 2005, s. 149–178.

CIGLBAUER, Jan. *Krvavé Budějovice*. Časopis Barbar [online], 2017. Dostupné z: <https://www.casopisbarbar.cz/historie/krvave-budejovice>.

Československé sčítání lidu 1930. Český statistický úřad [online]. Dostupné zde: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1930.

Český Heršlák. Místopisný průvodce po České republice [online]. Dostupné zde: <https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/19516/cesky-herslak/>.

Dekret kutnohorský. dejepis.com [online]. Dostupné zde: <http://www.dejepis.com/dokument/dekret-kutnohorsky/>.

FERTEK, Tomáš. *Fotografie jsou bolestivá paměť místa*. In: *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Pro občanské sdružení Antikomplex vydalo Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4. Str. 26–27.

FILIPPI-CODACCIONI, Ange-Marie a kol. *Dějiny 20. století: encyklopedie politického, ekonomického a kulturního dění*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0403-1.

Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011. Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869– 2011. Jihočeský kraj. Okres Český Krumlov. Český statistický

úřad [online]. Dostupné online zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>. Dokument PDF.

Historie města. KAPLICE – Oficiální stránky města [online]. Dostupné zde: <https://www.mestokaplice.cz/pro-turisty-5/historie-mesta/>.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu*. Praha: Panorama, 1990. ISBN: 80-7038-193-0.

KOBLASA, Pavel. *Zaniklá sídla*. In: *Novohradské hory a podbůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 321–324.

Kronika města Kaplice 1945–1968. Státní oblastní archiv Třeboň.

KUKLÍK, Jan. *Němci očima Čechů 1939–1943*. In: GEBHART, Jan, ŠEDIVÝ, Ivan (ed.): *Česká společnost velkých válek 20. století. (Pokus o komparaci)*. Praha, 2003, s. 57–76.

KURAL, Václav. *Dvacetiletí Čechů a Němců v demokratické ČSR. Cesta ke „Mnichovu“*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Výchov česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 102–107.

KURAL, Václav. *Místo společenství – konflikt!* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 80-85864-04-5.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozida odsunu. Atentát a heydrichiáda*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Výchov česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 169–173.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozida odsunu. Beneš, domov a Jaksch po porážce Francie*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Výchov česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 160–164.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozida odsunu. Několik otázek*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Výchov česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 178–179.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozida odsunu. Transfer obyvatelstva z ČSR*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Výchov česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 173–178.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozide odsunu. Tzv. druhá republika*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 108–113.

KURAL, Václav. *Rozbití ČSR, protektorát a genozide odsunu. Vliv okupace a války na vývoj plánu transferu*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 156–160.

KVÁČEK, Robert. *Dvacetiletí Čechů a Němců v demokratické ČSR. Evropa a ČSR ve třicátých letech*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk, SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 94–102.

KYSELA, Tomáš. *Odsun Němců z Kaplicka v roce 1945 a 1946*. (Bakalářská diplomová práce). Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2008. Dostupné online zde: https://is.muni.cz/th/urwuu/Filozoficka_fakulta_Masarykovy_univerzity_v.pdf. Dokument PDF.

LEMBERG, Hans. *Die Entwicklung der Pläne für die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei*. In: BRANDES, Detlef, KURAL, Václav (ed.). *Der Weg in die Katastrophe: deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938–1947*. Essen, 1994, s. 77–92.

LENK, Carsten. *Zmizelé Sudety – zapomenutá bolest*. In: *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Pro občanské sdružení Antikomplex vydalo Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4. Str. 32–34.

Metodika záznamu rozhovorů s pamětníky. Příběhy 20. století [online]. Dostupné zde: http://www.pribehy20stoleti.cz/doc/metodika_pametnici.pdf.

MÖRTL, Pavel. *Reemigrace po roce 1945*. In: *Novohradské hory a podhůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 423–428.

NĚMEČEK, Jan. *Cesta k dekretům a odsunu Němců*. Praha: Litera Bohemica, 2002. ISBN: 80-8591621-5.

NIKRMAJER, Leoš. *Od Mnichova do roku 1945*. In: *Novohradské hory a podhůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 399–404.

NIKRMAJER, Leoš. *Od vzniku ČSR do roku 1938*. In: *Novohradské hory a podhůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 389–398.

Osobní rozhovor s Helmutem Wagnerem, 15. 5. 2020.

PAVLÍČEK, Václav. *Češi, Němci a vznik československého státu. „Československý“ národ a obyvatelstvo ČSR*. In: BENEŠ, Zdeněk, JANČÍK, Drahomír, KUKLÍK, Jan, KUBŮ, Eduard, KURAL, Václav, KVÁČEK, Robert, PAVLÍČEK, Václav, PEŠEK, Jiří, PETRÁŠ, René, RADVANOVSÝ, Zdeněk,

SUCHÁNEK, Radovan. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN: 80-86010-60-0. Str. 54–58.

PETRÁŠ, Jiří. *Od osvobození do roku 1989*. In: *Novohradské hory a podbůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 405–411.

PETRÁŠ, Jiří. *Odsun německého obyvatelstva*. In: *Novohradské hory a podbůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 421–422.

Politické okresy na území krajů 1930. Jihočeský kraj. Český statistický úřad [online]. Dostupné zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/politicke-okresy-na-uzemi-kraju-1930>. Dokument PDF.

Polžov (Pilsenschlag). Zaniklé obce [online]. Dostupné zde: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?p?obec=3883>.

POVOLNÝ, David. *Co přineslo poválečné vysídlení Němců*. Magazín M: Zprávy z MUNI [online]. Brno: Masarykova univerzita, 23. května 2011. Dostupné z: <https://www.em.muni.cz/tema/2203-tema-povalecne-vysidleni-nemcu>.

Pracovní síly – a jižní Čechy. Šumavský hraničář. Vimperk: Osidlovací komise v pohraničí, 1946, 2(19).

PRACH, Marek. *Novohradské hory*. In: *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Pro občanské sdružení Antikomplex vydalo Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4. Str. 107–130.

Quote by Edmund Burke: "Those who don't know history are doomed to repeat it." Goodreads: Meet your next favorite book [online]. Dostupné zde: <https://www.goodreads.com/quotes/111024-those-who-don-t-know-history-are-doomed-to-repeat-it>.

Rozhovor s Aloisem Haraskem, Kaplice, 14. 8. 2019.

Rozhovor s Elfriede Weismann, Käthe Leisch, Margaret Posset, Annou Gollitscher a Helgou Böhm, Linec, 19. 1. 2019.

Rozhovor s Josefem Schichem, Kaplice, 17. 8. 2019.

Rozhovor s Marií Schartmüller, Linec, 15. 2. 2019.

ŘEZNÍČKOVÁ, Zdeňka. *Stručný přehled vývoje osídlení*. In: *Novohradské hory a podbůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 279–282.

SASSMAN, Alois. *Tři sondy do národnostního vývoje*. In: *Novohradské hory a podbůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X. Str. 337–340.

SEMOTANOVÁ, EVA. *Územní vývoj a proměny krajiny. Československo a středoevropský prostor*. In: PÁNEK, Jaroslav, TUMA, Oldřich a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN: 978-80-246-3994-9.

SCHICHO, Josef. *Heimat: verloren – gefunden. Aus Kaplitz vertrieben, in der Fremde neu begonnen*. Grünbach: Buchverlag Franz Steinmaßl, 2014. ISBN-13: 978-902427-95-3.

SCHÜTZNER, Franz. *Privítání pana prezidenta Dr. Edvarda Beneše v Kaplici 7. května roku 1937*. Kohoutikriz.org [online]. Dostupné zde: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=schut>.

SCHWEITZER, Andras. *Eastern Europe's hard attitude to refugees is born out of trauma*. The Guardian [online], 2015. Dostupné zde: <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2015/oct/22/refugee-eastern-europe-trauma-governments-bigotry>.

SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.

STANĚK, Tomáš, ARBURG, Adrian von. *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945), část 1: Předpoklady a vývoj do konce května 1945*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, č. 3–4 (2005), s. 465–533.

STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945: perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a vězňice) v květnu – srpnu 1945*. Praha: ISE – Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. ISBN 80-85241-99-4.

STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1945)*. Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9.

Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, č. 266 Sb. zák. a nař.. Praha: Orbis, 1934.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/41, kart. 117.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/22, kart. 117.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/27, kart. 117.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/9.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/41.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. III/1/20.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/1, kart. 117.

Státní okresní archiv Český Krumlov, f. ONV Kaplice, sign. VIII/8/18, kart. 117.

Státní ústřední archiv, f. MV – NR, sign. B–300, kart. 8158.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel, PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

Winterhilfe – Zimní pomoc. Válečné Muzeum Sudety [online]. Dostupné zde: <http://valecnemuze.umsudety.cz/index.php?id=1171&level=1>.

Příloha

PŘÍLOHA Č. 1: Připravené otázky k rozhovoru s pamětníkem

Dětství: Jaké bylo vaše dětství v Čechách? Kde jste žili? Jaká byla vaše rodina – jakým jazykem jste doma hovořili? Jak jste dětství před válkou nebo během války prožívali?

Soužití Čechů a Němců před a během války: Vnímali jste nějakým způsobem, že tu žijí dvě rozdílné skupiny Čechů a Němců? Jak byste popsali vaše vztahy? Objevovaly se nějaké spory nebo diskriminační postoje, ať už ze strany Němců vůči Čechům, nebo ze strany Čechů vůči Němcům? Vnímali jste tehdy politickou situaci (třeba tím, jak o ní hovořili rodiče doma⁵⁷)?

Konec války a odsun – vyhnání: Jak jste prožívali konec války? Pociťovali jste nějaké obavy a starosti (opět i ze strany rodičů), co s vámi bude dál? Napadlo vás, že budete muset své domovy opustit, že budete div ne násilím vyhnáni? Jak to vlastně probíhalo? Kdy jste museli odejít a kam jste odešli? Na co si pamatujete nejvíce?

Nový život: Jaké byly začátky v nové zemi? Cítili jste se „jako doma“ nebo spíše jako cizinci? Jak jste tuto změnu vnímali? Stýskalo se vám?

Identita: Cítili jste se být spíše Němci nebo českými Němci⁵⁸? Vnímali jste, že jste byli „vy“ a „oni“, anebo jen „my“ a vše změnila až válka a její konec? Jaký vztah máte k Česku dnes?

Spravedlnost: Vnímáte tuto událost jako odsun nebo jako vyhnání? Myslíte si, že uplatnění kolektivní viny bylo spravedlivé a že na to měli Češi právo? Jak se na tuto situaci díváte, když si uvědomíte, že jste nakonec mohli žít ve svobodné zemi a ne v další diktatuře?

Současnost: Myslíte si, že to bylo správné řešení, anebo naopak utvořilo další problémy, např. problematický přístup Čechů k menšinám a jiným národnostem? Myslíte si, že je lepší, aby menšiny žily odděleně, na svém území?

⁵⁷ Předpoklad, že v té době byli pamětníci skutečně dětmi, které se o politiku nezajímaly.

⁵⁸ Tím mám na mysli lidi, kteří sice mluvili německy, ale cítili se jako občané Československa.

PŘÍLOHA Č. 2: Osud rodu Sassmanů

Osud jednoho jména

Jako samostatný příklad, jak došlo po třicetileté válce na Novohradsku nejen ke změně jména, národnosti, ale i náboženského vyznání, si uvedeme jednu z nejrozšířenějších rodin na panství před rokem 1945, rodinu Sassmannovu. Tato rodina žila téměř v každé vsi, v Byňově byli roku 1935 Sassmannové vlastníky a uživateli 12 z 30 obytných stavení. Mnohde se rozeznávali jen podle usedlostních jmen. Mezi významné členy rodu patřil spisovatel Hans Sassmann, zakladatel českokrumlovského divadla. Po 2.světové byla tato rodina z absolutní většiny odsunuta jako německá. Také její příslušníci se považovali za Němce a jeden z členů rodu vedl dokonce roku 1918 v Kaplici povstání proti novému Československu. Zeptáme-li se potomků odsunutých Sassmannů z Byňova, Štiptoně, Udolí, Veveří, Hlínova, Kondrače, Horní Stropnice, Konratic, Krčína atd., jaké národnosti byli jejich předkové, odpoví že Sassmannové byli vždycky Němci. Několik kilometrů vedle, v Hranicích u Nových Hradů a v Suchdole nad Lužnicí žili také hojně Sassmannové, kteří po 2. světové válce ale odsunuti nebyli a kteří si při sčítání lidu 1921 zapsali národnost československou. Zeptáme-li se jejich potomků na Suchdolecku, jaké národnosti byli jejich předkové, odpoví, že Sassmannové byli vždycky Češi.

Genealogická rešerše prokázala, že nejstarší předkové této rodiny byli Sazimové (Sazimové) v Hrdlořezích u Třeboně, kde se připomínají již v úročním rejstříku třeboňského panství z roku 1433 a patří k nejstarším jihočeským rodům. A když fara Suchdol nad Lužnicí přešla v 16. století do rukou kališníků, byli až do roku 1620 vyznáním kališníky. Na počátku 17. století zemřel v Hrdlořezích sedlák Šimon Sazma. Dva jeho synové, Ondřej a Jakub, zůstali v Hrdlořezích, synové Jan, Pavel, Václav a Štěpán odešli do sousedního novohradského panství Nové Hrady, do Byňova a Štiptoně. Jan Sazima je v Byňově připomínán již roku 1616. Pavel Sazima odešel do Štiptoně, kde se ujal roku 1620 dvora Nestů (čp.14) a po jeho brzké smrti dvůr převzal bratr Václav Sazima. V době příchodu těchto bratří Sazimů se na Nových Hradech vedly zápisy v gruntovních česky. Když se ujímal Václav Sazima z Hrdlořez gruntu ve Štiptoni, zapsal úředník, že má dát „svým sousedům pivo a farářovi novohradskému dvě krávy, jednu krmnou, jednu hladovitou“.

Pak přišel rok 1632. V tom roce se na Nových Hradech začalo „úředničit“ německy. A najednou již v gruntovních a matrikách pokřtěných nečteme Václav Sazma, ale „Wenzl Sasmon“, nečteme již Jan Sazma řečený Janda, ale „Johann Sasma“ či „Sasman“. A protože Sazimové přišli na Novohradsko v době rekatolizace, začali křtít své děti v katolickém kostele. Z českých kališníků se najednou stali němečtí katolíci. Kým ale vlastně byli ve skutečnosti? Kdo byl odsunut? Češi nebo Němci? Byli to genetičtí Germáni anebo Slované? Rodopisná rešerše prokázala, že to byli stále titíž obyvatelé téhož místa (a tak tomu bylo i u většiny zdejších rodin). Byl-li jejich pán Čech a kališník, byli Češi a kališníci, byl-li jejich pán Němec a římský katolík, byli Němci a římstí katolíci. Oni totiž ani jinak nemohli. Neměli na výběr. Na to poddaný neměl vůbec nárok. A tak ti členové rodu, kteří zůstali na třeboňském panství do 20. století, byli stále Sazmy či v „nejhorším“ případě Sasmany, ale uvědomělými Čechy, zatímco Sassmannové na Novohradsku, byť jen několik kilometrů vedle, byli uvědomělými Němci.

Jak je někdy ošidné dělit lidi podle národnosti...

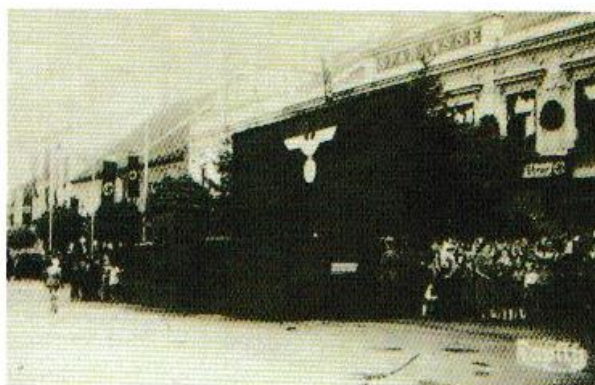
Zdroj: SASSMAN, Alois. *Tři sondy do národnostního vývoje*, s. 338. In: *Novohradské bory a novohradské podbáři: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X.

PŘÍLOHA Č. 3: Návštěva prezidenta Edvarda Beneše, 7. května 1937 v Kaplici

Zdroj: Kohoutikriz.org [online]. Dostupné
zde: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=schut>.

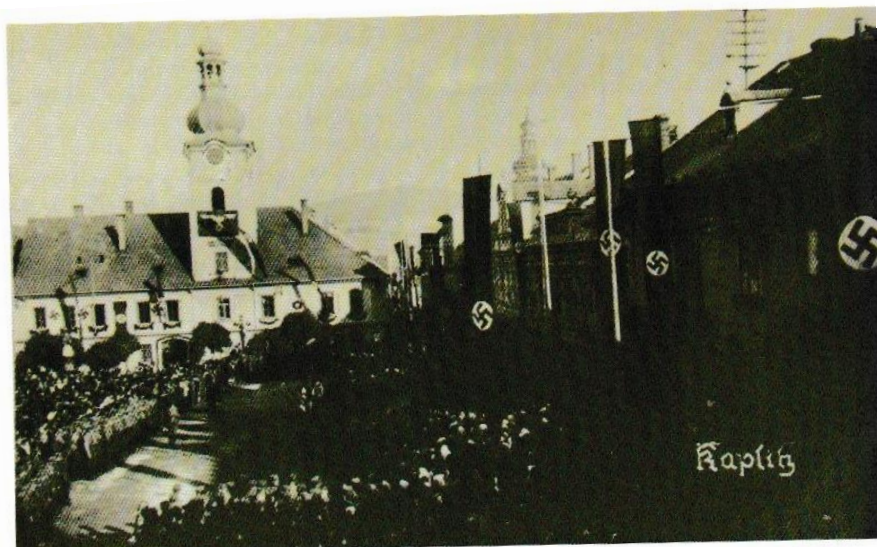
PŘÍLOHA Č. 4: Kaplice na podzim roku 1938

Kaplice na podzim 1938. (Ze sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.)

Zdroj: *Novobradské bory a novobradské podbůří: příroda – historie – život*, s. 399. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X.

PŘÍLOHA Č. 5: Kaplice při slavnostním vítání nacistických vojsk

*Slavnostní uvítání německých vojsk se odehrávalo i v dalších městech. Takto probíhalo v Kaplici.
(Ze sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.)*

Zdroj: *Novobradské hory a novobradské podbůří: příroda – historie – život*, s. 420. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X.

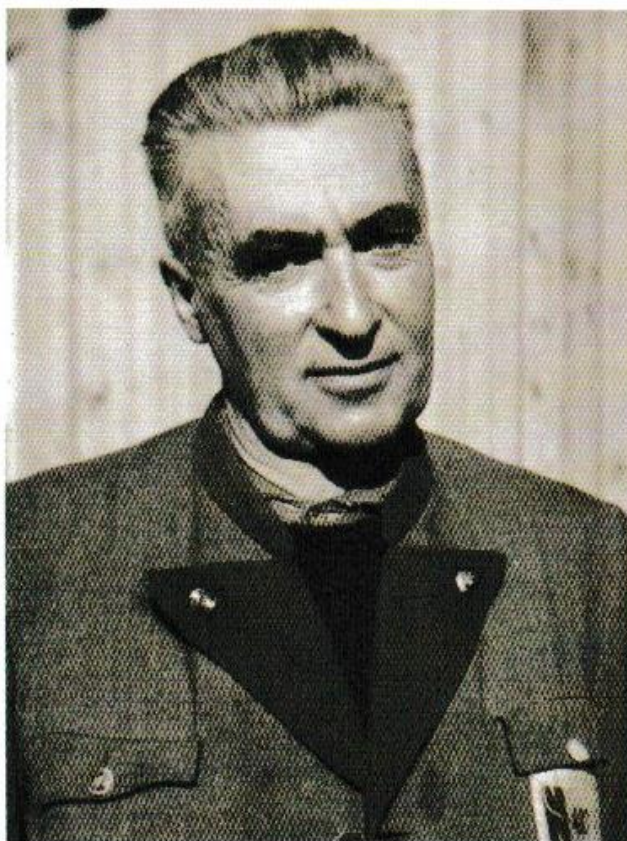
PŘÍLOHA Č. 6: Nákladní vůz, na kterém byli odvázeni Němci

*Realita odsunu. (Ze sbírek Jihočeského muzea
v Českých Budějovicích.)*

Zdroj: *Novobradské hory a novobradské podbůří: příroda – historie – život*, s. 407. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X.

PŘÍLOHA Č. 7: Karel Buquoy ve sběrném táboře v Českých Budějovicích

Karel Buquoy ve sběrném táboře pro Němce v Českých Budějovicích v roce 1945. (Ze sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.)

Zdroj: *Novobradské hory a novobradské podbáňi: příroda – historie – život*, s. 422. Praha: Baset, 2006. ISBN: 80-7340-091-X.

PŘÍLOHA Č. 8: Doklad o rozhodnutí k vysídlení a pokyny pro Němce

ADRESA:

Schicho Josef
30. 11. 43.
Pobov 12.

Byl jste určen k odsunu do své vlasti (domů do Říše) a budete odtransportován dne 2. 9. 1946 v 12. 7. hodin do sběrného střediska v Kaplicích.

Vezměte s sebou: 2 přikrývky – 4 soupravy prádla – 2 dobré pracovní obleky – 2 dobré pracovní boty – dobrý pracovní plášť (zimník) – misku, šálek a jídelní příbor – 2 ručníky a mýdlo – věci potřeby (jehly a nitě) – potravinové lístky a úřední osobní průkazy a doklady.

Dále si můžete vzít s sebou předměty Vaší osobní potřeby, něco nezkažitelných potravin a podobně; všechny Vaše věci nesmí přesahovati celkovou váhu 50 kg na jednu osobu.

Veškeré šperky, cenné předměty, peníze a vkladní knížky (kromě markových platidel) si sepište a odevzdáte je v sáčku s Vaším jménem a adresou na shromaždišti.

Při odchodu z bytu jste povinen odstranit všechny vchody do místnosti, které obýváte nebo v nichž provozujete živnost klíčů, které opatříte lepenkovým štítkem s Vaším jménem a adresou a odevzdáte na shromaždišti.

Klíčové otvory přelepte připojenými papírovými páskami tak, aby dveře nemohly být otevřeny bez porušení pásky. Na pásky se hlava rodiny vlastnoručně podepíše.

Důrazně upozorňuji, že nic z Vašeho majetku nesmí být prodáno, ani darováno, půjčeno nebo zcizeno.

Neuposlechnutí těchto příkazů se trestá.

Z příkazu Okresní správní komise:

V případě, že nerozumíte česky, požádá Vás vedlejší překlad.
Im Falle, daß Sie nicht tschechisch verstehen, steht Ihnen die neben angeführte

Uebersetzung zur Verfügung.

3439

Zdroj: SCHICHO, Josef. *Heimat: verloren – gefunden. Aus Kaplitz vertrieben, in der Fremde neu begonnen*, s. 111. Grünbach: Buchverlag Franz Steinmaßl, 2014. ISBN-13: 978-902427-95-3.

PŘÍLOHA Č. 9: Osud rodiny Marie Schartmüller

Maria měla tři strýce, kteří byli bratry. Jeden z nich, Ludvík, byl nevlastní, měl jinou maminku. Po první světové válce poměrně brzy odešel do Freistadtu, kde pracoval ve zdravotní pojišťovně. Maria ho měla velmi ráda, když totiž ve Freistadtu studovala gymnázium, občas od něj a jeho ženy dostávala něco sladkého. Ludvík se však během druhé světové války stal odbojářem a často prohlašoval, že je Hitler blázen. Jeho žena byla podle Marie tou nejdovaznější ženou, jakou kdy poznala; když totiž viděla, jak jsou vojáci drilováni, křičela na německé důstojníky, ať jim dají pokoj, že ti osmnáctiletí chlapi stejně zahynou na frontě; a měla pravdu. Později byla nacisty vězněna a mučena. Zatímco Ludvík byl antifašistou, jeho bratr a Mariin druhý strýc Karel k nacistům patřil. Na rozdíl od Ludvíka uměl perfektně česky, byl československým státním zaměstnancem, učitelem a v československé armádě sloužil jako důstojník. Vedli spolu často politické řeči. Maria vzpomínala na to, jak Ludvík jednou poněkud cynicky řekl svému bratrovi: „Jen si bojujte dál, ale ty víš, že je Hitler blázen, ale jen si bojujte dál.“ Karel mu prý odpověděl něco, co Marii dodnes tíží. Řekl mu: „Kdybys nebyl můj bratr, musel bych tě udat.“ Takové rodinné poměry ale byly i jinde. Ludvík pro své ideje nakonec skutečně zemřel. Ještě před tím, než ho gestapo zajalo, ztratil své tři syny na frontě – Fredyho u Voroněže v Rusku, Willyho, který byl radistou, a Herberta, který nedávno odmaturoval. Maria se s ním chvíli před tím, než musel narukovat, viděla, měl zraněnou nohu a oni si všichni říkali, že díky tomu nebude muset do války. Ale musel a zůstal nezvěstným. Tyto ztráty Ludvíkovo nenávisť vůči nacistům ještě umocnily a nacisté si pro něj nakonec přišli. Maria přiznává, že byli tehdy zbabělí, aby ho navštívili u gestapa v Linci. Později se dozvěděli, že se s Ludvíkem setkal v nemocnici ještě jeden člověk z Horního Dvořiště, který ho však nemohl poznat. Tak moc měl rozmlácený obličej. Později se dozvěděli, jak strašlivě byl mučen. Ludvík byl zastřelen 1. května 1945 v Trefflingu u Lince, pár dnů předtím, než jej osvobodili Američané. Jeho zastřelením byl pověřený patnáctiletý syn nacistického šéfa župy Podunají, který to svému synovi dal jako dárek k narozeninám (Beseda s Marií Schartmüller, 29. 9. 2019).

PŘÍLOHA Č. 10: Fotografie ze setkání s pamětnicí Marií Schartmüller v Horním Dvořišti, 29. 9. 2019

Na fotografii zleva pamětnice Maria, uprostřed její bratranec, tlumočník, Helmut Wagner a Bernhard Riepl. © Tereza Musilová

PŘÍLOHA Č. 11: Fotografie ze setkání s pamětnicí Marií Schartmüller v Linci, 15. 2. 2020

Na fotografii zleva já, uprostřed moje maminka Hana, tlumočnice, a napravo pamětnice Maria Schartmüller. © Bernhard Riepl

PŘÍLOHA Č. 12: Formulář pro pamětníky k podepsání souhlasu se zpracováním příběhu, osobních údajů a použitím fotografie

Souhlasy jsou k nahlédnutí u autorky.

Einwilligung zur Verarbeitung und Speicherung personenbezogener Daten und Lebensgeschichte, bzw. mit der Aufnahme und Fotos

Name, Vorname _____

Straße _____

PLZ, Ort _____

Geb.-Datum _____

Telefonnummer _____

Ich willige ein, dass die mich betreffenden Daten zum Studienzweck und zur historischen Forschung erhoben, gespeichert und verarbeitet werden. Die Einwilligung zur Datenspeicherung und Datenverarbeitung kann jederzeit widerrufen werden. Schreiben Sie dazu eine E-Mail na musilovaterr@gmail.com oder hankamusilova@seznam.cz.

Ort, Datum

Unterschrift
